ДР. АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ.

ОЛЮНЬКА

ОПОВІДАНЭ З ЖИТЯ ХОДАЧКОВОЇ ШЛЯХТИ.

І. ТОМ.

ГОЛОВНИЙ СКЛАД

Ukrainska Knyharnia

350 KINISTINO AVE, EDMONTON, ALTA.

УКРАЇНСЬКА КНИГАРНЯ!

В УКРАЇНСЬКІЙ КНИГАРНИ В ЕДМОНТОНІ МІЖ ИНЬШИМИ МОЖНА НАБУТИ СЛІДУЮЧІ КНИЖКИ

Велика Історія України М. Грушевського в оправі $ 3.50
„ „ „ „ „ без оправи 3.00
Кобзар Т. Шевченка — повне виданэ в оправі — 2.25
Шевченківська бібльотека — — — — — — — — 1.75
Кобзар Т. Шевченка меньше виданэ — — — — — 1.00
Канадийський Кобзар — — — — — — — — — — 0.30
Розбійник Кармелюк — — — — — — — — — — 2.40
Іван Гус — — — — — — — — — — — — — — — 1.50
Сорок тисяч миль під водою — — — — — — — — 1.00
Грішники — — — — — — — — — — — — — — 0.80
Тайни Цісарскої Родини у Відни — — — — — — 0.50
Кайдашева Сімя — — — — — — — — — — — — 0.60
Блискавиці — — — — — — — — — — — — — — 0.50
Камінна Душа — — — — — — — — — — — — — 1.50
В неділю рано зіля копала — — — — — — — — 0.75
Папа чи Христос — — — — — — — — — — — — 0.65
Суд Чотирох — — — — — — — — — — — — — 0.40
Захар Беркут — — — — — — — — — — — — — 0.50
Тарас Бульба — — — — — — — — — — — — — 0.40
При стрілецкій ватрі — — — — — — — — — — — 0.40
Подорож до Краю Ліліпутів — — — — — — — — 0.20
Подорож до Краю Великанів — — — — — — — 0.20
Збірка Українських Письменників — — — — — — 0.30

ДР. АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ.

ОЛЮНЬКА

ОПОВІДАНЭ З ЖИТЯ ХОДАЧКОВОЇ ШЛЯХТИ.

І. ТОМ.

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

ГОЛОВНИЙ СКЛАД

Ukrainska Knyharnia
350 KINISTINO AVE, EDMONTON, ALTA.

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
University of Toronto

https://archive.org/details/oliunkaopovidani00chak

Над Дністром на правому березї дві милї понизше міста С. лежить велике село Пишнівцї. Положенэ эго на узгірку в чорній урожайній земли. Одна эго половина, та, що ку Дністрови, положена низше — і частенько Дністер, виливаючи напрасно свої води в тих сторонах, заглядаэ до хат і виганяэ їх мешканців з товаром і що захопити дасть ся — на другу половину села до сусїдів, що мають хати на узгірю. Дністер від Пишнівців почавши стаэ ся крутим. Береги эго з сего боку, що від Пишнівців, стрімкі і крихкі так, що вода рік-річно вириваэ по куснику берега, зза чого ріка наближаэ ся чим-раз більше до села.

Село Пишнівцї ріжнить ся від инших сїл наддністряньскої околицї хиба тим, що воно розпадаэ ся на дві адміністрацїйні громади: на шляхотску звану Закутэ і хлопску або по урядовому названю рустикальну. Обі ті громади мають хиба спільну церкву і школу, та й ту намагають ся не мішатись зі собою, бо по їх думцї — і перед Богом хлоп шляхтичеви не рівня. Тая расова незгода удїлюэсь і школярам, що учать ся в однім будинку; вони між собою не люблять ся, не хотять суміш сидїти в лавках і так як їх батьки дразнять себе та роблять собі взаїмно пакости.

Кожда громада маэ своэ окреме начальство з окремою радою. На Закутю начальствуэ "префект" з асесорами, а в громадї рустикальній звичайний війт з присяжними. Між Закутянами а хлопами нема нї найменьшої звязи. Они старають ся чим мога ріжнити ся від себе — і убранэм, і бесїдою і звичаями. Закутяне носять капоти сурдутового крою, хоч-би й з полотна, кашкети т. э. шапки з дашками похожі дещо на російскі шлапи, хиба що вузші дном, де-де рогачівки крою Ки-

линьского, в зимі низенькі баранячі шапки, "пасові чоботи" т. э. такі, що холяви шиті по бокам на лад німецких штіфлів. Жінки носять крамскі сорокаті спідниці, кацабайки, а на голові хустини вязані під бородою. Волосэ чешуть гладко а коси обвязують на міщаньский лад з заду голови в колісце. Йдучи в церкву або при якім більшім торжестві закидають на себе великі хустки, та так, що они зсувають ся низше плечей і лиш на раменах задержують ся. Одним словом в їх одежи видко якусь панську претенсію; вони бажали би все і всім показати себе висшими від хлопів, котрих прозивають мурґами з чорним піднебінэм.

Однак і хлопи не хотять шляхті в нічім попустити. Они не цурають ся свого хлопского строю. Одягають ся в кафтани полотняні або сукмани славянського крою, в кожухи, в широчезні, трохи на козацький лад шиті штани, та великі "угнівскі" чоботи з закаблуками. Жінки носять на голові чіпці, волосэ заплітають на горі голови, а над чолом пускають волосэ в гриву, що зве ся жмудами. Спідниці домашної роботи. Одним словом — хлопи пишнівскі мають вигляд руских селян, а шляхта, памятаюча ще дещо з своїх традицій і шляхотских привілэґій, подабаэ на якусь хлопско-паньску мішанину. Та се водить ся і з бесідою і з молитвою. Хлоп не хоче инакше говорити як по руски, не знаэ инчої молитви як руску; шляхтич дуже радо мішаэ слова польскі, розуміэ ся в покалїченім виді, імена хрестні вимавляэ по польски, а навчити ся польскої молитви належить до доброго тону. — Шляхта не вдоволена теперішними порядками, та все любо згадуэ часи польского панованя, де шляхотскі привілэґії богато значили, а хлоп був хлопом а не чоловіком.

Хлопи де лише можуть висмівають шляхтичів і прозивають їх "макогонами", се-б-то з-за того, що колись шляхта носила свої дипльоми або лэґітімації шляхотскі в бляшаних пушках подібних до макогонів.

Семейних звязей між хлопами а шляхтою нема і либонь не зараз буде. Эсли коли лучило ся, що шляхтянка віддала ся за хлопа, то вже їй не показувати ся на улицю Закутя, ба навіть і строю шляхотского мусїла виречи ся, а то либонь подерли-б на ній в шматки. Так само здерли би капоту з такого шляхтича, котрий би оженив ся з хлопкою.

В цілім Закутю мешкав оден однісїнький хлоп Ябчак

Іван. Був се заможний ґазда, статочний. Мав він двох синів Сенька та Гриця. Були то роботячі та тверезі парубки. Однак загорода Ябчака була відділена від усїх шляхотських осїдків так, що навіть мусїв через свій огород зробити собі власну вулицю, щоби з сусїдами не стикати ся.

Впрочім в цїлім Закутю сама шляхта. Суть тут Гординьскі-Федьковичі, Яворскі-Пішкевичі, Билиньскі-Тарасовичі, Чайковскі-Тимковичі, Городискі-Ядвищаки. Послїдні назвиска то родові або як они кажуть "придомки". Себе они кличуть по батькови; і так эсть тут Яців Ясьо, Петрів Ясьо, Стефанів Юзьо і т. д. і т. д.

I.

Було се в місяци серпни року 185... в часї холэри. Іван Ябчак порав ся на своїм обійстю коло воза, котрим мали їхати сини в поле по хлїб. Він кілька раз зазирав до свого сусїда Юзевого Лукаша через пліт, крутив головою та муркотїв щось сам до себе. Зазирнув ще раз, та не вертаючи вже до сво эї роботи, гукнув до сусїда Ясьового Петра, що мешкав на другому боцї від загороди Юзевого Лукаша:

— Пане сусїдо! пане Петре! Вже щось зо два днї не бачу я, щоби хто отвирав хату пана Лукаша... Чи не сталось там яке нещастэ? В хатї лиш собака вэ заэдно.

Жаден хлоп не поважить ся заговорити до шляхтича по імени опустивши слово "пан", бо инакше почуэ ганьбу.

Петро Ясїв покинув сокиру, що нею рубав дрова, обернув ся до Ябчака, поглянув через пліт на обійстэ Лукаша, обтер рукавом піт з чола поміркував трохи та й каже:

— А й я їх вже зо три днї не бачив... Може повмирали?!

— Та треба би щось зробити — га?

— Та що робити?... яке менї дїло заглядати до чужої хати.... Треба би закликати пана префекта.

— А от і пан префект іде, — каже Ябчак.

І дїйсно в тїй хвили надійшов улицею префект Закутя — пан Даньо Михасїв.

— Пане префекцэ! — каже Петро Ясїв. — Уже три днї, як хата Лукашева не відчиняэ ся, а в серединї собака так вэ, аж страшно.

— Гм... вэ собака, кажете панэ Пэтше, та й хата три днї не отвирана.. гм. Ну, то треба би щось робити, треба би пана асе сора... Панэ Янэ! а ходїть но сюда! — закликав до сусїдної хати.

Іван Петрів, почувши голос свого зверхника, покинув свою ранїшну роботу, а перелїзши через пліт станув таки зараз коло префекта.

— Дзїнь добрий! — каже. — А що там панэ префекцэ?

— Гм... от бачите, пан Пйотр каше, що три днї нїхто не виходить з Лукашевої хати та й що там собака дуже вэ. Муси мо там подивити ся... може яке нещастэ!

Пан префект говорив се з дуже поважною міною, хоч эму було трохи лячно, бо холэра мела в Закутю людей як мітлою, тож і тут можна було догадуватись нової жертви.

Всї три перелїзли через перелаз і станули під вікном.

— Гм... Ябчак!.. Ану ходїть сюда... буде нас більше.

Ябчак сказав ще кілька слів синови, що брав ся їхати в поле, перелїз через пліт і приблизив ся до трох шляхтичів.

— А що будемо робити?

— Гм... треба би подивити ся вікном...

До одного вікна зблизив ся перфект, до другого Іван Петрів, позаслонювали ся долонями від дневного сьвітла і так дивили ся хвилю до середини.

— А що там? питаэ Петро Ясїв,

— Гм.... одно лежить на постели, друге на земли... Може они сплять?

Собака, почувши людей під хатою, стала ще дужше вити, скавулїти та дерти ся по дверех.

Тепер приступив Ябчак до вікна, поглянув у середину та сказав:

— Сплять они та вже й не прокинуть ся більше... они не живі.

В сїй хвили почули они з середини хати тихенький плач дитини.

Не було сумнїву, що Лукаші повмирали. Ясьо Петрів став сїпати двері, але ті були замкнені. Він запер ся цїлою силою, Ябчак помагав, і захвилю висадили двері з бігунів. Напо лоханий пес вискочив в тій хвили на двір. Він був сухій сухій — шерсть стояла на нїм як щітка, хвіст сховав під себе, язик вивалив та почав уганяти по подвірю наче скажений.

— Свэнтий Янэ з Дуклї! — закричав префект уступаючись до перелазу — гм... таж сей пес сказив ся!

— Не бійтесь, не сказив ся! — каше Петро Ясїв — він лише дуже голодний — і виймив кусень хлїба з кишенї та кинув

псови.

Пес верг ся жадно на хліб і за малу хвилю зїв увесь, наче-б проковтнув муху. Заспокоївши першій голод, пес присїв проти свого добродія, махав хвостом, облизував ся як-би давав пізнати, що зївби ще.

Тепер отворили хатні двері. З-відси ударив такій нездоровий воздух, що всї чотири вибігли чим скорше на двір, щоби відітхнути сьвіжим воздухом. Ябчак пробував отворити вікно, але не міг, та вибив кулаком шибу, щоби впустити сьвіжого воздуха. По хвили ввійшли знов до хати, та аж задрожали на той вид, який побачили.

Лукаш, цїлий посинїлий, з розхрістаною сорочкою, лежав серед хати. Эго волосэ помішане з соломою, очи запали в голову, наче-б уже виплили, рот отворений, вискалені зуби та судорожно затиснені кулаки — показували, що Лукаш перевів страшну боротьбу зі смертію, заки она эго подолїла.

На постели, обернена лицем до стїни, лежала мертва Лукашиха. Вона також перебула не малі муки, як показували се затиснені коло живота руки і випружені ноги. Одно око Лукашихи було отворене. Оно немов дивило ся на маленьку півтора річну Олюньку, що пищала коло грудей матери, бо не мала вже сили анї голосно заплакати, анї всадити до маленького свого ротика мертвої груди.

Мала Олюнька скомлїла як голодне песеня.

Всїх присутних переняв ляк. Они перехрестили ся і стали без мисли шептати молитви, не могучи отямити ся з того жаху, який на них насїв ся.

Перший Ябчак приступив до постелї осторожно, щоб не запачкати собі ніг і витягнув дитину з тих нечистостій, в яких она лежала а які суть звичайні при нападах холэричних.

Дитина давала слабі ознаки житя. Ябчак взяв по дорозї з жердки над постелїю якусь суху шмату, горнятко з полиці, і вийшов до сїней, не оглядаючись на своїх товаришів, котрі стояли як приковані і не могли отямити ся.

Вийшовши до сїней, Ябчак здіймив з дитини мокру брудну сорочину, начер води з бочки, обмив дитину як міг, завинув у шмату і винїс на двір.

Жінка Петра Ясьового стояла вже на своїм обійстю, цїкава, чого эї чоловік з префектом пійшов до Лукашевої хати.

— А що там діэ ся? — спитала Петриха Ябчака.

— Лукаші обоэ небіщики... Дайте, пані, троха теплого молока для дитини... Голодне, ледви пищить.

— Матко боска кальварійска! — крикнула Петриха, сплеснувши в долоні, і побігла мерщій до хати.

За малу хвилину она вийшла, несучи в кождій руці горнятко, а йдучи до перелазу, переливала з одного в друге молоко, щоб эго охолодити. Ябчак взяв горня з дрожачих рук Петрихи і приложив до ротика дитини. Дитина стала жадно проковтувати молоко, а Петриха напоминала:

— Та не давайте-ж від разу богато, бо дитині зашкодить.. А що-ж там і як? — допитувала ся дальше.

Але Ябчак не відповідав нічого. Він відай і не чув слів Петрихи, так був занятий своэю роботою.

За той час повиходили всі прочі з хати Лукашів. Префект післав якогось хлопця, що надбіг туди, по холэрників т. э. грабарів холэричних. Хлопчина пігнав до коршми, а кого лише подибав по дорозі, розповідав про наглу смерть Лукашів. В короткім часі ціле майже село дізнало ся про се нещастэ. Всі хрестили ся та охкали, однак у многих цікавість брала гору над страхом, тож ціла улиця коло Лукашевої хати наповнила ся людьми. Декотрі навіть були так відважні, що перелізли через перелаз і стали заглядати до хати.

Перфект боячи ся, щоб хто не заразив ся, порозганяв товпу повагою свого уряду і своэї палиці, поставив сторожа при дверах хати, а сам приступив до громадки старших шляхтичів, що стояли на улици.

— Дзінь добрий, панэ префекцэ! — поздоровили эго шляхтичі, кланяючись шапками.

— Гм... Панове браця, треба би порадити ся, що робити з дитиною... Таж годі кинути эї на улици...

Старшина поглянула по собі і почіхала ся по голові.

— Таж се ще дитина — відозвав ся один — без груди не обійде ся...

Було се як би явна перешкода, щоби хто змилував ся над дитиною.

— Гм... правда й то, але таки годі... гм... Ну, що-ж? — сказав префект і поглянув на громаду.

Всі мовчали, ніхто не ворухнув ся.

— Коли ви, панове, не хочете, то я эї возьму, — каже Ябчак — держачи на руках дитину вже нагодовану. — Дитина,

наче відчуваючи свого покровителя, усміхнула ся до Ябчака і ловила эго вуса своїми голими рученятами. — У мене — мовив дальше Ябчак — недавно взяв Бог таку дитину, тож і сорочинка найде ся, а і хліба, слава Богу, не куплю... От якось вигодуэ ся!

На ті слова шляхта заворушила ся.

— Ще чого! щоб шляхотська кров валяла ся по хлопських припічках! Ми не допустимо до того, хочби мали дитину чергою годувати

— Гм... пусте балаканэ! — промовивв перфект.

— Дитина не теля, щоб эї чергою по тиждневи годувати... Або кажіть, хто бере дитину, або ні, то зараз віддам эї Ябчакови. Годї так дитину змарнувати. Але як возьме Ябчак дитину, то возьме і двайцять морґів грунту, що Лукаші полишили, а котрого она эсть "правнов спадкобэрчиньов"...

Аж тепер нагадала собі шляхта, що покійний Лукаш лишив двацять морґів доброго грунту і хату; нагадала собі, що був богачем, що у нього звичайно був наймит, котрий тепер десь подів ся, мов уводу скочив.

— Та моя жінка маэ малу дитину при грудех, моглаби і сю годувати, — відозвав ся несьміло Ян Фльорків.

— А моя хиба не потрафила би сеї штуки? — заговорив уже сьмілїйше Стефан Миколів.

— Вибачайте панове! покійна Лукашиха була моэю рідною сестрою, — сказав Андрій Лукашів, виступаючи на перед. — Я дитині рідний вуйко і заберу эї до себе.

Не було що казати на таке тверде слово. Префект казав віддати дитину вуйкови. Той приступив до Ябчака, котрий готов був взяти дитину і без грунту.

— Га, най і так буде! — сказав і подав Олюньку Андріэви.

В тій хвили дитина розплакала ся, та не знать, чи загризла эї в животику напрасно випита пожива, чи може несьвідома дитяча душа прочула недолю, яка эї жде...

Надїхали холэрники, витаскали тїло Лукашів з хати, вложили в скриню, що була на возї, і замкнули віко. На приказ префекта повиносили з хати солому і занечищене шматэ, зложили на зад воза, позамітали і поотвирали вікна.

Підчас сеї роботи холэрників всї присутні клячали та молили ся шепотом. Упоравши ся зі всїм як слїд, холэрники по

сїдали на віз, один взяв важки в руки, гукнув на конї, луснув батогом і віз виточив ся на улицю і пігнав стрілою.

Ще не затих голос дуднїючого воза, а всї розійшли ся з обійстя Лукашевого. Лиш один вартовий остав ся, поки пре фект не положить на дверах громадської печатки. Ябчак сумний переліз через пліт і взяв ся до своэї роботи. Андрій Лука шів поніс дитину, котра голосно кричала, а цїла товпа людей поплелась за ним.

Ось так розстала ся Олюнька з своїми батьками, котрих до сеї пори не пізнала гаразд, та вже й не мала пізнати на сїм світї.

II.

Анна, жінка Андрія Лукашевого, була занята важною роботою. Она винесла на подвірэ варену бараболю, дробила эї пальцями і кидала гусям, а ті поквапно збирали своїми жовтими дзюбами. Саме тепер Андрій, придержуючи одною рукою дитину другою відчинив фіртку і війшов на подвірэ. Олюнька, що підчас дороги була успокоїла ся і задрімала, тепер прокинулась і заплакала голосно.

Андріэха почула плач дитини, обернула ся, побачила чоловіка з дитиною на руках і скричала:

— Матко боска!... А ти де взяв тоту пищавку?... на улици знайшов, чи на гною?... По що менї тут якесь драньтэ зносиш? чи-ж я свого не маю досить?

У Андріїв було троэ дітей.

— Цить жінко! — нещастэ... обоэ Лукаші померли від холэри, лишила ся сирота... треба було взяти... се-ж моя сестрінка.

— Та що менї до того? що менї до твоїх сестрінок? Викинь тото де до дїдька!

— Що бо ти, Ганю, говориш? Що-ж оно винно, що лишило ся, та й де я эго подїю?

— Менї до того нїчо! я чужих бахорів заходити не буду.. або оно з хати, або я!

На той голос надійшов старий сивий дїдусь, що робив щось в стодолї. Був се батько Андрія і небіжки Лукашихи.

— Та чого она так розкричала ся? — питаэ.

— Нещастэ, татуню! обоэ Лукаші повмирали від холэри.. що-іно вивезли їх холэрники. Мабуть три днї лежали мертві в хатї, а нїхто не знав, — говорив Андрій крізь сльози.

Старий Луць став як громом прибитий. Він не міг промовити й слова, руки у него тряслись, губи дрожали мов у лихорадцї.

— Боже мій, Боже! за що мене так тяжко караэш на старі літа? Мої дітоньки бідні! донечко моя люба! не замкнеш ти мені повік, а мені не довелось навіть побачити тебе та поблагословити в далеку дорогу! — і заплакав старець гіркими сльозами. — Га, воля Божа! хто-ж знаэ, чиэ завтра...

Приблизив ся до маленької Олюньки і цілував личенько очка та малесеньке чоло.

— А я тобі ще раз кажу, що чужого бахора й на очи не хочу! — клепала своэ Андріїха.

— Мовчи жінко без серця! — гримнув старий. — Вааажаааай! — і погрозив рукою. — Як би в тобі була хоч капинка людяности, тобі би язик став дубом, заки би ти таке слово ви мовила. Проси Бога, щоби тобі простив ті дурні слова.. Що Лукашам нині, то нам завтра може стати ся, а де твої діти подіють ся? що з ними буде? Як би тобі в могилї лежало ся, сли би хто твоїми дітьми так покидав ся?

Андріэха замовкла. Хоч она чоловіка мала ні защо і робила з ним, що сама хотіла, то таки старого Луця бояла ся як огню, а хоч мала такий острий язик, що ніяка шляхтянка в цілім Закутю не могла эї переговорити, якось не сьміла старому Лукашеви відгризати ся. Чи се за-для эго старого віку, чи задля поваги, яку старий Луць мав у селї, не знати, — досить, що торкотанэ Ганни один Луць умів вгамувати кількома словами. І тепер она замовкла, але таки не могла вгамувати злости, тож, ідучи до хати, копнула пса, що лежав під порогом і тріснула дверми так, що аж хата затрясла ся і вікна задзвеніли.

Луць усе ще стояв над унукою і втирав сльози.

— Годі тату! — каже син, — треба щось з дитиною зробити, — і пішов до хати, а старий стояв усе як прикований.

Андрій знав, що треба розлючену жінку придобрити, бо-ж годі, щоби міг все старий бути з дитиною і жінку наглядати.

— Слухай, Ганю, яка бо ти нерозважна! — промовив Андрій до жінки переступивши поріг. — Префект хотів віддати дитину а разом з нею хату, двацять морґів грунту і всьо добро Лукашів Ябчакови... Не шкода-ж, щоби то всьо пійшло в чужі руки?

Ганна була дуже ласа на такі дурнички, тож і тепер від сих слів чоловіка подобріла зараз. Однак, аби не перейти так

зараз зі зла в добре, звернула цілу струю своїх медоточивих слів на Ябчака.

— О, мудьо якийсь! эму захочуэ ся шляхотского грунту та шляхотску дитину на вихованэ брати! А ми-ж від чого? або ми чужі?... Ходи-ж до мене, бідна сирітко! моя Олюнечко! послід ним куском хліба буду ділити ся з тобою, не дам тобі пропасти...

І взяла дитину з рук мужа, поклала на запічку а сама взяла нецки, налила теплої води, що гріла ся в великім горшку, і вложила дитину в теплу воду, держачи одну руку під головкою, щоб дитина не залила ся, а другою обливала эї марненьке дрібне тіло.

Андрій, хоч знав добре, яка душа в эго жінці, не казав нічого, щоб эї не дразнити. Постояв мовчки і вийшов відтак на двір.

— А що? — спитав старий, — не замучить дитину?

— Не бійте ся, тату, вже всьо добре... Тепер купаэ эї.

Але анї слова не сказав, чим він піддобрив эї.

Старий махнув рукою.

— Ей! чорта свяченою водою відженеш, але добрим не зробиш...

— Я, тату, тепер іду туда... Префект маэ зараз хату печатати. Там худібка остала ся, треба порядок зробити, — і пішов до хати Лукашів.

Ганна тимчасом викупала дитину, завинула в сухі шмати, а воду виляла на двір, нецки поставила сторцом під хату. Дитина загрівши ся — під подушкою, котрою эї Ганна прикрила, заснула тихенько.

Коли Андрій прийшов під хату Лукаша, застав там уже цілу комісію зложену з префекта і цілого уряду громадского Всї війшли до хати і стали оглядати те, що осталось по Лукашах.

Префект не позволив забирати того, що ще остало ся на постели і коло постелї.

— Гм... буде з вас того, що в скрини і в коморі, а се все треба спалити... Так нам наказали з бецирку.

Скриня була замкнена, а ключ висів на цвяху під образами. Андрій просив кількох сусїдів, щоб эму помогли винести скриню. Та префект спинив:

— Гм.. "за позволэннэм". Мусимо оглянути, що э в скри-

ни, бо то сиротиньске добро і треба эго буде колись віддати. Ви, панэ Стефанэ, списуйте кождий кавалчик... Як зїде обсиґнація (спис маси посмертної) буде все готове.

Заки писар з другими списав, що було в скрини, префект пійшов до комори. Показало ся, що Лукаші були таки добрими господарами. В коморі, крім зимової одежі, було всяке добро: мука, каша, фасоля, горох, біб; було масло і сир, сметана і солонина — усе-усе, що потрібне. Префект казав усе списати і повиносити.

Відтак пішли до стайнї і стодоли, що під одним дахом прилягали одним боком до огорода з садком.

Всї знали, що у Лукашів була пара коней, пара волів, дві корови і четверо ялівніку. А де-ж то всьо подїло ся? Стайня заперта, але по всїй худобі анї слїду. Всї сплеснули руками. На-ж тобі! от якийсь безбожник забрав усьо до чиста... хоч-би одно телятко лишило ся!

Андрій лютував найбільше. Він що-йно думав о тім, як стане господарем на цїле Закутэ, а тут якась чортова матїр наслала злодіїв...

— Треба дати знати до шандарів! — озвав ся хтось з гурту.

— Що тут шандарі тепер порадять? Злодій ґаздував тут здаэ ся десь перед трома днями, а знаэте, що коби лише за канал, пропаде всьо як сіль на водї... Що тепер шандар знайде?

За каналом починав ся густий вербовий лїс і займав дві квадратові милї простору аж до Вибулова. Там виводились вовки та ховали ся злодії-конокради; в такій гущавинї годї було їх виловити.

Стало на тім, що жандарма повідомить ся аж тогдї, коли він прийде до села.

Хлїб, що Лукаш ще вспів позвозити, стояв у садку в стіжках. Комісія перечислила копи, оцїнила, кілько варта, посписувала вози, плуги і борони, записала жорна, ступу і січкарню.

Андрій побіг городами до своэї хати, запряг свої конї до воза і вернув сюди. Ганна думала, що Андрій привезе усе добро кіньми і возом небіщика Лукаша. Їй зараз оно щось не подобало ся, бо Андрій не сказав їй нїчого, запряг конї і поїхав.

Коли заїхав перед хату Лукаша, префект показав эму

все добро зложене на подвірю і сказав поважно:

— Гм... Отсе всьо віддаю вам панэ Энджею "в посяданэ" яко опікунови малолітної. Маэте дитину годувати а майна эї доглядати, як свого власного, бо за всьо відповідаэте. А тепер підпишіть!

Андрій вклонив ся перфектови, зробив пером на папери знак хреста і зачав при помочи сусідів накладати на віз добу ток Лукашів. Петро Ясів заїхав зі своїм возом і поміг Андріэви забрати, що на эго віз не влазило ся. Тепер Андрій кланяв ся на всї боки, дякував сусїдам за ласкавий труд і запросив всїх до коршми.

Коли вози заїхали на обійстэ, а худоби не пригнали, Ганна не втерпіла і спитала:

— А де-ж конї?

— Злодії закрали.

— А корови?

— Так само.

— А воли?

— Всьо до чиста!

— Матко найсвэнтша! Та він Бога не бояв ся кривдити сірітку! — закричала Андріэха і побігла до хати, щоби либонь звістити про сю страшну кривду властительку, котра ще спала на постели свого вуйка.

III.

Коршма на Ячменївці стояла сама собою в західній стороні села. До неї заходила лиш сама шляхта, а хлопи, навіть проїзжі, та мандрівні жиди-міняйли минали эї як лихого, щоб не подибати якого нетверезого шляхтича, а то була би халепа!

Та хоч та коршма звала ся шляхотскою, не ріжнила ся она нічим від инших коршем галицьких. Така сама обідрана, запачкана, шиби повибивані і позаліплювані папером, довкола неї калужі та вонюче болото. І в середині не була инча. Перша комната без помосту з витоптаною ямою на середині а брудними нехарними лавками довкола. В однім куті шинкфас се-б то перегорода з деревяною решіткою, за котрою стояли ріжної міри фляшки з грубого білого скла та бляшані, від старости і нехарства почорніли мірки. Стояв тут і столець, на котрім мов на престолї засїдали старий бородатий Янкель або эго жінка, розпатлана Рифка. Напроти шинквасу довгий дубовий стіл і кілька крісел тесельскої роботи. Друга комната, так званий "ванкир", хиба тим була ліпша, що було тут повно всякої всячини, що нікуда й обернути ся. Стояв тут стіл лякирований, призначений для шабасу або для знатнїйших гостей, кілька мальованих крісел, ліжко вистелене подушками в сорокатих поволїчках майже під саму стелю і шафа з жидівськими книгами та святочною одежею. На шафі стояв капелюх Янкля в бляшанім вкривалї, кілька мосяжних лїхтарів і скриночка з приладами ритуальними, т. э. з смертельною сорочкою і запо відями жидівськими. Друга шафа була замкнена. Під стїною напроти ліжка стояв банкбетель — лавка, котру можна розсунути і спати як в ліжку. В самім кутику, напроти однїсїнького вікна, стояло кілька бочок з горівкою і гараком.

Янкель був знаним арендарем; він був душею закутянської шляхти, знав з кождим до ладу дійти, знав, як до кого заговорити, знав, хто чого потребуэ. За се любила эго шляхта і звала шляхотским жидом. Тож коли раз Янкель не заплатив аренди і пан викинув эго з коршми, заворушила ся вся шляхта, як пчоли в улію. Новому арендареви доскулила своїми шляхотскими збитками так досадно, що він сам утік з коршми. Дідич не міг сему зарадити, раз длятого, що бояв ся звернути неласку шляхти проти себе, а друге, що двір був далеко від коршми, на другім кінци села, тож не міг кождого разу боронити свого жида.

Не знати, длячого шляхта так любила Янкиля і не могла обійти ся без него, — досить, що лиш Янкель, оден Янкель міг бути на Ячменівці. А прецінь Янкель не ріжнив ся ні чим від других арендарів, а шляхту зэднував собі тим, що ніколи не зрадив, що діяло ся в коршмі, та й умів віддати честь шляхотским клейнодам, без огляду на те, чи властитель їх був у капоті і пасованих чоботах, чи босий і в полотнянці. Янкель був нецікавий, маломовний, а коли він сидів за шинквасом і курив свою глиняну шемницку люльку на цибусі з кишкою, то щоби в коршмі укладав ся навіть заговір на эго довгу бороду, з котрої мала би зробити ся щітка до чесаня поросят, не відозвав би ся ні слова і не перебив би такої злющої бесіди. Він мав ангельску терпеливість. Раз лишень, як оповідаэ закутянська хроніка, терпеливість Янкльова перебрала міру і він розсердив ся.

Було се на Різдво. Шляхта-парубки пійшли колядувати до Янкля. Засьпівали одну-другу пісню (але не коляду) а вкінци став оден "вінчувати" ломаним польским язиком. Янклеви сподобало ся то дуже та став наливати з барилки в квартову фляшку "шабасівки" для колядників в міру компліментів "віншованя."

— Дай Боже, панэ Янкель, щоби-сьте мали сто палаців!

— Дай Боже! дай Боже! — каже жид.

— В кождім палацу щоби було сто покоїв!

— Дай Боже! дай Боже!

— А в кождім покою сто эдвабних ліжок!

— Дай Боже! дай Боже! — і доливаэ Янкель фляшку мало-що не повну.

— А на кождім ліжку щоби-сьте сто років перележали на

холэру! — гукнув хтось з гурту.

— Бодай тебе дідькі взяв! — а фляшка Янклеви трохи з рук не випала з пересердя. Сплюнув по-за себе і сховав фляшку до шафи.

Се була одинока пригода, що вивела Янкля з терпеливости. Впрочім був він усе тихий, спокійний, після потреби сумний або веселий. Говорив лиш тогді, коли эму було треба або як мусів на питаня відповідати.

Як сказано, до сеї коршми кромі шляхти не заходив ніхто більше. Тут відбували ся всї важнїйші справи громадскі, тут судили ся спори сусїдскі. Такі справи вигравав найчастїйше Янкель, бо шляхта мирила ся горівкою або гараком.

Кромі гостей, котрі не поминули ніякої нагоди, щоби вступити до Янкля, а в неділї і свята то кати умисне йшли на Ячменівку, мав Янкель і таких, що від нього майже не виходили. Такими були Асафат Базїв та Петро Криворукий, длятого так названий, що від роду на одній руцї не мав нї одного пальця. Оба були шляхтичі, оба бездомні, нероби, а жили дурничками. Судить ся бувало яка справа в коршмі — они робили службу возьних трибуналу, давнїйших судів річи-посполитої. Иногдї засуджено когось на різки — они й тут виконували болючу функцію. При тім напили ся з коштів процесу, закусили та ще й закурили. А вже-ж то велика нужда змушувала їх наймити ся на який день робити до заможного шляхтича.

В пору, як починаэ ся се оповіданэ, они повнили службу холэрників, а коршму на Ячменівцї зробили собі стацією ратунковою.

Асафат був хлоп низького росту, грубий, з надутими жовтими щоками, з волосэм як щітка та підпухлими від перепою очима. Петро знов був високий стрункий. А оба — сильні як медведї.

Хоч они ходили обдерті і замаргані, хоч занимали так понижаюче становиско, однак не перестали бути шляхтичами. Тож не було забави нї празника, де би Асафат і Петро не мали вступу. Всюда їх радо приймали, тим радше, що Асафат грав в сельскій капели на решето, а Петро був першим штукарем і оратором на цїле село. А може й побоювали ся сих двох приятелїв, бо оба були славні розбій-голови, а хоч нікого не зачіпали, то не дали дути в свою кашу.

Асафат і Петро відвезли Лукашів на холэричний цвин-

тар і вернули знов на Ячменівку.

— Гей, Янкель! горівки! — гукнули з порога.

— За двоэ два! — каже Асафат.

Випили знов.

— Знаэте, Янкель, Лукаші обоэ вже... ого! — і махнув рукою.

— Але? — питаэ жид. — А коли?

— Господь їх знаэ... зо три дні лежали мертві, а ніхто не знав. Що-йно вивезлисьмо.

Янкель лиш головою покрутив.

В тій хвили війшов у коршму Стефан Ясів.

— Дзінь добрий! А ще нема нікого?

— Э ми... та й ви прийшли, то вже і всі.

— Я не то хотів сказати... Андрій Лукашів запросив усіх на почестне... буде нас тут більше.

Асафат глянув на Петра і усьміхнув ся, Петро і собі моргнув, та й Янклеви щось ніби усьмішка під носом перебігла.

— Певно! — відзиваэсь Петро, — добре поживив ся... маэ звідки платити.

— Та що говорите, панэ Пэтше! Де-ж би? Таж то сиротиньске...

— Ага! В сироти два животи, — каже Петро.

— Сироту, де зловиш, то бий! — доповідаэ Асафат.

Всі засміяли ся гуртом.

Тимчасом шляхта почала сходити ся по двох, по трох до коршми. Кождий витав присутних своїм "дзінь добрий", кланяв ся кашкетом і сідав коло стола.

Надійшов і префект. Всі повставали на повитанэ, поклонили ся чемно і запросили эго на почестне місце.

Наконець надтягнув і Андрій. Він був якийсь не свій — не знати, чи згризений смертію своїх шваґрів, чи утішений тим, що эму дістало ся.

— Панэ Энджею! вам мабуть треба "вокомана"... не забувайте на мене, а о нагайку я сам постараю ся, — кликнув эму Асафат на зустріч.

— А мене беріть за мандатора! — каже Петро.

Всі засміяли ся.

— Жартуйте здорові, а мені в голові морочить ся, що з тим всім робити?

— Відступіть мені, — каже Асафат, — а буду господарити

і дитину няньчити.

— Ґаздували би-сьте як коза в капусті, — каже котрийсь шляхтич. — А худоба у вас э?

— У него за ковніром, аж пішки ходить, — каже другий.

Асафат насупив ся як міх, оглянув ся, хто се з него кепкуэ.

Андрій налякав ся, щоб не було сварки, і заговорив чим другим.

— Тож то бо й біда, що худоби бракуэ...

— Що балакаэте, Энджею? Таж у небіщика Лукаша худоби доволі...

— Ого! і одного хвоста нема... хтось закрав.

— Закрааав?! — чудували ся Асафат і Петро котрі сего ще не знали.

Зійшла бесіда на те, як хто міг украсти худобу, коли у Лукашів була така злюща собака, що не дала нікому чужому на обійстэ приступити.

— Ба! собака була замкнена в хаті, а як ми эї випустили, то вганяла як скажена, — каже Петро Ясів. — Пан префект та ки добре настрашив ся...

— Гм... настрашив ся, не настрашив, але чого-ж лїзти в зуби скаженій собаці?

Андрій побалакав щось з Янклем, а той поставив на стіл ґарнець горівки і фляшку гараку.

— За ваше здоровлэ, панэ префекцэ! — промовив Андрій, здіймив шапку і держачи чарку в руці поклонив ся перфектови. — Дай Боже довгий вік прожити — віват!

— Віват! — гукнула шляхта.

Андрій вихилив горівку до рота, потримав эї хвильку, проковтнув, скривив ся і сплюнув на бік. Відтак налив другу чарку і подав з поклоном префектови.

Префект встав, взяв чарку до рук, відкашельнув і каже:

— Дякую, панэ Энджею! Дай Боже і вам довгого віку! поживайте здорові ваше добро та щоби-сьте вивели у люде дитину, котру вам віддали під опіку — віват!

І знов понеслось по коршмі грімке "віват".

Андрій наливав чарку, подавав чергою і кланяв ся, але вже не так низько, як префектови. Кождий шляхтич промовив кілька слів, а відтак випорожнював чарку.

Янкльова поклала на столї кілька шабасових ґуґлїв, ми

ску сира і горня сметани. Принесла зеленої цибулї, накришила сира, вимяла разом, посолила і наляла сметани. Сеї мішанини понакладала на тарілки і порозставляла по столї. Префектови дістала ся найкрасша тарілка.

Як уже всї покінчили їду, поставила Рифка горнець кипячої води і кілька склянок з грубого зеленого скла. Варехою наливала горячої води до склянок і ставила перед гостей, а ті знов доливали собі гараку з фляшки, від чого вода набирала червоної краски. Кому було води за богато, зливав зі склянки таки на поміст. Не стало склянок для всїх, тож де-хто здіймав горня з полиці, а де-хто таки мусїв ждати аж старший гість випэ. Вимити склянку, з котрої пив попередник, уважаэ ся обидою эго, так само як обидою було би обтерти пищик цибуха, коли шляхтич шляхтичеви дасть покурити.

— Отсе добре проти холэри! — перервав мовчанку оден з гостей. — Вода горяча, гарак добрий... все те розігріэ кишки та й трохи безпечнїйше.

— Е! або то холэра таке щось дуже зле? Не одному она вийшла на добре, — каже Петро і глядить з усьмішкою на Андрія.

— А вже-ж, — підхопив Антін Михасїв, свояк Андрія. — Петро і Асафат відай попухли би з голоду, як би не возили мерцїв...

— Пильнуйте но ви свого носа, панэ Антоні, не наших вмерцїв! — каже Асафат. — Вже-ж то ми не заробимо на холэрі тілько, що ваш шваґер Андрій.

— Мовчіть! — крикнув Андрій, а відтак додав плаксивим голосом: — Ах, я би віддав і свій власний маэток, аби лиш Лукашів охоронити від того нещастя....

— Бодай так пси траву пасли, як се правда! Ваша Ганя обдерла би вам чуба аж до потилиці, як би-сьте хоч одно стебло дали кому з обійстя!

Всї зареготали ся.

Андрій розсердив ся ще гірше, що люде знають, як жінка ним вередуэ.

— Кажу вам, Асафате, не пхайте носа до чужого проса, а то ніс розібю!

Асафат, випивши за трох, не гадав занехати оказії і не попробувати своїх кулаків.

— Е, пшоняна каша смачна, та ще як з чужого поля просо

але ледви чи Лукашева донька покушаэ эї...

— Мовчи, волоцюго, бо...

— Ого! вважай, щоб я не виволїк тебе, як твого шваґра...

Андрій не втерпів, хопив склянку і замахнув ся на Асафата. Однак в тій хвили затримав хтось эго за руки і склянка впала на землю. Андрій кинув ся з кулаками на свого противника, але другі не допустили до бійки.

Префект, що був занятий до сеї пори поважною розмовою з сусїдом, вмішав ся тепер до суперечки.

— Гм... панове, успокойте ся! я забороняю....

Ще не договорив, коли вбіг до коршми хлопчина, здіймив шапку перед шляхтою, а до арендарки щось пошептав з-тиха. Арендарка приступила до стола і сказала голосно:

— Дмитро Яців умер!

— Дмитро?.. Господи! а то мете! Всї стали хрестити ся, а Асафат і Петро пішли сейчас, щоби виповнити свій обовязок.

Настала прикра тишина. Кождий роздумував відай над тим, чи годить ся в так небезпечний час виправляти такі бучі. Зачали пращати ся з Андріэм, дякували эму за гостину і виходили з коршми.

IV.

Від того часу минуло вісїм літ.

Було се одного маэвого поранку, ще з на годину перед сходом сонця. День був зимний, як часто-густо бувають у нас весняні поранки. Цїле Закутэ ще спало, нїгде не видно було нї житя нї руху.

Ворота Андріэвого обійстя отворили ся а з них зачали виходити одна за другою чотири корови і кількоро телят. За худібкою вийшла дївчина десяти лїт, боса, в однїй сорочинї і тоненькій крамскій спідници, підперезана крайкою. На розчіхраній голові мала драну хустину завязану на лад шляхотский під бородою, а в руцї прутик для заганяня худоби. На плечех несла верету. Дївча було заспане, кліпало очима і дрожало від зимна. В лївій руцї тримало кусник чорного хлїба і одну цибулю та впихало за пазуху.

Се була Олюнька. Хоч то була десяти-лїтна дитина, хоч остало ся для неї гарне майно по родичах, — вуйна не дала їй спокою і она мусїла робити бодай то, що могла зробити, т. э. пасти худобу.

Дитина ступала обережно покалїченими, попуканими, як варений рак червоними ноженятами по примерзлім болотї, підганяючи перед собою телята, що якось не мали охоти вихо дити з теплої стайнї на пашу.

За Олюнькою ступав підтюпцем, задерши хвіст в гору, вірний эї товариш — старий Лиско, пес, що ще эї батькови вірно служив, а тепер на оден крок не відступав дитини своїх колишних добродїїв.

Як лише Андрій перевіз усе движиме добро Лукашів на своэ обійстэ, поплентав ся за ним і Лиско, а хоч Ганна не хотїла эго нїяк приняти до хати, вимовляючись, що годї їй ще й собак чужих годувати, то старий Луць таки упер ся і Лиско

зажив на обійстю Андріїв. Та гірка була эго година! Кілько то побоїв прийшло ся эму відобрати від Ганни! Всьо зносив псиско з геройскою терпеливостію. Поскавулів, але обійстя не покинув. За те Лиско хотів бодай тим відслужити ся, що вірно стеріг хати і добра Андріїв. Найпаче любив він малу Олюньку і ніколи эї не відступав. Немов порівнюючи своэ сирітство з Олюньчиним, він був эї сторожем і пістункою і товаришем за бави. На эго сухих а кудлатих ребрах нераз Олюнька положи ла голову і виспала ся добре. По при него, учепившись рученя тами эго косматої гриви, учила ся ставити перші кроки, а нераз, коли збиточники хлопці сільскі докучали їй чимнебудь, псиско наїжував шерсть, вискалював зуби і ворчав злобно, по ки збиточники не повтікали... А господарям служив вірно. Од ного разу, вернувши з Андріэм з нічлїгу, почав тропити за зло діэм, що в ночи вивів корову Андріїв. Лиско поти бігав, нюхав і скавулів, поки не завів Андрія до поблизького ліса, де й знай шли звязану корову під корчами. Від сего часу Лиско заслужив собі на ласку Андріїхи, діставав щодня топлої страви, шматок хліба, а деколи й ложку молока.

До сходу сонця було ще геть далеко, ино-що пробудили ся жайворонки, а проче все спало. На всході небо червоніло чим-раз більше.

Олюнька вигнала свій товар на опуст і тут ждала, поки другі діти не позганяють свого.

Опуст — се було пасовиско між Закутэм а хлопскою громадою, низше церкви.

Олюнька сіла під корчем, підгорнула змерзлі ноженята під себе, рученята поховала за пазухи, загорнулась веретою і сидячи вдивляла ся в зачервоніле поза горою небо.

Ранок був дуже холодний, вся дрібненька травиця була вкрита білим інеэм, що блищав мов розсипане срібло і ждав, коли прийде тепле сонічко та красу эго злиже.

Довгій час не було видати нікого; мабуть родичі жалували своїх дітей виправляти на таку студінь.

Олюнька притулила ся до кудлатого Лиска і гріла ся эго теплом. Він лежав тихенько, лиш від часу до часу піднимав голову і розглядав ся, чи не грозить яка небезпечність эго вихованці.

На всході небо червоніло що-раз більше, а вкінци пока зало ся сонце в цілій своїй величавости. Сей час прокинули

ся пташки і стали витати эго своїм щебетом. Від сторони Закутя відозвало ся муканэ коров і накликуванэ пастухів, далї показало ся цїле стадо товару і цїла громадка сільских дїтей. Кожде з дїтей несло з собою, що потрібно, не забули і о полуденку. Сей складав ся звичайно з кусника хлїба і сира або масла.

Між всїми пастухами був найстарший, як віком так і розумом, досвідом та дотепом, Левко або як эго радше звали Левонко. Був се хлопчиско сїмнацяти лїт, а нероба на цїле село. За теж не було так доброго пастуха в цїлім селї. Эго товар т. э. пара старих коней, дві корови та троэ ялївнику, були все найлїпше випасені; у нього нїколи вовк не хопив телятка, анї польовий не займив зі шкоди. У всїх пригодах умів він собі порадити і виплисти на верх там, де другі потапали. Левко був атаманом між громадкою шляхотских пастушків. Всї слухали эго, не зі страху, але задля эго штук і жартів, котрими вмів усїх забавити. Більше до нїчого не був він здалий, тож як лише снїг згинув, Левонко був на пасовиску аж до другого снїгу. Другі шляхтичі були з того дуже раді, бо з Левонком могли вони безпечно пускати свої дїти навіть в такі небезпечні місця, як за канал, де кождої хвилї можна було бояти ся як не злодія, то вовка. Через зиму Левко не взяв ся до нїякої роботи, вилегував ся на печи в просї або ячмени, а деколи вистругував з дощинок і прутиків забавки на лїто.

От і тепер за всїми пастухами надійшов і Левонко. Станув поміж дїтворою і спитав:

— А що? вже всї?

— Всї! — відгукнули дїти.

— Ну, то в дорогу! — закомандував.

Дїтвора розбігла ся зганяти товар у купу. Счинив ся гамір, крик, накликуванэ, а за хвилю череда, справлена на дорогу, пустила ся повагом дальше. Левко вдрапав ся на свою шкапу і їхав позаду дїтей, котрих було пятнайцятеро в віцї від девяти до пятнацяти лїт.

Сонце за той час піднесло ся вже на тілько в гору, що своїми промінями розморозило болото і калужі, та зігнало зимну росу з травицї. Цїла природа оживила ся, жайворонок аж заходив ся від співу, а дїти й собі гуторили і сьпівали.

Дорога, котрою гонили закутянську череду, вела попри двірский лан і попри широчезне пасовиско. Оно було ще

тогдї спільне для громади шляхотської, рустикальної і двора. Але покищо, в тій порі пасли худобу ще на сїножатях і торіч них стернях, тож трава на тім пасовиску була ще сьвіжа, нестоптана.

Зо дві години маширували наші знакомі, заки дійшли на призначене їм пасовиско. Перейшли міст на Днїстрі, минули місце зване жидівскою толокою, і опинила ся за каналом під греблею. Тут була не дуже вигідна та безпечна позиція для пастухів. З одного боку цїсарска гребля, — а як стражник запише і подасть, то буде велика біда, — з другого знов боку стережись корчів, що розсїлись поміж сїножати вздовж зо дві милї, бо як там зайде худобина, ледви эї відшукаэш.

Днина вибрала ся дуже погідна й тепла. Левонко зааранжував забаву. Дїти бавили ся охочо і весело. І Олюньчине личко розяснило ся. Она забула свої злиднї, недоспану ніч, поранені ноженята; она бігла з другими і сьміяла ся весело.

Товарина розійшла ся по сїножати шукати поживи, а одна Костева корова не сподобала собі щось сего місця і наблизила ся аж до верболозів. Левко побачив то з далека і закликав:

— Дмитре! твоя красуля пішла вовкам на снїданэ!.. А йди ж заверни, бо пропаде!

Дмитро Костів — то був чепурний пятнайцятилїтний хлопець. Він що йно розігнав ся розірвати ланцюха і дуже эму не хотїло ся переривати забаву.

— Ану заверніть там котре мою красу! — закликав він.

— А сам не ласка? — відгукнули дїти.

— Олюнька! біжи ж! а скоро!

Олюнька не хотїла бути попихачем. Она покрутила головкою, здвигнула плечима і не послухала. Дмитро розлютив ся дуже, особливо на Олюньку. Она була наймолодша з цїлого товариства, а при тім сирота, отже повинна слухати.

Дмитро почервонїв як бурак, затиснув кулаки і прискочив до Олюньки:

— Підеш, чи нї? ти... знайдо зателепана!

Олюнька зблїдла, але не рушила ся з місця.

Дмитро підніс кулаки і вже мав спустити їх на голову Олюньки, та в тій хвили загарчав люто Лиско і хопив эго з заду за ногу. Дмитро закричав несамовито, пірвав патик і пігнав ся за Лиском. Олюнька відотхнула. Всї дїти стали сьміяти

ся.

В тій хвили надійшов від сторони жидівської толоки якийсь хлопский парубчак. Він бачив цілу сцену і не втерпів, щоб не зажартувати собі з "макогона."

— А во-во, як макогін пса бэ.... ха-ха-ха! Добрий буде з тебе "миґа" (лупій)!...

Дмитро залишив пса, а побіг за хлопом. Тепер эго позиція змінила ся — всї дїти стали в эго обороні.

Неприятель з разу не налякав ся Дмитрового костура; він обернув батіг "старим кінцем" і дожидав нападу. Але коли побачив, що ціла громада шляхотских пастухів рушила за ним, він давай утїкати. Хлопець біг просто до верболозів і тут пристанув. З лозів повилазили хлопскі парубчаки, котрих молода шляхта з разу й не бачила. Тепер, коли она надто до них наблизила ся, они кинулись на ню.

— А макогони прокляті! а чорти рогаті! — (дехто з шляхотских хлопців мав на голові рогатівку) — а до Варшави марш!

Тут треба сказати, що се дїяло ся по 1863 роцї, саме під час повстаня польского. О тім повстаню знали хлопцї, бо мусїли перед селом тримати варту і ловити повстанців. Хлопи не були раді повстаню; они бояли ся, щоб не вернуло ся польске панованэ а з ним панщина. Шляхта-ж уважала себе більше Поляками. Шляхтичі сприяли повстанцям, перевозили їх ночами, годували. Хлопи про се те знали і длятого виправляли шляхту до Варшави.

Шляхотскі дїти кинулись на втїкача, поки не добили ся до греблї. Гребля була стрімка і дуже пригожа на оборонну позицію. Розум показував ограничитись на дефензиву. Команду обняв Левонко. Він, побачивши, що дїэ ся, вирубав з верби кілька коликів, роздав між хлопців і всї стали відбивати ся, Тут хлопи не могли їм нїчого зробити. Хотїли взяти шляхтичів приступом, але се не вдало ся — і молода шляхта, набивши кілька ґузів на хлопских головах, відогнала їх.

Та хлопи приступили до формальної облоги. Положенэ шляхти було дїйсно прикре. Сонце стояло вже на полудни, то варина розбігла ся Бог зна куди, а тут анї рушити ся з місця. Они піддали би ся, як би не тямили о тім, що хлопи не пустять їх з цїлою шкірою. Кількох хлопців пішло тихцем до Днїстра, назбирали камінців і стали кидати на хлопів. Ті не мали такої

амуніції і відстрілювали ся хиба тим, що їм шляхтичі кинули. Але сей маневр не поправив долї шляхотскої дітвори. Хлопи стояли вправдї в приличнім віддаленю, але не гадали уступати.

Левонко прийшов на добру гадку. Зловив за греблею тихцем якусь коняку, перебрав ся через канал і пігнав що сили в село до префекта. Префект післав по війта, сїли оба на віз і поїхали робити справу. Така інтервенція причинила ся до примусового мира. Війт почастував кількох хлопців з під своэї юрисдикції палицею і они відступили від облоги.

Коли діти позганяли товар, що порозходив ся по корчах, сонце вже було низько. Пігнали худобу в село.

Та Дмитро не міг забути Олюньчиного непослуху і болю, якого эму завдав эї псиско. Він почав ворохобити других хлопців, що мов то вся історія з хлопами вийшла через Олюньку. Товариші не любили Дмитра, звали эго маминим сином, тож і не слухали эго підмови. Тогдї Дмитро рішив ся сам покінчити не скінчену рано справу. Він зачав Олюньку ганьбити послїдними словами та окладати кулаками. Олюнька, призвичаэна до битя з маленьку, утїкала перед напасником, але не закричала нї заплакала.

Другі хлопцї станули в обороні Олюньки. Першій Левонко підїхав до нього на своїй шкапі і парнув эго батогом по плечах. Пещений Дмитро не стерпів удару, він став плакати і кричати на ввесь голос. Левонко ще поправив. Дмитра взяла злість. Хопив прут та став ним цьвікати то Левонка, то эго коня.

Левонко не надумував ся довго, злїз з коня, хопив Дмитра за ковнїр і випарив бичиском кілько міг.

— Та ти, ледаре, будеш сироту бити? Я тобі покажу, чим то пахне!

Тут знов мусїли вмішати ся инчі хлопцї, щоби визволити Дмитра з рук Левонка.

— Чекай, чекай! я тебе запізву до префекта! — відгрожував ся Дмитро.

— Ще тобі мало, бабин сину? Я тобі такого префекта задам, що й рідна мама тобі не відбере!

Дмитро замовк, бояв ся, щоби Левонка гірше не розсердити та щоби він знов до битя не взяв ся.

V.

Дмитро Костів Полошинський не малу ролю відграэ в нашім оповіданю, тож треба нам познакомити ся з ним близше.

В Пишнівцях ніхто не знав, з відки взяв ся там Кость Полошинський. Він зайшов туди ще парубком, а що виказав ся шляхотскими паперами, то шляхта закутянська приймила эго до себе. Був се спокійний та роботящій чоловік. Він приніс з собою трохи гроша, купив хату з огородом та кусень шляхотського поля і осів на все в Пишнівцях. В короткім часї оженив ся з шляхотскою дівчиною і став господарем. Та відай не такої жінки він собі бажав, якою була Костиха. За кілька літ окульбачила она Костя та помітувала ним, як помелом.

У них було двоэ дітей; Дмитро був старший. Мати наділяла эго щедрою рукою тими привілеґіями, які звичайно маэ найстарший син. Дмитрусь був всім у своэї мами, та за те Кость сходив що раз більше й більше на другій плян.

Згодом стала Костиха виправляти чоловіка на заробок. Заробок у дворі був для Костихи за малий, для Костя понижаючий. Кость довідав ся, що при будові зелїзниці добре платять, зібрав свою мізерію в клунок і пійшов до Городка. Жінка не противилась тому. І так діяло ся що року. Кость робив тяжко через ціле літо а на зиму вертав з заробленим грошем до дому. Та тут замість спокою і відпочинку заставав докори і занедбану роботу. Костиха все эму вимовляла, що він дід зайда, а она эго зробила господарем. Кость винаходив що раз нові жерела зарібку, раз щоби жінці грішми губу заткати, а по друге, щоби втечи від эї любого голосу. Він наймив ся був стинати дерева в лїсї, а як сеся робота скінчила ся, пійшов аж до Борислава до копаня воску. Одним словом — Кость був гостем дома. Костиха ґаздувала як знала.

Дмитро став виростати на парубка. Костиха не знала, де эму знайти місця. Пестила, прибирала як панича, а годувала, що могла видумати найлїпшого. То й не диво, що Дмитро був хлопцем гладким, хорошим і мав значну силу фізичну. Дмитро, видячи, що мати не дуже шануэ батька, став і собі мати эго за нїщо. Він зовсїм не показував тої пошани, яку вин на батькови дитина. Кость зносив усе терпеливо, раз длятого, що не міг вплинути на вихованэ сина, бо мало коли бував дома, а друге, що бояв ся язика жінки; она все ставала в обороні сина. Зійшло на те, що Кость, сли не був де в роботї, то був нїби наймитом жінки і эї Дмитруся. Синок виріс на парубка і поводив ся всюди як богацкий син; на се йшло те, що старий придбав лїтом. Дмитро був певний, що яко одинокий син при старім батьку буде увільнений від війска, а відтак і оженить ся скорше нїж эго ровесники, котрих ждала кількалїтна служба війскова. Тож уже тогдї, як инчим парубкам і не снила ся женитьба, він розглядав ся між шляхотськими дївчатами за парою для себе.

Доля старого Костя не була завидна. Ще пів біди, доки міг робити, бо як пійшов з дому на заробітки, бодай не чув кудкудаканя своэї жінки і непошанованя від сина. Але й те з лїтами скінчило ся. Якось в Бориславі Кость, лїзучи до ями, скалїчив собі ногу. Роботу мусїв перервати. Нога не хотїла нї раз гоїти ся. Кость хотячи не хотячи мусїв вертати до дому, хоч з порожними руками, бо увесь свій заробок пролежав у Бориславі.

Костиха аж руками сплеснула, як побачила чоловіка на порозї не в тій порі, як приходив звичайно.

Кость був марний і пожовклий на лици. Біль ноги, опухлої і пораненої, докучав эму немало, а тут мусїв пішки прикульгати аж з Борислава.

— Та чого ж ти прийшов неробо? — привитала эго жінка. — В Бориславі тепер найгорячійша робота, а ти вернув до дому... Що ж тут будеш робити? А лежаного хлїба у мене нема!

— Хиба не бачиш, якій я вернув ся? — сказав Кость постогнуючи і присїв на лаві. — Скалїчив ногу, як лазив до ями, та не хоче загоїти ся. Усе ранить ся та пухне. Пролежав три недїлї в жидівскім хлїві, видав усьо, що заробив, купував різні лїки, та нїчо не помагало. Гадаю: пійду до дому, може стара

Яцьова зробить якої масти та вигою ся..

— То так добре?! Як ще були гроші, то лежав у Бориславі, а тепер, як нічого нема, лізеш мені на карк... А з чого я тебе вигодую? Не видиш, що у мене малї діти, а достатків дасть Бог?...

— Ну, що ж я мав робити? — звиняв ся Кость. — Таж годї було чекати аж зігнию під жидівским плотом.

— То було прийти скорше! За ті гроші, що ти їх проїв аможе і пропив, можна було тут дати собі раду, а так гнити будеш та й годї.

— Та я ще зможу дещо робити коло хати, — обіцював Кость.

— Ого! вже що ти заробиш а я засьпіваю, то поділимо ся разом... Гірка буде тепер моя година!

На той розговір надійшов Дмитро.

— Ого! старий уже дома? так скоро? — такими словами повитав вітця. — Та щось ви, татуню, гуляли не аби як, коли відгуляли чобіт! — і показав на хору батькову ногу позавивану шматами і в якімсь старім черевику, відай підіймленім на жидівськім сьмітю. — А як там тату з грішми? Менї би тепер придали ся нові пасові чоботи...

Ся бесїда сина виглядала на посмішку. Старий не відповідав нї слова. Він опер бороду на палицю і дивив ся в землю.

— Ого! будеш мати пасові чоботи! — сказала Костиха до сина. — Всьо пролежав у Бориславі та проїв, а тепер приліз сюда, щоб эго годувати.

Дмитро скривив ся на ті слова матери, та хиба не длятого, що она говорила о батьку так нечемно. Він до батька нї раз не мав серця. Але він уже від кількох неділ укладав собі, що скоро лише верне старий з Борислава, мусить купити эму нові пасові чоботи та й буде в чім в осени відгуляти всї весїля в Закутю. Тепер же вся надія розвіялась, як мрака.

Кость, хоч як був змучений, не мав сьмілости сїдати до вечері з жінкою і дїтьми. Він виймив з кишенї шматок чорного хлїба, зїв эго, напив ся води і пійшов на піч спати. Костиха спала на постели з кількалїтною дочкою Мариною. Довго Кость не міг заснути, перевертав ся з боку на бік і тяженько стогнав та охкав.

Другої днини Кость встав скоро сьвіт, перевязав сьвіжими шматами болючу ногу, зїв шматок хлїба, що лишив ся на

столї з вечері, і поплентав ся в село. Того таки дня став Кость молотити у одного заможного шляхтича пшеницю на насїнэ. Там эму дали їсти та ще і заплатили 15 крейцарів за день.

Так тягло ся аж до пізної осени. Кость ходив що день на роботу і приносив по кілька крейцарів до дому та віддавав жінцї. О лїченю ноги він не думав, а Костиха анї син не пригадували эму того. До старої Яцьової по масть не ходив, бо не було коли.

Костиха не докучала вже чоловікови так дуже, бо не коштував эї нїчого, а все ж заробив до дому кілька крейцарів.

Але зблизила ся слїтна, холодна осїнь. Костева нога що раз більше розранювала ся і болїла, бо навіть не мав у чім гаразд вимочити эї хоч би раз в тиждни. Кость стогнав усе більше по ночах а одного дня, зібравши ся пійти своїм звичаэм на роботу, вернув ся таки з сїней і сказав жінцї, що сегодня не годен зайти.

Костиха гадала, що старий перележить оден день, то й не казала нїчого; але коли другої і третої днини Кость не міг злїзти з постелї а по ночах стогнав і йойкав від рани, она не змогла своэї безсердечної люти вдержати в собі і вилляла эї на голову Костя.

— Гіренька моя година з тобою! Чого ти менї сьвіт завязав? Як би тебе був дїдько не надніс до села, я би була нинї не такою господинею...

На такі щоденні привитаня Кость не відповідав нїчого, хиба постогнував.

З такими самими словами кидала Костиха чоловікови на піч кусок хлїба або ложку якої страви, що лишила ся з полуденка або з вечері.

Старий лежав на печи як той Лазар біблїйний. Він по цїлих днях майже не злазив з відтам, бо й се приходило эму тяжко без чужої помочи.

Якось раз зайшов до Костя той богатий шляхтич, у котрого Кость молотив і зарабляв. Він був эго кумом а хрестним батьком Дмитра. Був се чоловік бувалий в сьвітї, делэґат і депутат до ріжних комісій, і мав значінэ в селї, эго поважали і бояли ся. Звали эго Шевком.

Костиха також мусїла эго респектувати, бо се був чоловік бездїтний, а она признавала ся до свояцтва з ним і мала надію, що колись може Дмитрусеви де що капнути від него.

Шевко поздоровив Костів звичаэм шляхотським і присів на лаві під образами. Костиха не знала, де эму місця знайти. Она витирала фартушиною лаву і стіл перед сільским дукою.

— А що там, панэ Константій, нездужаэте? — звернув ся Шевко до Костя.

Костиха побояла ся, щоби эї старий яким словом не зрадив, кілько то він від неї мусить витерпіти, то й заговорила за раз:

— Ой зле, панэ брацэ! така біда, що Господи! По цілих ночах не спить бідачиско, аж серце краэ ся з жалю дивитись на эго муку... Бідний так мучить ся тою ногою, а я не знаю эму радоньки дати...

— Не так ногою, як твоїм гострим язиком та нелюдяним обходом зі мною, — каже стогнучи Кость. — Та то, панэ брацэ, ложки води менї не подасть, тілько навигадуэ, напроклинаэ...

— Та що бо ти, Костю, говориш? Боже мій! чи я би тобі не рада?...

Костиха хотїла заговорити чоловіка, бо Шевка бояла ся як огню.

Шевко знав від людей, що Костиха вередуэ старим, і хотїв наочно о всїм переконати ся.

— Тихо! — гукнув він на Костиху, — нехай говорить, яка то моя сеструня милосердна...

При тих словах так гостро подивив ся на Костиху, що она аж закаменїла коло запічка.

Старий осмілив ся та й каже дальше:

— Я тут лежу як Лазар та нїби то у власній хатї. В ночи то менї нїхто води не хоче подати, а кілько я напрошу ся, що би менї дала, який старий горнець з теплою водою — вимочив бим ногу та може би було лекше, а то нї, та й нї! скорше би у каменя води допросив ся. А хиба ж я не заробив собі на стіль ко, щоби для мене який старий череп був? Ой, Боже мій, Боже! уже всї гріхи тут спокутую...

Кость був чоловік терпеливий і несьмілий при жінцї, та тепер, видко, вся терпячка скінчила ся, немов прірвала ся гребля, що здержувала всю накипілу жовч в эго зболїлім серци, вилляла ся бистрим потоком.

Шевко зморщив своэ грізне чоло, приступив до Кости-

хи, що стояла ні жива ні мертва, а торкаючи эї палцем до самого чола і вдивляючи ся їй бистро в очи проговорив:

— Виджу, що моя сеструня ящірчого роду... Але я тобі кажу, що як не будеш з сим бідаком по людски обходити ся, то не лише по смерти й стебла не запишу, але ще за житя так випарю, що з тиждень не сядеш... То ти така жінка? Поки міг робити, валяти ся по Бориславах, і гроші приносив до дому, то був добрий, а тепер, як каліка, то він пес?... Я буду сюди з часта навідувати ся, а як мені старий пожалуэ ся хоч одним словом, гірка тобі буде година!

Шевко був деспотичної вдачі. Він полагодив нераз у селї таку справу, в котру не мав права мішати ся і котра належала до суду — полагодив нераз кіями і різкою. Одну хлопску родину, що займала ся систематично крадежію, він не віддав до суду, лише задиктував їй кару в селї — Панькови вліпили шістдесять буків, Панчисї сто різок... Та від сеї події Панько — як оповідаэ сільска хроніка — став порядним чоловіком і пас громадську череду, а она стала зручною повитухою, навіть до панів эї кликали.

Костиха тямила се і знала, що на Шевка були жалоби в бецирку, та нічого эму не зробили. Шевко знав ся добре зі всїми панами, они заїздили до нього при ріжних оказіях, він їх частував; впрочім і они добре знали, що з бутною шляхтою не порадиш инакше, хиба би прийшло половинї села сидїти в кримінали.

Кость, побачивши, що такого чоловіка маэ за собою, задумав за одним заходом полагодити ще одну справу.

— Або той мій синок, панэ брацэ... викапаний син своэї мами! Аби не рідний батько, а жебрак лежав оттут, ще би повинен мати більше милосердя...

Шевко звернув ся знов до Костихи:

— А свому плеканцеви скажи, що як колись схоплю за чуприну, то вибю, аж буде пищати! Він вже знаэ мою руку і я жартувати не вмію!... Бувайте здорові, панэ Константій! А як би вам ще яка кривда, дайте менї знати, а я вам вже зроблю справу...

Погрозив ще раз Костисї і вийшов з хати.

Костиха аж губи закусувала зі злости, а вже найбільше гнївало эї те, що не могла свою злість зігнати на немічного старого. Бояла ся Шевка.

Саме тогді запустила ся у Костів корова і Шевко став посилати для Костя що днини пів кварти молока та казав пильно розвідувати ся, чи Костиха сповняэ эго волю.

Костиха все ще мала надію, що колись відплатить свому старому за эго довгий язик. Однак, побачивши над собою таку контролю, она покинула сю гадку та ще й остерігла сина.

— Слухай, Дмитрусю! — сказала она, викликавши эго до сіней — бій ся Бога, не докучай старому! терпи, хоч би тобі й як тяжко приходило... Був тут вуйко Шевко. Старий вистогнав перед ним усьо... Господи! що тут було крику! як вуйко сердив ся! А знаэш, дитинко, вуйка годі дразнити, бо ану ж розсердить ся та запише кому другому, а тобі нічого... Шкода би! От сей огород, що притикаэ до нашого, не здав би ся нам! Терпи ж сину! Старий недовго потягне... Вчера казала мені стара Яцьова, що з такого люде не виходять, рана буде гнити, гнити, а як пійде до середини, то вже й по всьому...

Дмитро вислухав матери уважно, а хоч эго бутна душа не рада була піддати ся тому деспотизмови і хоч був би радо вирік ся огорода по вуйку, то таки боязнь перед кріпкою рукою вуйка наклонювала эго, що обходив ся з батьком чемнійше.

З того часу доля Костева змінила ся о стілько, що мав усю вигоду, яку лишень міг мати. Костиха подавала эму теплої страви, було й молоко, не тарахкотіла эму над головою, син не виробляв криків у хаті і не заводив сьпівів. Але рана не гоїла ся. Не помогли вже й масти, що приладжувала Яцьова. Кость почув свій конець і за кілька днів помер.

По похороні Костя остала ся на ґаздівстві вдова Костиха з сином одинаком.

VI.

Андрій Лукашів орудував майном своэї сестрінки Олюньки як своїм власним, не рахуючи ся перед ніким з того, що робив. Грунт обрабляв сам, а хату винаймив якомусь зайшлому шевцеви, Німцеви Йоганови, що достарчав пасових чобіт усій шляхті цілого Закутя.

Олюнька жила а радше валяла ся при вуйні. Ганна не тямила ні раз о тім, що Олюнька буде колись богачкою, то годить ся з нею поводити бодай так, як з власними дітьми. Їй усе була чогось недогода, все кричала на Олюньку і била эї частенько. Хиба у дідуся Луця Олюнька находила оборону перед лютостію вуйни.

Луць любив Олюньку цілим своїм старечим серцем, любив як рідну дитину. Він учив эї молитов і кождий крейцар, якій мав, видавав на те, щоби для Олюньки що справити.

З-за того вуйна була заздрісна і раз, як старий привіз для Олюньки з міста нові угорські чобітки з кутасками, она таки зважила ся сказати эму:

— А моїж діти вам не внуки, тату, що всьо пхаэте лише в ту неробу?

— От говориш, сама не знаэш що. Ти сама дбаэш про свої діти, а она — сирота, а хоч повинна би ходити вбрана як пава, бо таки маэ за що, она у тебе ходила би і боса й гола, як би я їй деколи не купив що приодягти ся. А тобі й того за бога то, і то тебе в очи коле, коли я яку шматку дитині куплю... Ой, тям небого, що захланність то великий гріх! колись эго треба буде спокутувати перед Богом... А чи ти знаэш, що як колись зажадають від Андрія рахунків з того, як він сиротиньским ма

этком орудував, то гірко эму прийде... Такий маэток то таки щось принесе на рік, а чи э який познак з того? Усьо тут влізло...

— Або я дитини не годую? — каже Ганна.

— А то раз! То така дитина потребуэ тілько їсти, що уродить ся на двацять морґах? Кому ти верзеш таку дурницю?

На тім розговір урвав ся. Та старий Луць мусів частенько пригадувати своїй невістці эї обовязки супроти Олюньки. Одного разу каже:

— Ціла біда в тім, що тут у вас не може бути благословеня Божого. Бог приказав, щоби жінка повинувала ся свому чоловікови, а ти, небого, вивертаэш право Боже і вередуэш чоловіком як сліпою кобилою. От, дурний Андрій! Як би я був твоїм чоловіком, танцювала би ти мені так, як я би тобі заграв... Та на глупоту нема ліку... най собі робить, як знаэ. Одно тобі кажу: Як довго я жию, не дам дитині кривди зробити, а тих десять морґів поля, що я ще ними орудую, — я прочував, яка би мене доля чекала від моэї невісточки, коли-б я прийшов на эї хліб — ти їх ані понюхаэш. Се для Олюньки. Буде з тебе того, що придбаэш з эї маэтку за малолітности...

Та не все так старий Луць міг постояти за внукою. Коли эго не було дома, вуйна виливала всю свою злість на дитину. Найменча дитяча провина або неувага не уходила тогді без карно. Ганна уважала тогді Олюньку за вирослу і вимагала від неї такого розуму, як у повнолітного чоловіка.

Те саме робили з Олюнькою і діти Андрія. Вони знали добре, що Олюнька сюди не належить, а наслухавши ся від матери, що буцім-то она Олюньку годуэ, стали й собі випоминати їй те.

— Ти! дай ту той хліб, що маэш в руці! — каже старший від Олюньки Андріїв Гриньо.

— Та то мій хліб! Ти свій уже зів... Мені вуйна дали.

— Ти не маэш свого хліба! то всьо наш хліб... аби-сь знала, ти жебрачко! — і прискочивши видер заплаканій дитині кусок хліба.

Таке саме водило ся і з забавками, а особливо з лялькими, котрі часом дідусь Луць купував для Олюньки. Дівчата Андріэві так довго не дали спокою Олюньці, поки не видерли у неї ляльку. Олюнька бувало жалувала ся перед дідусем, але

набравши кілька разів за се штовханців від вуйни, бояла ся вже пожалуватись.

Коли Олюньці минув десятий рік, старий Луць намагав ся конче, щоби эї посилати до дяківскої школи.

Ганна й говорити собі не давала.

— Та на що їй школи? От непотрібний видаток.. Ино час змарнуэ, а могла би ся чого ліпшого навчити тут коло мене...

— Коло тебе навчить ся хиба язиком молоти, а більш нічого, — сказав старий, — а я таки хочу, щоби дитина ходила до школи і навчила ся бодай читати. Ти своїх дітей посилай або ні... Они мають вітця, най рядить ними після вподоби. Як би Андрій не був такий фартушкевич, як э, посилав би дітей на науку, — але Олюнька не маэ вітця, то я хочу їй заступити эго. Так бути мусить, а сли будеш перечити ся, то пійду до суду і попрошу, щоби дали для Олюньки иншого опікуна, а тоді, не знаю, хто гірше на тім вийде...

Андрій, що все уступав жінці і потакував їй, настрашив ся погрози батька та став і собі намагати, щоби Олюнька ходила до школи, і эго діти будуть також ходити. Жінка кілька разів брала ся отямити чоловіка своїми блискавичними погляда ми, але Андрій сим разом не уступив. Він моргнув на Ганну, щоби вийшла за ним до сіней і сказав їй до уха:

— Бій ся Бога, жінко! Як би так тато акурат зробив, як каже, то нам хиба з торбою пійти... Новий опікун забере від нас Олюньчин грунт а мені скажуть рахувати ся з того, що я за девять літ придбав... А ти сама добре знаэш, як э. Дай спокій, не переч ся!

— Або старий зробив би так направду?

— Чому ні? Старі люде бувають уперті, а ще він ту Олюньку так дуже любить...

Ганна зміркувала, що таки справді може бути зле, і не опирала ся більше тому, щоби Олюнька ходила до школи.

Луць поїхав до міста купити дитині що треба, щоби, як казав, виглядала по людски.

Придбану в нове шматэ Олюньку повів Луць сам враз з дітьми Андрія до школи.

Пишнівска школа стояла посеред села Пишнівців русти кальних. З Закутя було досить далеко. Школи етатової тогді ще не було в Пишнівцях не було також і примусу шкільного, тож діти вчили ся хиба в зимі, а ціле літо вакаціонували при

господарскій роботї або при худобі.

В Пишнівцях учив тамошний дяк Пришлай. Був се чоловік інтеліґентний, очитаний, а що найважнійше, не був пяниця. Він скінчив школу дяківску в Перемишли, а се в тогдішних часах значило дуже богато. Носив ся по шляхотски, ходив у сурдутї. Пришлай був і не без здібностій педаґоґічних. Він міг тим почванити ся, що дїти дуже эго любили, а се рідко лучало ся поміж дяко-учителями. Однак средства, якими розпоряджував, зовсїм не вистарчали до переведеня эго педаґоґічних плянів.

Школа пишнівска містила ся в низенькій сільскій хатинї з одною однісїнькою комнатою. В тій комнатї стояла великанська сільска піч з припічком і запічком, дві лавки, стіл, одно крісло і ліжко для сторожихи, старої баби Параньки, що мешкала з дочкою в школї. Нї образів до науки поглядової, нї инших приборів, які тепер можна подибати і в найбіднійшій школї, тут не було.

Наука відбувала ся без пляну. Дїти сходили ся, коли котре могло, і приносило книжку, яку котре мало. Длятого годї було посортувати дїти так, щоби хоч десятеро учити разом. Дїти вчили ся всї голосно, кожде для себе, а з того наставав точнісїнький жидівський хайдер. Кожде складало слова для себе окремо, як було в книжцї. Учитель викликував по одному, по двох на середину, казав читати, поправляв, пояснював і завдавав дальше. То не перешкаджало другим дїтям виводити співучим голосом: ба-ба, ґа-ла ма ґа... Так само не перешкаджало дїтям, коли учитель відбував тїлесну екзекуцію на якім не слухнянім ученику... Дїти сидїли в лавках стиснені як селедцї в бочцї, не було місця виложити вигідно руки на лавку. Означеного місця нїхто тут не мав; хто скорше прийшов а засїв яке місце, сидїв там уже цїлий день. До школи ходило ся раз на день. В полудне оголошував учитель малий відпочинок, а тогдї кожда дитина, котрій було далеко до дому, виймала полуденок з торби і їла. Цїла наука обмежала ся на читаню з книжки, яку хто приніс, і на писаню. Хто мав зачинати вчити ся писати, приносив куплений у жида аркуш паперу та гусяче перо і все то заносив до стола учительского. Учитель затинав перо, складав папір в четверо, лінював і записував першу лінію взором письма, зачинаючи від букв. Ті дїти, що не писали, вихо

дили на середину, щоби було другим просторнійше до писаня, і сідали з книжкою, де попало — на припічку, на запічку, на постели сторожихи, — і кожде бубнило своэ дальше. Старших хлопців учив Пришлай церковного співу і эрмолойских сольок. Місцевий парох рідко коли показував ся в школї, а як часом прийшов, то питав молитов, старшим казав співати, і на тім кінчила ся эго наука. О инчих предметах, котрих тепер учать в народних школах, не було тут і бесїди. Часом лишень пояснив учитель розумнїйшим дїтям де-що з того, що читало ся, та й годї. Мимо того пишновецкі люде, як шляхта так і хлопи, дуже радо посилали дїтей до школи, коли дитина не була конче потрібна при господарстві.

Олюнька була гарною дитиною. Эї чорне волосэ і чорні очи та смагле личко, румяне від зимного вітру, гарно відбивало від червоної хустини, котру купив їй дїдусь у містї. Олюнька війшла несміло до школи, приступила до учителя і поцїлувала эго чемно в руку.

Старий Луць розповів, кого привів до школи, і учитель записав їх до свого катальоґу.

Учитель знав добре Луця і поважав эго, як усї люде в селї. Привитавши ся, попросив эго сїдати на лавцї, що стояла коло учительского стола.

— Особливо, панэ реэнцэ, поручаю вашій опіцї мою сиріт ку Олюньку — сказав Луць. — Не зазнала она гаразду від немовляти, та най би хоть під вашим оком трохи віджила і мала яку веселїйшу годину...

Старий зітхнув важко.

— Таж я про все добре знаю, — відповів учитель. — Будьте спокійні, я їй кривди не зроблю.

По тих словах прикликав Олюньку до себе, погладив эї по головцї і спитав:

— Як називаэш ся, дитино?

— Олюнька.

— А кілько тобі років?

— Либонь десять.

— Уміэш молитви?

— Умію, дїдусь мене навчили.

— А маэш ти книжку?

— О, маэ, маэ — відзиваэсь дїдусь.

Старий був гордий тим, що купив унуцї книжку.

Учитель поглянув на книжку, а відтак взяв дитину під бороду, погладив по лици і каже:

— Ну, а тепер будемо вчити ся. От бачиш, моя Олюнько, як пізнаэш отсї всї значки, як они називають ся, будеш їх складати до купи і вийде з них ціле слово. Зараз тобі покажу... А хочеш ти учити ся?

Учитель говорив до Олюньки лагідним голосом, яким промавляв до неї хиба дїдусь. Она осмілила ся і зараз таки полюбила учителя.

— О, хочу, хочу! — закликала, о очи їй аж засвітили ся.

Она хопила учителя за руку і поцїлувала щиро.

— Ти, Олюнько, будеш оттут сидїти, — показав їй учитель місце в лавцї, — а ви хлопцї не робіть їй збитків, бо она сирота, то і Бог покараэ і.. лінія буде в роботї!

Учитель виконував конечні тїлесні екзекуциї сильною сливовою лініэю.

Зараз розпочала ся перша лекція читаня. Учитель показував стоячій коло нього Олюньцї вказівкою поодинокі букви і називав їх по імени. Олюнька показувала ся дуже понятливою дитиною. Дїдусь з радости аж не міг всидїти на лавцї. По скінченій науцї питаэ ся гордо учителя:

— А що гадаэте?

— Буде добре. Видно, розумна дитина.

— О, дуже розумна дитина! я вам кажу, що розумна. Такої другої годї знайти, — і старий Луць випростував ся з радости.

— Панэ реэнцэ, припильнуйте эї, прошу вас, а я буду вам дуже вдячний за те... і розумію ся на кречности.

Се послїдне означало обіцянку окремої винагороди.

Луць погладив ще раз свою любу внучку по головцї і вийшов.

Ідучи дорогою старий тїшив ся, яке то буде для него щастэ, як то він буде собі в недїлю лежати — в зимі на печи а в лїтї в садку, а Олюнька буде эму в голос з книжки читати. І по музиках та вечерницях не буде волочити ся, як засмакуэ в науцї, — закінчив старий свої веселі роздумуваня, — а се в нинїшних часах значить дуже богато. Го го! а то все темнота та й тілько. Цїла забава у них гуляти, пити та до хлопцїв зуби сушити! — і старий махнув рукою, як би хотїв відогнати всї ті злі покуси від своэї внучки.

Луць війшов весело в хату — се у него рідко трафляло

ся, — здіймив з себе новий кожух, повісив на жертку над полицею та й каже:

— А що? не говорив я, що всьо буде добре!

— Що таке? — питаэ невістка.

— Та професор казав, що Олюнька дуже розумна і понятлива дитина... будуть з неї люде. Боже, дякую тобі за тую ласку і потіху! От славна дитина на ціле село...

— А що-ж казав за наші діти? — питаэ Ганна.

— Що? нічого не казав... не було коли... Та я й не питав ся.

— Бо ви лиш одну внучку маэте, — каже Ганна з досадою.

— Одну не одну, таж і ваші діти люблю та кривди їм не роблю. Але Олюнька сирота і крім мене ніхто нею не журить ся, а твої діти мають тата-маму, нехай они ними турбують ся. На мою стару голову трохи за богато клопоту... Та й яка ти смішна Ганю! то ти сама не можеш більше заняти ся своїми дітьми? Тобі здаэ ся, що як даш дитині їсти і чисту сорочку, то вже досить з тебе. Возьми лошатко: як эго не попестиш, не заговориш до него по людяному, то до руки тобі не пійде. Так і чоловік, і дитина. А від тебе що она почуэ? Гнів, крик, проклони — то які твої діти будуть? Ну, ну, не дай Боже!... А твій чоловік не міг би трохи про діти подумати? Та ба, він тілько дивить ся, чи з жінки фартушина не злітаэ... тьфу!

Старий перестав говорити. Ганна закусила губи, але бояла ся відгризатись. Андрій стояв засоромлений, мняв у руках шапку і не знав що з собою робити.

Олюнька ходила до школи цілу зиму. Кождого вечера випитував эї Луць: чого вчила ся в школї, що маэ завдане, казав їй повтаряти дома з книжки і силував ся вгадати, чи Олюнька добре називаэ знаки. Старий протирав очи, силував ся вгадати імя кождого знаку і придивляв ся незнакомим собі, нїмим буквам.

Олюнька робила великі поступи в науцї. Коло Різдва складала вже слова, а в Великім постї таки вже й читала.

Луць аж відмолодїв з радости. Коли лише якій сусїд зайшов до него а Олюнька була дома, зараз прикликав эї до себе і казав читати, а перед кождим хвалив ся своэю внучкою, що нема такої другої в селї.

— Бо то видите, сусїдо — говорив він — така кругла сирота, без родичів, обштовхана, оббита, а маэ добру голову і золоте серце! — і цїлував Олюньку в чоло, в очи, і пригортав

до грудей.

Люде знали добре, яка була доля Олюньки у вуйни, для того і признавали правду Луцеви та завидували эму такої доброї дитини.

Одного разу зайшов до Луця шляхтич, котрий ходив колись до школи в місті і всї уважали эго за дуже ученого. Старого аж закортїло і перед ним похвалити ся розумом своэї внучки, хоч дуже бояв ся, чи проба пійде добре. Старий мірку вав собі: Що иншого перед людьми, що не вміють читати, хоть щось і не так скаже, то увійде, — але тут буде тяжше. Ану-ж дитина помилить ся, а він розголосить по селї, що Олюнька нїчого не вміэ? Тогдї і вийду старим дурнем... — Але Але кортячка перемогла і старий попросив пишнівского ученого, щоби "виаґзамінував" Олюньку.

Учений отворив книжку і казав Олюньцї читати. Олюнь ка читала поволи, але виразно і певно.

Учений сказав до Луця:

— Дай вам Боже, дїдусю, діждати ся з неї потїхи. Як до тепер, она читаэ дуже добре, над свій вік.

Старий аж почервонїв з радости і не міг промовити сло ва, лише притиснув Олюньку до своэї груди так сильно, аж ма ло не закричала. Зараз другої днини пошпортав щось старий в своїй скринчинї, від котрої ключ носив усе на шиї, і сказав, що мусить поїхати до міста. Був се ярмарочний день, то не тяжко було эму присїсти ся до кого-небудь.

Вернувши з міста, старий пороздавав дїтям Андрія кола чі, коники і ляльки. Олюнька стояла коло запічка, дивила ся своїми чорними оченятами на дїда та дивувала ся, що дїдусь не привіз їй нїчого. Луць прикликав дївчину до себе, казав їй замкнути очи а сам повісив їй на шиї кілька шнурків красних коралїв.

— Ану, отвори очи та подиви ся! — каже, а сам обертав дитину в ріжні сторони і приглядав ся їй з радостію.

Ганна аж затрясла ся з заздрости. По эї рахунку коралї варта були яких пятьдесять реньских.

Олюнька не вміла оцїнити гаразд того дарунку, але таки тїшила ся дуже, що дїдусь привіз їй гостинця з міста.

— От бачиш, Олюнько, — каже старий, — ледви чи я до чекаю поблагословити тебе під вінець, а хотїв би-м, щоби ти мала малу файну памятку по менї... Тепер ти ще за мала до

тих коралїв... дай вуйні, най сховаэ і дасть, коли тобі треба буде.

Олюнька поцїлувала дїда в руку, здіймила коралї з шиї і понесла їх до вуйни.

— Нате вам, вуянко, сховайте менї, — каже цїлуючи вуйну в руку.

Ганна підступила до вікна і оглядала коралї.

— А кілько-сте дали, тату? — питаэ.

— Е, що дав то дав... дарованому коневи в зуби не заглядають...

Він либонь не хотїв, щоб Олюнька знала, що коштують коралї.

Надійшла весна. Ганна хотїла перервати Олюньчину науку і виправити эї з худобою в поле, але Луць і говорити собі о тім не дав.

— Вже оно того не буде! Зачала ходити до школи, най ходить, а то забуде через лїто, що в зимі навчила ся.

Ганна не сподївала ся сего. Она гадала, що Олюнька буде вчити ся лишень в зимі, а тут і в лїтї не буде мати з неї по житку і даром треба годувати такого непотріба.

— Та що бо ви, тату, кажете? Та ж всї дїти в селї так роблять, а она панна чи що, щоби менї худоби не попасла в лїтї? А їсти хоче...

— Як не хочеш давати їй їсти, я тебе не всилую, але дити нї кривди не дам зробити. Ще нинї поїду до суду, щоб їй дали инчого опікуна, а може знайде ся такий, що вигодуэ эї з двацятьох морґів грунту та й до школи буде посилати...

Ганна вже замовчала, бо таки бояла ся того, щоби їй Олюньчиного грунту не відобрали. Не було инчої ради, як лишити Олюньку в школї і через лїто.

В тій порі ходило дуже мало дїтей до школи, то Олюнька могла навчити ся більше нїж в зимі. Цїле лїто, особливо в погідні днї відбувала ся наука в садку під грушами, що колом обсїли пишнівську школу.

Олюнька робила великі поступи в науцї, а учитель порадив Луцеви, щоби купив Олюнцї другу книжку. Не треба й казати, яка радість огорнула старого дїда.

Луць мав уже сїмдесять лїт з накладом і побоював ся, що як умре, то улюблена эго Олюнька лишить ся на неласкавій ласцї вуйни. Длятого роздумував старий над тим, кого би

вишукати, щоби бідній сироті хоч вчасти заступив дідуся. До того треба було або виконати грізьбу і дати дитині другого опікуна, або, знайти чоловіка, котрий би мав силу і відвагу дивити ся Ганні на пальці і вступати ся за сиротою. Першого способу не хотів Луць хапати ся. Эму жаль було сина, що мав би великі клопоти з рахунками при зміні опікуна. Мимо того, що називав Андрія фартушкевичем і бабою, любив эго і не хотів эму лиха. "Та най там — думав собі — Олюнька не збіднїэ, а він трохи споможе ся... у нього троэ дітей..." Так старий заду мав перевести другий свій плян. Такого власне чоловіка, яко го эму треба було, знайшов він в особі Шевка. Эго поважало ціле Закутэ, а бояли ся эго всї як огню. Нїяка важнїйша справа не обійшла ся без него.

Довго розбирав Луць сю справу на всї боки, наконець рішив ся пійти одної неділї до Шевка. Шевко привитав щиро старого Луця та попросив эго на другій бік, до "ізби."

— Я до вас, панэ Якубэ, приходжу по просьбі, — зачав старий, — та знаю, що ви добрий чоловік і не відкажете менї. То, бачите, діло сиротиньске і менї дуже лежить на серци. Я гадаю за мою внуку, Олюньку. Моя невістка трохи прикра і правду сказавши таки недобра жінка. Поки я ще жию, не дам їй кривди зробити, але я вже над гробом, а мій син — от, бодай не казати, скаче коло неї як песок. Легко отже вгадати, що буде по моїй смерти. Ганнї конче треба когось, кого би бояла ся, а хто би за дитиною уймав ся. До того були би ви, сусїдо, найлїпші. Ви, даруйте за слово, таки громадський опікун. Не дав Бог своїх дітей, то маэте нївроку опікуньств богато.. може вам ще й ся одна не затяжить. От зробіть менї ласку, а Бог вам заплатить!

— Ба, та бо то видите, панэ Лукашу, Андрій эї вуйко і маэ більше право до опікуньства нїж я чоловік чужий. Треба би вам поїхати до суду і всьо сказати, як оно і длячого Андрій не маэ бути опікуном...

— Ей бо, нї, я не так гадаю. Оно би так і треба, але з того вийшли би великі неприэмности для мого, сина, а менї эго таки жаль, бо він, хоч дурень, а все-ж моя дитина. Я би гадав, щоби в судї було, як э, але щоби Ганна знала, що эї хтось пильнуэ, і щоби було кому на неї деколи посварити. Я тут розглядаю ся між сусїдами, та хто-ж се потрафить? та й хто схоче лїзти під Ганнин язик? Хиба ви одні. Вас всї респектують і

она буде вас бояти ся.

— Та сли так лише, то добре. Я вам обіцюю... чому ні? Та з тим великого клопоту не буде.

— Дайте мені на то своэ слово!

— Даю вам слово!

— Але шляхотске слово!

Так эсть, шляхотске слово, — каже Шевко і подав старому руку.

— Я тепер цілком о Олюньку спокійний, хочби мене і зараз Пан Біг до себе покликав, — каже Луць. — Тепер би я вам сусїдо, хотїв сказати, як би то дальше повести Олюньку. Она тепер маэ тринайцять лїт, ходить до школи і дуже добре вчить ся, маэ двацять морґів свого грунту власного а ще дістане пять по менї, то вже щось значить. Привчить ся трохи, а дївчина буде колись ладна. Може би удалось їй війти за "вокомона" або до міста... все оно щось більше значить.

— Фе! сусїдо, як можна таке говорити? Гадаэте, що вокомон щось таке, за чим варто розбивати ся? От служить нинї у того пана і мусить эго труби слухати, а завтра вже на улици. Та і такий вокомон не буде вам на селї господарити на двацять і пятьох морґах. Эму схоче ся зараз паном бути — звичайно лаґуминець. Такий привик до питльованого хлїба, разового їсти не схоче, а на двацять і пятьох морґах годї питльованцями сипати. Так само і до міста! Хто вже уродив ся на селї, най же там і жиэ. Инша річ, як нема з чого на селї жити. Але ваша Олюнька, як пійде за порядного шляхтича, буде панею-шляхтянкою на цїле село, а в містї згубить ся і нїхто на неї не подивить ся. Вже то буде моя голова в тім, щоби їй вишукати порядного шляхтича, але лише шляхтича, от як я або ви — хлїбороба, а не якогось там сурдутовця-вокомона. Що ж він маэ? Хиба нагайку... Тото, що дївчина ходить до школи, оно добре. Але я би не радив дуже эї вчити. Нехай знаэ прочитати молитву та й буде з неї, а великої фільософії не раджу эї вчити, бо відвикне від того, до чого эї Бог сотворив...

— Та ви може й добре говорите, сусїдо, — замітив Луць, — але я би все гадав, що таки даймо на то, вокомон трохи делїкатнїйший від нашого брата-шляхтича, та й може би инакше обходив ся з нею. Дістав би яку добру службу у грабйого, одного або другого, та й було би їй добре...

— Го-го! А я видїв таких делїкатних вокомонів, що пражи

ли своїх жінок нагайкою як хлопа на панщині. То, сусїдо, нїколи не вгадаэте, який хто буде. Вже скорше про шляхтича вгадаэте. От росте межи нами з-маленьку та й видимо який, а такий зайда підлестить ся дївчинї, а потім цїле житэ неволя й біда. То, кажу вам сусїдо, нема як шляхтич на своїм загонї! Хоч тепер хотять нас зрівнати з хлопами, до війска нас беруть, але все-таки що шляхтич то не хлоп! Нїхто эму не сміэ сказати: уступи ся, посунь ся, і в шкіру як бють, то на диванї... Але шляхтич мусить бути правдивий і тямити о тім, що він шляхтич, що эго батьки заледви королеви кланяли ся, та що вою вати вміли...

— Та воно, сусїдо, правду кажучи, ще час о тім говорити.. таж то ще дитина...

— Ну певно, що так, але я все своэ кажу, що у мене поряд ний шляхтич більше варт, як цїла сотка тих нагайкевичів-воко монів, з котрих майже кождий злодій, обкрадаэ свого пана...

— Нехай і так, Бог вам заплатить за то, як обороните си роту в потребі. Дякую вам за добре слово. Бувайте здоровень кі!

Луць вийшов від Шевка успокоэний. Він знав, що нїхто не оборонить эго внуки так, як Шевко.

VII.

По смерти Костя Полошиньского пізнала Костиха, що таки богато втратила. Кость заробляв річно тілько, що було чим заплатити податок, всїх поодягати та ще й де-що справи ти до хати. Тепер треба було обмежити ся на своэ господарство, а оно було невеличке. Трафив ся ще оден неврожайний рік, вилляв Днїстер, і до хати Костихи стала заглядати нужда. В тій біді удала ся Костиха на пораду до свого кревняка Шевка.

— Біда, панэ брацэ! — каже Костиха. — На обійстю лиш одна корова, нічим того поля обробити, нї згноїти, а тут три роти годувати і три спини приодїти... Не знаю, як перебути сей передновок.

— У мене рада готова, не знаю лишень, чи ти пристанеш на ню. Дай Дмитра до мене в службу. Зле эму не буде. Я буду платити, як другим парубкам, та й поле поможу обробити. У мене, слава Богу, три плуги... дасть ся ради всему.

— А бодай же я не дочекала свою дитину в наймити давати! — закричала Костиха.

— Коли так, то можете пухнути з голоду. Я зі своїм не наки даю ся. Ти, сеструню, гадала, що як скривиш ся перед Шевком, то він тобі зараз дасть ключ від комори? О нї! у мене не так. Я готов помочи, але хто хоче працювати, так як я працював, доки чого доробив ся. Я хотїв з Дмитра зробити господаря, привчити эго до роботи, бо сей бабин син нїчого не знаэ і при тобі не навчить ся. За той час обрабляв би я ваше поле, а з за робітків може би де що докупило ся. Оженив бим эго добре, як час прийде... Ну, але нї, то нї. Тримай эго при собі, припни

до запаски, але за дурно я не дам і макового зерна!

Костиха відійшла з нічим; що така певна була помочи богатого свояка. Предложенэ Шевка, щоби Дмитро йшов у службу, було для неї несподіване й неможливе.

— А не діждеш ти, богачу проклятий, щоби моя дитина у тебе служила! Сам маэ тілько, що з рота вилазить, а мені не дасть, каже, макового зерна... А я скорше пійду жебрати, ніж дам своїй дитині по службах валяти ся...

Коли Костиха розповідала синови розмову з Шевком і сердила ся на скупого богача, Дмитро махнув рукою та й каже:

— Е, мамо! ви самі не знаэте, чого хочете. Вуйко добре говорив. Або эго наймитам зле? Убирають ся файно, їсти мають що, а я тут таки справді спухну з голоду. Таж не у чужого буду. А може потрафимо так піддобрити ся вуйкови, що мене за свого прийме?...

— Поки мого житя, не буде того! — каже Костиха.

— Е, чому би ні? Добре, що вуйко сам таке нагадав. А що би ви, мамо, сказали на те, як би я так колись сидів на вуйковім? га?

Костисї дуже сподобала ся тая гадка. Она знала, що Дмитрусь зручний хлопець, то може эму й удати ся, а за таке варто кілька літ послужити.

Зараз таки другої днини Дмитро пійшов до Шевка.

— А що там, Дмитре? може прийшов просити мене за свата?

— Е, жартуйте собі вуйку, здорові, а я прийшов в інтересї, в тім, що то ви вчера з мамою говорили.

Дмитро стояв коло порога, мяв шапку в руках і дивив ся в землю, хиба часом глипнув з підлібя на вуйка.

— Та чи одно я говорив, а люде не хотїли слухати? — сказав Шевко. — Що-ж будемо більше о тім говорити? Твоя мати й чути не хоче, щоб эї пестій служив, а я инчої ради не знаю.

— Не чудуйте ся мамі! Она би хотїла найлїпше, та чогось того не розуміэ, що я дома не висиджу нічого. Я знов міркую, що лїпше заробити у свого, ніж іти до двора під вокомонову нагайку. А як не стане хлїба, то таки треба пійти...

— Видно, Дмитре, що ти розумнїйший від матери, але ти ще не маэш лїт, мусиш так робити, як она каже.

— Та вже й мама годять ся на те, щоби я пійшов до вуйка

на службу. Оно так найліпше. Я ще жадної роботи не знаю, а і коло коней не був ніколи — який же з мене господар буде?

— Певно, що на запічку не научиш ся нічого. Ну, добре! Йди, заклич маму та згодимо ся таки зараз.

Дмитро своэю бесідою підбив собі вуйка цілковито.

— Видко, що в нім чиста шляхотска кров! — сказав Шевко до жінки — будуть з него люде, як буде добре вести ся...

Дмитро прибіг до хати.

— Мамуню! ходіть до вуйка, кличе. Тілько не проговоріть ся де з чим за богато. Я эго відай уже геть підбив для себе.

Костиха закинула на плечі хустку і пішла до Шевка.

— Ну і що-ж сестро? дасте Дмитра до мене? Він каже, що дасте.

— Певно, що дам. Боженьку мій! сліди ваші буду цілувати, брацэ мій солодкий! Вчера здавало ся мені инакше, але в ночи, як розважила всьо добре, побачила я, що ви добре радите. Що-ж буде дома робити, як нема що їсти?

— А що-ж хочете на рік? — спитав Шевко.

— Що ваша ласка... Як я би сміла годити ся?

— Я вашої ласки не потребую і за дармо нічого не хочу. Дмитрови заплачу так, як бере у мене молодший парубок, а крім того оброблю грунтець та звезу хліб, бо самі не дасте собі ради...

Умова була користна. Шевко тримав двох парубків, дві дівки і погонича-хлопця а Дмитро мав прибути шестий. У Шевка було дванацятеро коней, шість коров і осьмеро ялівнику — одним словом знатне господарство.

Умову прибили і Шевко післав за могоричем. Дмитро став у свого вуйка Шевка за наймита. Він відпровадив маму до перелазу і каже до неї зтиха:

— Мамуню, не майте навіть надії, щоби я вам коли бодай шматок хліба дав без відомости вуйка... Я вуйка знаю — він дуже скупий а око маэ як ястріб... Як би що зміркував, вилетів би я як з фузії, а тогді всьо пропало!

Костиха аж зачудувала ся, що эї Дмитро такий розумний.

— От головонька! — каже. — Не бій ся, дитино, не буду тебе ніколи о ніщо просити.

Дмитро, оставшись у вуйка, взяв ся щиро до роботи, а шо був хлопець сильний і розумний, то гнеть виучив ся госпо

дарскої роботи. Кромі свого господарства мав Шевко другий інтерес, на котрім заробляв немалі гроші. Він віднаймав у сусї днім селї у дїдича величезні сїножати над Днїстром за половину сїна і отави, т. э. обробляв всьо своїм коштом і половину сїна звозив дїдичеви а другу брав собі. Одну часть того сїна спродавав ліверантам для війска а рештою випасав конї. Скуповував по ярмарках в осени хлопскі збідовані конї, годував добре через зиму сїном і вівсом, в марті повивозив ними весь гній на поле, а відтак виводив підпасених і вигладжених на ярмарок. На тім інтересї Шевко нїколи не стратив. Він заробив звичайно в двоэ тілько на конях, що варт був овес та сїно, а крім того мав ще тілько обірнику, щоби згноїти пятьдесять морґів поля. Сїна не спродавав нїколи скорше, аж по нових сїнокосах. На тім також добре виходив. Трафив ся деколи слїтний рік, що сїно не дало ся зібрати, а він не йно мав чим вигодувати худобу як звичайно, але ще решту добре продав.

До такого то господарства увійшов Дмитро. Взяв ся до ціпа, до коней, до різака, а кромі того пряв вечерами пряжу, що Шевкова давала всїй челяди. Хто скорше віддав свою пайку, міг відтак робити, що хотїв. Дмитро звичайно був перший, що віддавав свою пряжу.

Вуйко був дуже вдоволений з Дмитра, нїколи на него не сварив, а противно, ставив эго другим за примір.

— Видко, що в нїм добра шляхотська кров! — повтаряв заэдно, як остали ся обоэ з жінкою.

Прийшла весна, а з нею инша робота. Дмитро, по кількох вуйкових лэкціях, навчив ся орати і сїяти.

Коли земля зазеленїла ся, зачали люде виганяти коней на нічліг. Се починав ся новий період для парубків — то була виключно парубоцка робота. Дїти пасли худобу за дня, парубки конї в ночи.

А ті нічлїги були для парубків повні поезії і приманливости. Они умовляли ся ще за дня, в котру сторону поїдуть, а як змеркло ся, вечеряв кождий чим скорше, брав сїнник і кожух, сїдав на коня і спішив на означене місце. Тогдї то починав ся в селї рух, накликуваня, свисти та сьпіви. Коли вже всї зібрали ся, їхали цїлою ватагою на означене місце на нічлїг. Де-хто брав з собою пса.

Приїхавши на пасовиско, парубки путали коней, розкладали огонь з сухого бадиля, хворосту і торфових купинок, ко

трих по-над Дністром богато. Коли вже огонь запалахкотів, найстарший з парубків розділював по двох тримати варту. Варта змінювала ся менче-більше що дві години, але розуміэ ся навгад, бо годинників у них не було. Парубки сиділи при огни, лежали на сініках, курили люльки і розповідали собі всілячину — страховину і смішне, заводили пісень, бороли ся, пробуючи свою силу, і показували ріжні штуки, поки не зачав оден за другим засипляти. Оставало ся двох вартівних; тим не вільно було спати. Варта була тут дуже потрібна. Вправді не треба було бояти ся, щоби коні попутані далеко розходили ся, але сюди забігали вовки і заходили злодії-конокради, котрих було чого бояти ся. Тут був для вовків і конокрадів дуже догідний терен, було де сховати ся. Парубки-сторожі брали в руки грубі палиці або зелізні вила, сірники і скручений та смолою облитий віхоть соломи. Так узброэні ходили они довкола пасучих коней.

З такими нічліжниками пійшов і Дмитро та ще другий парубок Шевка.

Ніч була темна і холодна, а хоч зорі блимали на небі, то таки не богато було від них світла. У воздусі був великий гамір. Се нічні птиці розпочали свої співи. Тут пітьпілїтькала перепелиця, там деркав деркач, а там десь далеко в болоті погукував гук. Мимо хаосу тонів зливав ся весь сей гамір в одну гормонійну веселу цілість.

На Дмитра випала черга держати варту по півночи, т. э. тогді як "косарі" стануть на пів неба. Дмитро не привик був ще спати на дворі в такій холодній порі. Він натягав на себе кожушину, корчив ся, але таки эго морозило і він не міг заснути. Доперва як вліз у сінник з сіном і накрив ся кожухом, заснув троха.

Коли эго збудили на варту, він узяв від свого попередника палицю і солому та став скоро ходити коло коней, щоби в той спосіб загріти ся.

Нараз спостеріг Дмитро, що одна пара коней відійшла щось за далеко над сам беріг Дністра і тут трохи за довго стояла не рухаючи ся з місця. Эму видало ся се підозріним, тож сіпнув свого товариша за рукав, присів до землї і став эму показувати рукою то, що сам спостеріг. Оба нарадились і хильцем поза бадилэ побігли до Дністра, трохи дальше від того місця, де стояли коні. Беріг Дністра був тут стрімкий. Они спу

стили ся в низ і стали тихесенько, щоб не робити шелесту, по ступати на перед, не доторкаючись верболозів, що росли низше. Зрівнавши ся з кіньми, они присїли під берегом, заперли в собі дух і стали пильно наслухувати. Виразно почули пилованэ зелїза пильником. Парубок, що був з Дмитром, висунув осторожно голову над беріг, зараз сховав ся назад і прошептав Дмитрови до уха:

— Злодій!

Дмитро затиснув лїпше шапку на голову і поправив на собі ременя. В нїм заграла молода кров, а що був сильний, то хотїв попробувати своэї сили.

— Ану, Стефане, разом! Возьмемо эго...

— А як штовхне ножем? — каже Стефан. — Може би закликати других?

— Заки закличеш других, злодій пропилуэ путо, сяде на коня та й всьо пропало!

— То може би эго лишень наполохати... може би пійшов до чорта!

— О, нї! я эго не пущу! Він би прийшов ще другий раз, а як попаде раз у наші руки, то эму відхоче ся красти. Помагай менї, Стефане, а якось то оно буде...

Слова ті шептали собі на ухо. Відтак оба рівночасно ви драпались на беріг і в одну міть станули над конокрадом.

— А що ти тут ворожиш, свату? — закликав Дмитро. Він був зворушений, серце било ся сильно, кров так в нїм гуляла, що аж в горлї давило.

Злодій обернув голову в той бік, та як побачив над собою двох людей, зірвав ся на ноги, хопив зелїзні вила в руки і станув в оборонній поставі.

— Як тобі житэ миле, утїкай, а то забю! — каже до пару бків.

Стефанови видав ся сей хлоп велитом, то й перелякав ся эго постави і хотїв утїкати. Та Дмитро в миг ока прискочив як кіт до злодія і хопив эго сильно в пів. Злодій не міг ще отя мити ся з такого нападу, котрого не сподївав ся, тим більше, що в ночи не міг пізнати, з ким маэ дїло. Тепер, як побачив, що се молодий хлопець, заскреготав зубами з лютости, хватив одною рукою Дмитра за горло, а другою бив эго кулаком по голові. Вила випали эму з рук. Дмитро притиснув бородою руку злодія до своїх грудей і злодій не міг эго гаразд піймати

за горло... Стефан, як побачив, в якій небезпечности Дмитро, прискочив з заду до злодія, хопив эго за карк і вплявив ся всі ми пальцями эму в шию. Злодій копав позад себе ногами, але Стефан не зважав на те, повісив ся злодіэви на карк, вліз эму на плечі і як тигр душив так довго, аж злодіэви заперло дух... Він утратив память і повалив ся на землю.

— Стефане! давай мотуза або ременя! — просичав Дмитро.

Стефан розперезав ся, а заки злодій прийшов до памя ти, мав уже руки позад себе так ціпко звязані, що не міг ними рушити.

Тепер оба відотхнули зі змученя і стали накликувати то варишів.

— Гоп-гоп! сюда хлопці, сюда! конокрад э! гоп-гоп!

При ватрі счинив ся галас. Всі посхапували ся зі сну, ко ждий брав у руки, що попало, і бігли всі туди, з відки доходив голос. Злодій лежав ніби то спокійно, але удало ся эму стягнути ремінь з одної руки, а в тій хвили, коли всі прибігли, мав уже обі руки, вільні і станув на ноги. Однак все те було троха за пізно. Парубки кинули ся гуртом на злодія і мимо то го, що він обороняв ся руками, ногами і зубами, перемогли эго і звязали посторонками.

— А тось, пташечку, попав ся у кліточку! — каже Левонко, — побачимо, чи файно вміэш співати...

За тим словом приклякнув коло злодія, закрутив собі коло пальця эго довгий вус і покрутив так сильно, що злодій запищав як скажений.

— Ану, хлопці, вгадайте, яка то птиця? шпак чи жайворо нок? Гадайте по голосі!

— Шпак, шпак! — закричали парубки.

— Ей, не вгадали! — каже Левонко і знов закрутив вуса.

Злодій знов зачав пищати з болю.

— Ви не знаэте, хлопці, що то э? То э такий соловій, що кобилу душить...

Всі зареготали ся.

— Тепер эго до огню! — закомандував Левонко, — нехай загріэ ся бідняка... Ніч така зимна, а він певно не спав сеї ночи...

Заки закричали всі до злодія: "вставай!" — кождий впа рив эго, чим мав.

Злодій ледви підніс ся на ноги. Два парубки взяли эго під руки і серед насьмішок та штовханців привели эго до ватри. Тут докинули бадиля. Поломінь палахнула і освітила цілу стать злодія. Був се хлописко височезний, плечистий, з довгим волосэм і довгими вусами. Він був без шапки, в старій кожушині і у високих угнівских чоботах.

— Ви всї не знаэте, що то за птиця, і ти Левонку не вгадав... Таж се Шумило з Топорівців! — каже оден з парубків, приглядаючись злодїэви.

— Таж бігме Шумило! — закричали всї парубки. — А ти, сусїдо, чого сюда зайшов до наших коней? Чекай, небоже, справимо тобі весїлэ...

— На самий перед треба эго порядно випарити, щоби памятав шляхотску руку... Нуте! на диван з ним! — каже Левонко. — Кождий дасть эму по палици а Дмитро і Стефан по дві, бо они найбільше прислужили ся.

В одну мить Шумило лежав на земли. Він навіть не боронив ся, бо знав, що сам нїчого не вдіэ а ще більше роздразнить хлопців. Екзекуція була виконана з найбільшою докладностію.

— Ба хлопцї! — а ми ще не знаэмо, до чиїх коней він брав ся... Ану но, Дмитре, побіжи подиви ся і позбирай там эго "начинэ"... А возьми сьвітло зі собою.

Дмитро копнув ся що сили над Днїстер в то місце, де придибали злодія. За ним пійшов і Стефан. Переконали ся, що конї, коло котрих Шумило господарив, були таки Шевкові. Хлопцї засьвітили смолоскип і знайшли в траві пильник і зелїзні вила. Забрали "начинэ" — як казав Левонко — і принесли до огню.

— Ану, зревідуймо эго тепер! може ще що найдемо...

Перетрясли Шумилови кишенї і стягнули з него чоботи. За холявою був ще оден пильнк і два ключі: оден такий, яким селяне замикають пута кіньскі, а другий від хатного замку.

— От зараз пізнати доброго майстра! — каже Левонко, — він не пійде позичати ключів у сусїда...

З кишенї виймили тютюн з капчуком, люльку і троха грошей з калиткою.

Шумило взяв ся на хитрощі.

— От паничі, — каже, — що вам з того прийде, що будете мене тримати... От заберіть собі всьо, що-сьте знайшли, а

мене пустіть... а бігме не доторкну ся більше ваших коней!

Ино що докінчив, а Левонко врізав злодія по лици так, що трохи не впав на землю.

— А ти, злодюго, хочеш шляхотські діти підкупити своїми злодійскими крейцарами?

— Та певно що то мало, — каже Шумило, — але у мене э гроші, бігме э! Дам богато, дуже богато, лише пустіть мене...

— Він таки на правду хоче шляхту підкупити... А нуте хлопці! покажіть эму, як шляхта платить!

Парубки кинулись на злодія і стали бити, куда попало.

Зачало свитати коні посходили ся до купи і стояли дрімучи з позвішуваними головами. Декотре лежало. Левонко командував:

— Дмитре! розпутай ті коні, що мали йти на ярмарок... Злодіэви треба конче зробити параду...

Привели коні. Шумила посадили на коня. Він мав руки звязані а ноги звязали эму посторонком попід живіт коневи. Коня як і Шумила замаїли ріжним хабазэм, на шию поклали злодіэви зелізне путо, котре він пилував в ночи, за ковнір кожуха встромили эго зелізні вила і заткнули на них віхоть соломи. Всьо то робило ся на приказ Левонка, котрого всї згідно слухали, а він знав множество різних збитків і вигадок. На дальшу команду Левонка, два парубки уставили ся по обох боках Шумила, а третій їхав з заду з буком у руках. Коли вже було всьо готове, Левонко сїв на свого коня і закомандував:

— Марш!

Ціле товариство зі співами і криками рушило з місця.

Вже було добре розвиднїло ся, коли нічлїжане вертали до села. Народ ворушив ся. Всї зглядали ся на се чудовище, а Левонко на переді розказував всїм, якого то пташка удало ся їм сеї ночи зловити коло коней. В селї порозїздили ся хлопці, кождий на своэ обійстэ, лишень Левонко і сторожні парубки відставили Шумила аж до коршми на Ячменївці. Оден з хлопців почвалав на кони по префекта і асесорів.

Коло коршми зачали товпити ся люде, бож то трафило ся щось незвичайного. Старий Янкель, хоч нецікавий з природи і з інтересу, виглянув крізь вікно, а як побачив, що діэ ся, вийшов таки на поріг.

— А ви звідки взяли такого гамана? — питаэ.

— Та от, хотів собі позичити пару коней, та не вдала ся

эму штука, — каже Левонко.

Зійшла ся старшина громадська з префектом на переді.

Шумило аж затряс ся, як побачив ячменівску коршму. Він знав, що находить ся в самій середині шляхотского гнізда; знав, що не знайде ся тут ні оден чоловік, котрий би хотів про мовити за ним хоч би слово. Хиба би трафив ся якій жандарм та виратував эго з рук шляхти. Він думав про кримінал як про дошку свого ратунку, і рад був як найскорше туда дістати ся, щоб эму не поломили ребер, як уже неодному эго товаришеви по ремислу зробили в тій коршмі розлючені шляхтичі.

Наш сільский нарід за найбільшого свого ворога уважаэ палія та конокрада. И оден і другий може хлібороба довести до торби жебрацкої. З відси така заіла ненависть і жадоба мести проти одного і другого.

Украсти хліборобови пару коней на весні під роботу — значить позбавити эго три рази тілько, що ті коні варта. Вже цілий рік пійде эму як з Петрового дня. Треба наймати плуг та борону, а що кождий тримаэ лише тілько робучої худоби, кілько эму треба, тож і не дасть другому, доки свого не обробить. З того опізнений засів зі всіми своїми наслідками. Хто би хотів купити коні на весні, заплатить за них в двоэ, та коби ще свої гроші, а то треба позичати у жида на великій процент.

Селяне бувало робили собі самі справу з такими людьми, не ждучи процесу кримінального. Діялось те ще за старої нашої процедури карної, де треба було достарчати формального доказу з приписаного числа сьвідків, бо переконанэ судії не мало ніякої сили, — инакше ніж эсть тепер. Длятого то богато ноторичних злодіїв виходило з рук суду по кілька разів безкарно завдяки своїй зручности і робили людям пакости дальше та мстили ся на тих, що їх відставили до суду. Так отже люде давали злодіэви добре почесне, щоби більше не скортіло эго до села, хоч би эго опісля в суді з "браку доказів" пустили. Шляхта не була менче жостокою як хлопи, а коли спіймали злодія на хлопско шляхотській території, тогді поступали зовсім солідарно.

Префект казав зсадити Шумила з коня і завести до коршми. При тім не обійшло ся без штовханців, котрих старшина ніби-то не бачила. Префект сів поважно на кріслї і зробив зі злодіэм короткий протокол. Писар списав письмо до суду, заказали форшпан і варту, а префект дав наказ одному асесоро-

ви, щоби відставив злодія до криміналу.

Видавши ті розпорядженя, префект зі старшиною пійшли до дому, асесор, що мав їхати до міста, пійшов поснідати, поліцай пійшов за форшпаном — і так порозходили ся всї уряднки громадскі полишивши в коршмі злодія з цілою товпою народу.

Всї они дуже добре розуміли ся, хоч ніхто слова не говорив о тім, що мають робити. Насамперед парубки, що привели злодія, відставили эго до коршми а не до уряду громадского, бо там, під повагою права, не випадало эго бити. Відтак префект знав, що в эго очах ніхто не поважить ся ударити злодія, тож розпорядивши як слїд забрав ся з коршми. Так само асесор і поліцай знайшли собі діло, щоби вийшли. Вкінци і Янкель, знаючи, яка буде робота, пошваркотав щось з Рифкою і пійшов у поле, а Рифка і собі пійшла до огорода. Так остались лиш ті що, треба.

— Ну, зачинаймо! — каже оден.

Зачинили двері, розвязали злодіэви руки, здіймили путо з шиї і прикували ним ногу злодія до ковбиці. Відтак здерли з нього кожух і обернули эго спиною на середину коршми. Кожух кинули за шинквас та взяли ся до приладженої для них горівки. Кождий випив чарку на погибель злодіям і бив палицею по плечах Шумила. Ті побої йшли чергою, черга повтаряла ся. Плечі злодія покривали ся синими пасмугами, а далї стала показуватись кров крізь сорочку. Тепер розпочала ся друга операція. Здіймили з Шумила чоботи і били в підошви, так що не було вже здорового місця. Наближала ся ще одна операція, що рівнала ся тортурам, а тут нераз практикувала ся. Здіймали зі злодія сорочку і вішали эго долї головою, привязуючи ноги мотузом до балька, а відтак сїкли різками місце коло місця. Шумило з разу кричав і ревів, але побачивши, що то нї на що не здасть ся, закусив зуби та стогнав з болю. Вже ладили ся до тої послїдної роботи, вже звязали Шумилови ноги, а оден шляхтич станув на стільци і засилював мотуз на бальок, коли хтось загримав кулаками в двері і гукнув через шпару:

— Шандар!

На се слово всї покинули свою роботу, убрали злодія в сорочку, отворили двері, а сами чим боржій до алькира та й через відчинене вікно повискакували оден за другим до огоро

да, а по під плоти нишком побігли над Дністер в лози.

До коршми наближав ся патролюючий жандарм. Він ішов поволи, не догадуючи ся, що діэ ся в коршмі. Оден хлопець, що сторожив перед коршмою, побачив эго і дав шляхті знати. Той сам хлопець ишов тепер сміло проти жандарма.

— Дзінь добрий, панэ шандар! Кажуть, що сеї ночи злови ли конокрада за рікою, як брав ся до коней.

— А де-ж він? — питаэ жандарм.

— Маэ бути в коршмі... Эго тут рано привели, а пан префект заказали форшпан, щоби відставити эго до криміналу.

— А э хто в коршмі? пильнуэ эго хто?

— Не знаю, прошу пана... Я тепер туда надійшов... Йду за ріку капусту садити... Мамуня вже давно пішли а я поснідав та й собі йду.

В тій хвили затарахкотів віз. Шляхтич поганяв, а з заду сидів асесор з поліцаэм. Жандарм підождав на фіру. Оба сільські урядники позлазили.

— Повеземо злодія до міста, панэ шандар! — каже асесор.

— Я вже чув... А де ж той злодій?

— Маэ бути в коршмі... чей-же не утік... варту поставили.

Отворили двері і аж відскочили з переляку. На земли лежав пів-живий чоловік, цілий покровавлений, босі ноги так цупко звязані, що мотуз аж вів ся в тіло.

— Хто эго так справив? — питаэ жандарм.

Асесор розвів руки та й каже:

— Я тут не був... не знаю.

— А кого-ж ви на варті поставили?

— Та кого? людей! Не знаю, котрі тут були.

— Ви будете відповідати за сего чоловіка!

— Я? Або я тут був, чи що? Мені пан префект казав відставити эго до криміналу, я пійшов за фірою та на сніданэ, а що-ж мені до того, що за той час тут діяло ся? Я відповідав би, як би злодій утік.

Не було що більше говорити... Жандарм рушив Шумила ногою, але той лиш застогнав тяженько. На приказ жандарма розвязали эму ноги і стали эго зливати водою. Жандарм подав эму горівки. Шумило зачав йойкати і стогнати.

— А то тобі, небоже дали почесне! попамятаэш! — каже жандарм.

— Ах, паноньку! сам Бог вас надніс, а то були би душу з

мене вигнали! — простогнав Шумило.

Асесор з поліцаэм стояли коло печи та посміхали ся.

— Е, що то, прошу пана, така бійка? Подрапали троха... Тут не так бють таких псубратів. От в Конюшках так збили одного, що ребра эму поломили, а в Кореличах три дні били, а в Курманові то таки на смерть забили такого собаку-конокра да... Що то така бійка?

— То ви таке похваляэте? — підхопив жандарм.

— А що я маю хвалити або ганити? мені що до того? я преці не бив... Вибили та й годі! Не займай чужого, то й тебе ніхто не зачепить...

Жандарм нахилив ся до Шумила.

— Хто тебе бив?

— Всї, всї били... хто був, то бив.

— А знаэш їх?

— Ні.

— А сей бив? — питаэ жандарм показуючи на асесора.

— Та певно, що бив, бо всї били.

— Не бреши, злодію, бо тепер вибю! — крикнув асесор. — Пан префект посвідчить, що як ми виходили, то злодій був ще цілий.

— Значить: вибили та й пропало... Го-го! розумна шляхта! — каже жандарм.

— Ходім, панэ шандар! — каже асесор.

— Зараз, тілько спишу де-що...

Асесор подав жандармови готове письмо з урядовою печаткою.

— Там э й сьвідки пописані і всьо готове!

— Коли так, то вам уже не треба їхати — сказав жандарм.

— Слава Богу! — утїшив ся асесор, — нині день робочий.

Жандарм не довірював злодіэви і дав эму ланцюшки на руки. Асесор і поліцай помогли висадити эго на фіру. Надійшов і Янкель. Він також не знав, що тут діяло ся... Змилував ся над Шумилом і дав эму порцію горівки та шматок хліба.

Жандарм сів коло Шумила а шляхтич затяв коні.

Асесор і поліцай вернули ще до коршми.

— А де тамті?

— В алькири вікно отворене, — каже жид.

— А то файно справили ся! — похвалив поліцай.

— Ну, а від чого-ж они шляхта? — додав жид. — Як би то були хлопи зробили, всїх би їх жандарм полапав на горячім учинку...

VII.

Коли Шевко довідав ся, в якій небезпечности були эго найліпші коні і хто їх уратував, не міг нахвали ся Дмитра.

— Я все своэ кажу, що в нім чиста шляхотска кров...

В нагороду за се дістав Дмитро файні пасові чоботи і суконну капоту. Дмитрови се зовсім не шкодило, що капота не на нього була шита, коли сукно було тонке й добре.

Від сеї пори став Дмитро повірником і правою рукою Шевка, а поле Костихи було насамперед оброблене і засіяне.

Шевко хотів випробувати вірність Дмитра на всї боки: він підкидав эму на стежку дрібні гроші, підглядав у ночи, чи не носить що мамі, але Дмитро показав ся неприступним для якої-небудь покуси. Гроші віддав точно, а в ночи й кроку не пійшов з обійстя не сказавши вуйкови, де йде. Він перестав ходити на всї забави з ровесниками, а був пильний і невсипущий як муравель. При тім був веселий, бо бачив, що плян эму удаэ ся; він бачив, що прихильність вуйка для него росла з кождим днем. 0 эго задушевнім пляні ніхто не знав, кромі Костихи, а она не зрадила би сина, хоч-би эї огнем пекли.

— Чому ти, Дмитрусю, не йдеш троха забавити ся? Маэш файну капоту, нові чоботи...

— Е, буду бавити ся як буде начім, а тепер сиди в хатї, не рипай ся!

— Ото розумна моя дитина! — тїшила ся Костиха і цїлувала пристрастно розумну голову сина.

Вся закутяньска шляхта чудувала ся, що з такого нерооби-вітрогона зробив ся такий статочний парубок. Закутяне говорили:

— Шевко уміэ добре екзецирувати хлопців... от що з того Костевого Дмитра зробив! Який то був ледар, бабин син, а тепер аж любо подивити ся...

— А що там, пані Полошиньска? — питали сусідки, — а що ваш Дмитро?

— Та Богу дякувати эму добре.

— Певно, що добре, а ще ліпше буде. Шевко своїх дітей не маэ, то комуж усьо запише, як не Дмитрови?

— У Шевка э своя фамілія, близша ніж я... Рідний эго брат э ксьондзом, дітей у нього копиця, певно эму дістане ся всьо... А я таки не хочу, бігме не хочу! — казала Костиха і складала руки як до молитви.

— Е, що ви говорите? Дістане ся тому, кому Шевко запише, а з братом щось они не дуже добре.

Костиха хоч як любила такі розговори, а бояла ся їх. Ануж Шевко почуэ, що балакають, і нічого не запише? Він не любить, щоби про эго богатство говорили і диктували эму, як маэ робити. Почуэ, що говорять, і зробить инакше...

Сей рік заповідав ся дуже добрий і урожайний, такого року не затямили й найстарші люде. Граду ніхто не бояв ся, бо в тих сторонах не видав ніхто ніколи граду. Бояли ся тут лише виливу Дністра, котрий, назбиравши води у допливів в своїм висшім бігу, заливав тут цілу околицю. Однак тепер була постійна погода, переривана хиба незначними дощами.

Всї кинули ся збирати з поля. Шевко обіцяв зібрати Костисї. Він мав ким робити, бо кромі своэї челяди приймав ще кількоро посторонних робітників. Робота йшла жваво, погода сприяла, всьо сухісіньке зложили в стоги та стодоли. Видаток збіжа був знаменитий.

Але не ціла Галичина була така щаслива. В місті балакали, що декуда був великий неврожай. Значить — буде покупна збіже і будуть добре платити. Так і було. Ледви настала осінь, зачали зїздити жиди-торговці за збіжем. Шевко взяв добрі гроші, і Костиха продала своэ збіже добре. Шевко порадив їй купити кусень грунту.

— Гроші розминуть ся, а грунту ніхто не вкраде ані вода не забере.

Саме тогді трафив ся кусень грунту шляхотского, де було кількох властителїв і не могли погодити ся. Списали контракт і випили могорич.

Від часу, як Дмитро був у Шевка, Костисї вело ся дуже добре і всьо йшло як по маслї. На себе та дитину богато не потребувала, сама трохи заробляла, обробленэ поля нїчого эї не коштувало. За кілька урожайних років придбала кілька моргів поля, продавала в містї масло, сир, яйця, вигодувала кілька штук худоби і так добро множило ся з року на рік.

Дмитро все ще служив у вуйка. Раз каже вуйко до него:

— Може би тобі, Дмитре, пійти вже на своэ, оженити ся і бути господарем? га?

— Е, моя жінка ще в попелї бавить ся... Що я буду на своїм робити? Менї у вас лїпше!

Шевко був дуже рад з того, бо мав на кого спустити ся зі всїм своїм. Він мав до Дмитра таке довірэ, що посилав эго зі збіжем на ярмарок. Дмитро справив ся добре. Привіз добрі гроші та ще й недовго бавив у містї.

Шевкова хата стояла в долїшній части Закутя, а що Днїстер виливав тепер частїйше, то Шевко задумав побудувати нову хату на горбі в горішній части села, де вода не могла дістати ся. Він мав там свій власний просторий огород. Маючи трохи придбаного гроша, поїхав у гори, накупив матеріялу і, заки прийшли сїнокоси, звіз всьо до-чиста своїми кіньми. Дерево було сухе і добірне. Дубів на підвалини накупив таки в двірскім лїсї. Не відкладав довго роботи, згодив майстрів Нїмцїв і взяв ся до будови.

Дмитро помагав та дбав про все, як-би рідний син. Шевко тїшив ся та постановив нагородити эго щирість.

Хата Костихи була стара й маленька. Коли майстри скінчили будувати хату Шевкову, закликав їх до хати Костихи, казав хату до-чиста розібрати а на эї місце перенести свою давну. В тих сторонах будують хати деревляні в угла, тож за кілька днїв, при помочи сусїдів, на обійстю Костихи стояла велика деревляна хата. Треба було лиш обмастити глиною, побілити та пошити стріху. Солома була своя, глини навезли Шевкові конї, погода сприяла, тож за кілька недїль Костиха сидїла з дочкою в добрій теплій хатї.

Дмитро не був вдоволений з того, хоть і не показував по собі. Він міркував, що коли Шевко побудував эму хату, то не думаэ віддати эму своэї нової, а він мав на ню велику охоту і рад би колись осїсти на цїлім Шевковім маэтку. Шевко не

догадував ся того. Дмитрож перед людьми а особливо перед вуйком показував велику радість і вдячність за таке добродій ство.

IX.

Прочутэ Луця, що не довго пожиэ на сім світі, невдовзі справдило ся. Він чувствував себе що раз слабшим. Чим близше осени, тим більше мучила эго дихавиця, а при тім боліли руки і ноги так, що старий стогнав по цілих ночах, не могучи спати. В хаті було эму душно, на дворі холодно.

Луць уже не міг робити ніякої роботи. Ганна з за того воркотіла й нарікала перед чоловіком, але все ще бояла ся старого і не важилась виступити эму в очи. Андрій любив свого батька, але коли йно поважив ся перед жінкою вимовляти эго старостію, жінка закричала эго так, що не знав, куди дівати ся. Він в таких випадках забував язика в роті, не сьмів договорити початого слова, лише стискав плечима і відходив до своэї роботи.

Старий занемагав що раз більше. Похуд, на лици пожовк, руки стали трястись, а кашель сухий, частенький і прориваний не давав эму кількох слів до ладу сказати.

Надійшла пізна осінь, тая найтяжша пора року для всіх дихавичних і взагалі хорих. Старий Луць не виходив з хати і поклав ся на постіль.

Недужий старець, прочуваючи близький свій конець і розлуку з любою онукою, не хотів эї тепер і на крок пустити від себе. Та не можна сказати, щоб эї нудив чимнебудь, як се буваэ з тяжко недужими старими. Він було велить Олюнці сісти при своїй постели на стільчику та заэдно дивив ся на неї, любуэ ся эї гарним личком і гладив сухою дрожачою рукою по головці.

Одної неділї, як Андрії пішли до церкви, а Олюнька лишила ся сама одна з дїдусем, старий каже:

— Слухай, моя Олюнько люба, маю тобі щось важного сказати. Я буду невдовзї вмирати... мій конець близький...

Олюнька й сама журила ся тим, що дїдусь нездужаэ, але таких страшних слів не сподївалась почути від дїдуся. Розплакала ся страшно і кинулась старому на груди та стала эго обнимати, цїлувати.

— Дїдусеньку мій! соколику! не говоріть так, не говоріть! я такого не можу слухати. Щож я сирота буду без вас робити на сьвітї? — і горячі эї сльози котились горохом на лице старця.

Він і собі заплакав, пригорнув дитину до себе що сили і став вспокоювати эї:

— Така воля Божа, моя дитино! хто раз родив ся, мусить умерти. Та й мій вік уже по тому... Набідував ся я досить, пережив неодно горе. От прийшло ся й мою Мариню, а твою маму поховати, та що порадиш? Так Бог дав. Нам здаэ ся, що оно так повинно бути, аби дїти ховали батьків, а у мене було навідворот: я поховав дочку і зятя разом, несподївано, одної днини... ба я їх навіть не видів, як ховали... померли від холэри, та забрали їх як ту падлину і вивезли... Розуміэш, як то страшно? Але і в тім Божа воля...

Олюнька тулилась до грудей дїда і хлипала.

— Скажіть менї, дїдусю, яка була моя мама і де эї поховали?

— Була така як ти, моя дитино. Ти цїлком у ню вдала ся ся та дай Боже, щоб і ти була така добра, як она. А де эї поховали, я дїйсно не знаю. От на холэрнім цвинтари, що під каналом — знаэш? Тогдї ховали по кількоро враз до одної ями. Вкинули в яму, налили вапна та й присипали землею... щоби тобі хоч капля води свяченої!... Ти бачила, яке то мале місце — той холэрний цвинтар? А що там людей лежить! Я ще тямлю, як ино той цвинтар закладали. Страшний тогдї був час! То було ще за першої холэри. Потому була ще друга, і третя, от тота, що від неї твої тато-мама померли... Місця не знаю, де они лежать, але як будеш тамтуда йти, то помоли ся за їх душу під хрестом... Бог прийме... Але не пора тепер о тім говорити. Я хотів тобі сказати щось иншого... Слухай, дитино! Ве

ди ся чемно й чесно, щоби мені було легко лежати в могилї. Будь добра для всїх, милосердна... Ти будеш колись богачкою не горди ся своїм богатством, бо й ангелів гордих Бог покарав... Не пускай бідного від свого порога без куска хлїба, без доброго слова... Вуйни не дразни нїчим і не супротивляй ся їй она може й не така лиха, як показуэ... Але як би тобі було вже так дуже зле, що не могла бись витримати, то пійди до Шевка і скажи эму всьо... я эго за тебе вже просив... А не забувай по молити ся за мою душу, бо я тебе, моэ серденько, дуже, дуже люблю...

Старому закрутили ся сльози в очах, уста затряслись від плачу, він ізнеміг ся, закашляв ся і не здужав слова промо вити. Відсунув легко дївчину від себе, положив ся горілиць на постели і тяжко дихав. Груди то підносились, то спадали.

Олюнька подала старому теплого молока. Старий хлип нув трохи, відкашлянув ще раз, підніс ся на лікти правої руки і говорив дальше:

— Тілько, дитинко, не віддавай ся роспуцї. Кождий чоловік мусить умирати, але хоч тїло зігниэ в земли, то душа буде жити, а там всї праведні у Бога зійдуть ся разом. Оно й не мо же бути инакше! От я пійду від вас всїх, але там знов застану знакомих, що перше повмирали... Так буде і з тобою колись.. Дай тобі Боже довгого віку дожити і щасливою бути, але що би й як довго ти жила, то таки не можеш вічно жити. А щастэ тут на земли — яке? От павутина слабонька! що оно варте? Там у Бога инше щастэ, хто собі на него заслужить, там оно вічне, а тут що? — піна!... От видиш мене, Олюнько: Поки я був здоров, то добре, а тепер, коли нездужаю, як я мучу ся... Добре, що ще не довго, а як би так рік, два або й більше? Тог дї би ти сама просила Бога смерти для мене...

— Дїдусю солоденький! того би нїколи не було!..

— Було би, було! бо ти би бачила, що для мене виходу нема. Смерть страшна лиш для людей злих, що суду Божого боять ся, а для добрих она велике добро. Смерть кінчить усї муки, всьо горе відразу... Я длятого тобі то кажу, щоби ти не побивалась за мною, не впадала в роспуку, коли менї очи замкнуть.... Ми там побачимо ся всї — о! всї, що у Бога собі на то заслужать...

Дальшу бесїду старого перервали Андрії, що саме верну

ли ся з церкви. Старий поцілував ще раз онуку в голову, а відтак прикликав до себе Андрія.

— Слухай сину! Як пообідаэш, запряжи фіру і привези мені ксьондза... мені вже не довго з вами бути...

У Андрія защиміло серце.

— Що, тату, говорите? та де ще ви будете вмирати? .. Коби трохи погоди на дворі вам зараз полекшаэ.

— Мені полекшаэ і без погоди. Я се знаю, а ти таки зроби так, як говорю.

Ганна поралась коло печи за обідом і слухала тої мови старого. И її стало трохи маркотно, хоч ніколи не любила старого а більше бояла ся эго.

Обід проминув у мовчанці, ніхто й слова не промовив. Ганна насупила ся, Андрій проковтував сльози, нікому страва не йшла в горло.

По обіді Андрій вийшов на обійстэ, зладив віз, вистелив соломою, прикрив з верху веретою, запряг коні і поїхав. Було велике болото. Коники Андрія не були великі, а до того в осени коні звичайно слабші. Они ледви витягали ноги з густого чорного болота. Адрій підганяв бичиною, бо батога видалось эму за мало.

О чім Андрій думав по дорозі, заки заїхав на попівство, ніхто не вмів би сказати. У него переходили думки одна за другою, але не було ні одної веселої. Пригадував собі ціле своэ житэ — свої дитинячі, паробочі літа, пригадав собі, який був эго батько, ще тогді, як він эго лиш затямив, а якій тепер, немічний. Пригадав собі своэ подруже з Ганною та й зітхнув тяженько, бо від тої хвилї йшов уже як в ярмі. Пригадав собі, як нераз батько радив эму, щоби не давав себе жінці взяти під ноги... Не послухав, а тепер уже було за пізно. Жінка дуже взяла верх над ним і він не в силї опертись эї воли..

Заїхав на попівство перед ґанок. Зліз із воза, обчистив собі чоботи тріскою, а відтак мітлою і війшов осторожно до сіней, а з відси до кухні.

— Эгомость дома?

— Тепер обідають.

Андрій сів на лавці і ждав терпеливо, поки обід скінчить ся. Служниця сказала в покоях, що приїхав якийсь шляхтич.

Священик, що сам походив з ходачкової шляхти, пово

див ся з шляхтою дуже обережно, зовсім не так, як з хлопами з своэї парохії, хоч волів хлопів, ніж гордих шляхтичів. Они нераз дали ся эму в знаки і за що найменче подавали жалоби до консистора. Раз навіть їздили до Львова до митрополита Литвиновича і загрозили, що як їм владика справи не зробить всї они перейдуть "на польске".

А пішло ім ось з чого: В тім часї наші священики почали дуже займати ся очищенэм руского обряду від всяких додатків з обряду латиньского — і на се очищенэ обряду зужи вали майже всї сили. Так званою обрядовщиною займали ся не лиш священики, отже люде фахові, але і люде з світскої інтелїґенції, от н. пр. пок. Михайло Качковский судовий радник. Парох пишновецкий уважав за велику невластивість нашого обряду також се, що де-хто зі старших шляхтичів говорили молитви по польски. А не було чому так дуже чудуватись, бо ті люде тямили ще часи, коли голосило ся проповіди по наших церквах по польски. Але священик пишновецкий хотів усунути тую аномалію від-разу, як найострійшими средствами, які мав у руках. Між иншим він відправляв від сповіди всїх тих, що не вміли рускої молитви. З того шляхтичі розїлись на "попа", бо кількоро старших людей повмирало без сповіди, і поїхали до митрополита з жалобою. Треба їм було конечно дати якусь сатисфакцію — і священик пишновецкий пішов на тиж день чи більше під сходи у св. Юра на реколэкцію...

Священик не міг того забути шляхті, але мусів з ними поводити ся осторожно. Він казав зараз покликати Андрія до канцелярії.

— Слава Ісусу Христу!

— Слава во віки! А що там, панэ Андрію, скажете?

— Я приїхав по эгомостя, щоби тата висповідали та й "за комунїкували."

— Та тепер?

— А вже-ж, тепер. Тато хотять конче сповідати ся...

— Таж я зараз маю їхати на вечірню!

— Е, прошу эгомостя, до вечірні ще далеко... буде ще час.

— А чому ви не привезли тата нинї до церкви?

— Не можна було... Вони дихавичні... могла би їм така не добра погода зашкодити.

— А чей-же тато не такі дуже слабі... Приїдьте завтра!

Андрій, що перед жінкою не знав, на котру ногу стати тутки почув себе шляхтичем і не гадав так скоро уступити.

— Тато слабі та й годі і я приїхав по эгомостя нині. А на те ми "ксьондза" платимо, щоби людей сповідав у потребі та й робив свою річ...

Священик почервонів на таку остру мову шляхтича, але запанував над собою...

— Таж до завтра можете зачекати... то чей-же не буде пізно!

— Я хочу нині і вже! Мені сюди їхати не легко... А коли эгомость не хотять, то я поїду до польського, але бігме, що "біскуп" буде о тім знати!

Хоч священикови дуже не хотіло ся їхати і покидати гостей, що того дня до него заїхали, та годі! що було діяти?

Священик зібрав ся, післав по паламаря, щоб отвориз церкву, і поїхали до церкви. Священик забрав святі Дари. Паламар сів коло Андрія з ліхтарнею і дзвінком. По дорозі люде уступали ся набік, знимали шапки, клякали і хрестили ся. Коні зміркували, що вже вертають до дому, і йшли жваво.

Приїхали на подвірэ. Андрій виніс з хати столець, щоб священикови було ліпше злізти з святими Дарами. Паламар ішов з дзвінком і ліхтарнею передом і отворив двері.

Заки Андрій привіз священика, Ганна надягла на старого чисту сорочку, застелила білу постіль, стіл прикрила чистим покривалом і попрятала в хаті, підмела на-ново. Она хотіла уходити перед усіми, а особливо перед священиком за добру господиню.

Хто не знаэ того чувства, яке огортаэ чоловіка, коли до хати війде священик з святими Дарами? Здаэ ся, що й недовірок почувствуэ якусь тяжку серіозну повагу тої хвилї, коли умираючий ладить ся розпращатись з сим сьвітом. Кождому мусить прийти на гадку: от і всьому конець! Дорога скінчена, а за тим всім темна для людского ока непевність, осьвітлена хиба лучами віри. Чим менча віра, тим темнійша тая безконечність, що здибуэмо ся з нею на самій граници нашого земного житя. На тій найкрайнійшій граници чоловік хотів би конче побачити, збагнути: що по-за тим? Тогді він прикликуэ на поміч усі свої сили і пригадуэ собі слова нашого Спасителя: "Прийдіть до мене всі знеможені я впокою вас"! Ось де ко-

тва і послідний, эдиний ратунок для бідної душі, що ще й тепер не може проглянути тої далечи — і вона хапаэ ся тої котви... Се хвиля, з котрою нема жартів.

Коли священик війшов у хату, всї приклякнули. Кожде плакало. А вже Олюнька не могла й стямити ся. Клячала коло постелї, держалась обіруч побічниці і плакала судорожно і голосно.

Священик казав усїм повиходити з хати і остав ся сам на-сам з Луцем..

Коли Луць запричащав ся, почув якусь полекшу. Лице эго прояснило ся і набрало якоїсь живійшої краски.

— Эгомость! — каже до священика, цїлуючи эго руку, — у мене ще одна просьба до вас!

Священик поважав Луця, бо се був найпобожнїйший эго парохіянин з цїлого Закутя, тямив о церкві і неодну дорогу річ справив для неї.

— Що-ж такого? говоріть!

— Я лишаю внучку Олюньку, оттоту сироту, що тут плакала за мною. Прошу вас, эгомость, поглядайте і ви деколи за нею, щоби їй кривди не було та щоби эї по божому виховали. Нинї сьвіт такий зрадливий..

— Ну, добре! Обіцюю вам.

— А ще одно. Она дуже добре вчить ся в школї. Прошу эгомостя, купіть їй молитовник. Я не знаю, кілько то коштуэ, але ось-тут даю эгомостеви риньского.

— Такий малий молитовник риньского не коштуэ...

— То купіть трохи більший, най дитина маэ з чого помолити ся Богу...

— Добре, добре, куплю, і ви ще тих молитов послухаэте, як вам дитина прочитаэ...

— Хиба з тамтого сьвіта почую эї молитву — відповів Луць — менї вже, эгомость, виходу нема.. ноги вже попухли...

— Та чому ви не післали за доктором? Ви-ж чоловік заможний.

— На старість нема нї доктора нї лїкарства, — каже Луць хитаючи головою. — Я жив такий вік без доктора, та й тепер він менї нї на що, бо чоловік все колись умерти мусить, коли Богу подобаэ ся...

На таку арґументацію не було що казати.

Священик отворив двері і покликав до хати всїх. Почалось "элеопомазаніэ", при чім священик вимовляв повагом молитви. Андрій в присутности жінки стратив зовсїм свою чепурну шляхотську вдачу. Він переступав з ноги на ногу і проковтував сльози та закусував губи, щоб не показати, що плаче.

По відправі того сумного обряду сьвященик попрощав Луця і поїхав просто до церкви на вечірню.

Старий Луць заснув смачно. Всїм здавало ся, що старому може ще полекшаэ і він подужаэ.

Старий спав до вечера. Пробудив ся відтак напив ся води, прикликав до себе Андрія і казав попросити до себе Шевка.

— Треба — каже — і о вас щось подумати! Менї вже тепер нїчого не треба, хиба чотири дошки та землї трошки...

Андрій взяв шапку і пійшов у село за Шевком.

— Добрий вечір! — поздоровив Шевка, війшовши в хату.

— Дай Боже й вам! — відповів Шевко, — просимо, будьте гостї і сїдайте. Що там доброго чувати?

— Та де там доброго? От тато умирають..

— Е, що так зле не буде. Старим людям усе здаэ ся, що умирають, як лише що-небудь заболить.

— З ними таки щось зле. Нинї сповідали ся.

—Га, що-ж робити? та бо вже й вік.. дай Боже й нам всїм тілько прожити...

І старий, правду сказати, не хорував нїколи...

— Тато просили вас, панэ Якубэ, до себе нинї.

— Ну, то треба пійти, годї хорому такої прислуги відмовити!

Шевко встав з лави, надягнув кожух, взяв палицю й шапку і війшли на улицю. На дворі було темно, хоч око виколи, а під ногами страшне болото. Оба йшли по під плоти опираючись одною рукою на палици, а другою чіпались плота.

В хатї Андрія сьвітила ся маленька лямпочка нафтова коло вікна на кілочку. Було тихо як в могилї, лише деколи старий Луць покашлював.

— Добрий вечір! — сказав Шевко війшовши в хату — як ся маэте, панэ Лукашу? Що то ви виробляэте? Умирати захотїли? От вам би ще оженити ся. Я маю для вас таку теплу вдо

вичку, як пэцок...

— Жартуйте здорові, панэ Якубэ, а мені в далеку дорогу пора, — каже Луць покашлюючи. — Чую, що мені виходу не буде... вже й ноги пухнуть.. і дихати не можу...

— Чи одному то не лиш ноги попухли, але й цілий спух як колодка, а ще вихорів ся і був здоровий...

— О, у мене так не буде...

Луць говорив з такою повагою, з такою певностію о близькій своїй кінчині, що Шевко стратив цілком охоту до жартів і споважнів.

Настала прикра мовчанка. Старий Луць дихав тяжко, в грудех эму клекотіло як в горци. Всї стояли тихо, лиш Олюнька, держачи дідуся за руку, закрила собі лице другою рукою і з тиха плакала.

Нарештї старий Луць відкашельнув і каже:

— Треба менї, сусїдо, якійсь порядок зробити, щоби по моїй смерти не було спорів і гарканини...

Шевко догадав ся, що старий хоче робити завіщанэ. Він шепнув Андріэви, щоби прикликав ще префекта і писаря. Андрій взяв шапку і хотів вийти, та старий задержав эго:

— Куди ти, Андрусю, хочеш іти? Почекай! то, що хочу зробити, і тебе буде обходити...

— Я гадав — відзиваэ ся Шевко, — щоби закликати ще перфекта і писаря. Ви певно, панэ Лукашу, хочете робити "тастамент"...

— А на що тут "тастаментів"? — протестував Луць. — Або то я маю такі маэтки, чи що? От, послухайте ви, панэ Якубэ, щобисьте знали та й припильнували моэї послїдної волї. У мене не богато мізерії зібрало ся, бо як знаэте, не було з чого. Грунт розділив я межи діти, а собі лишив тілько от щоби не зовсїм бути на ласцї дітей... "що-кольвак". Не треба тут нї префектів, нї писарів. Як більше сьвідків, то більша замішанина; оден буде одно тямити, а другий що инше, і потому не знати кому вірити... От подай менї, Андрію, скриночку мою з під постелї та дайте трохи сьвітла, бо не виджу.

Заки Андрій витаскав невеличку скринку з під постелї і поставив коло старого на лавцї, Луць сїв на постели і здіймив з шиї ключик, що висїв на шнурочку. Тим ключиком отворив він скринку і став там шукати.

— О! тут э 50 ринських, — каже Луць виймаючи невеличкій звиток, — то буде на похорон і для "ксьондза", як там згодите ся... Тут знов э 30 срібних, то за те поставите на моїм гробі хрест якій... Тут э сотка, то буде для Олюньки на весілэ. — Старий при згадці на Олюньчине весілэ зітхнув тяжко і похитав головою; эму либонь того найбільше було жаль на сім сьвіті, що не зможе своэї внучки під вінець поблагословити. — Весіля для неї не робіть коштовного... що то варто? Ліпше купити їй що.... яку корову або що, то більший буде пожиток... Всї мої річи, одежу, най забере Андрій... та й пять морґів поля, а других пять пійде на Олюньку. Більше не лишаю нічого, бо нічого не маю... Працюйте так як я працював, то доробите ся... Ага! у тебе, Ганно, Олюньчині коралї, що я для неї купив.. не забудь же віддати їй, як буде час... Чуэте, панэ Якубэ, за тії коралї? — сказав звертаючись до Шевка. — Але я би вам мої дітоньки лишив одну добру раду; вона ліпша як гроші, коли эї хто слухаэ, бо вона притягаэ благословенэ Боже.... Я би вам порадив, щоби ви більше любили ся, а менче сварили ся. Ти, Ганно, маэш острий язик, окульбачилась свого чоловіка як сліпу кобилу, а то зле, дуже зле, бо чоловік маэ бути голова, а жінка эго підпора, поміч. Лиши эму трохи волю! Таж він чоловік добрий, роботящий, не пэ і в карти не граэ, то чого-ж водиш эго на пояску все? А що найважнійше, то абись менї по людяному обходила ся з Олюнькою, бо тебе з-за могили проклинати буду... тям собі! — і старий погрозив їй пальцем.

— Або я їй яку кривду роблю? — відозвалась Ганна — та що тато вигадують?...

— Ну, ну! Я знаю, що говорю, і ціле Закутэ добре то знаэ. Не тягни мене за язик та до гріха не доводи.

Се вже вас прошу, панэ Якубэ, не дайте сироті кривди зробити, а як би ви що побачили не так, то знаэте: до суду та й инчого опікуна!... — А тепер нате всю ту мою мізерію та й ви всім заорудуйте...

Ганна обидила ся тим, що старий не даэ грошей синови, лише чужому чоловікови.

— А то раз! або то Андрій малолїтний, чи що?

— Він ще гірше як малолїтний... Я би певно эму то віддав, як би він мав иншу жінку... Ти, Ганно, не сердь ся, але ти сама тому винна... ми всї то знаэмо...

Шевко взяв гроші, почислив при всїх і сховав у кишеню.

— Я маю надїю, — сказав, — що ті гроші я вам ще зверну та й могорич випэмо, як подужаэте...

— Хоч-би я й подужав, то таки їх не рушу. Вони вже давно у мене на то призначені... хто знаэ, чи другі зложив би-м...

Шевко збирав ся відходити. Луць стиснув эму на праща нэ руку:

— Навідайте мене, сли ласка, ще завтра!

— Добре, з охотою прийду... може вам за той час полекшаэ та й веселїйше побалакаэмо. Доброї вам ночи!

Олюнька підбігла і поцїлувала Шевка в руку. Она бачила в нім чоловіка, що мав їй на будуче заступити дорогого дїдуся Ганна посьвітила гостеви через поріг.

По відходї Шевка старий положив ся на постели, замкнув очи і став засипляти. Віддих эго був тяжкий і в грудех за эдно кипіло і клекотїло.

Було вже пізно в ніч. Десь на дереві близько хати обізвала ся сова: путь-путь!

Старий отворив очи і прокинув ся.

— Вже мене кличе, о!

Слабі люде мають звичайно дуже острий слух.

Усїм пійшов мороз по-за спину. Старий дрімав дальше. Здавало ся, що цїлком заснув. Андрії обоэ довго ще чекали, хоч дїти їх уже позасипляли. Олюнька, зморена плачем і смутком, притулила головку до побічниці ліжка і таки заснула, де сидїла. Андрій вийшов до стайнї, оглянув худобу, прикинув сїна і вернув по-тихо до хати, замкнувши двері на засув. Нарештї полягали всї. Андрій на лаві прикрив ся кожухом, Ганна полїзла на піч. Світла не гасили, лямпочка блимала на своїм місци.

Старий Луць ворухнув ся кілька разів, але засипляв знов.

Другої днини повставали всї пізнїйше як звичайно. По снїданю пійшло кожде до своэї роботи. Андрій молотив жито в стодолї. Ганна, упоравши ся з кухнею, сїла прясти з дїтьми і Олюнькою. Олюнька що хвиля забувала веретено в руках і споглядала на дїдуся, що не рухаючись лежав на-ознак.

По обідї став де-хто з сусїдів навідуватись до старого.

Вся шляхта любила эго, то коли розійшла ся вість, що старий умираэ, кожде хотіло видіти эго у-послідне. Так було до вечера. Вечером по роботі зійшла ся повна хата людей.

Старий обзивав ся мало, хоч ні разу не втратив памяти. Він пізнав кождого і подавав дрожачу руку на привитанэ.

Коли змеркло ся, старий став непокоїтись. Він розкидував руками, здирав з себе накритэ, розхрістував сорочку на грудех.

Настала аґонія.

Олюнька, проковтуючи сльози, що тиснулись їй до рота, питала кілька разів заглядаючи до Луця:

— Не подати вам, дідусю, чого? може молока напэте ся?..

Старий не відповідав нічого. Він дивив ся склянними очима в стелю. В хаті настала мертвецка тишина.

Надійшов Шевко. Він наблизив ся до Луця, щоб з ним привитати ся. Луць вдивляв ся довго в него, але вже эго не пізнав.

Шевко приглянув ся Луцеви уважно і махнув рукою. Відтак обернув ся до Ганни і шепнув:

— Засвітіть "ґромнічну"!

Значило се таку сьвічку, що эї посвячують на Стрітенэ.

Ганна отворила скриню, виняла грубу воскову сьвічку пообліплювану хрестиками з золоченого, вже почорнілого паперу. Засьвітили. Шевко взяв сьвічку, встромив эї в руку умираючому і став говорити в голос "Помилуй мя, Боже, по великій милости Твоїй і по множеству щедроть Твоїх очисти беззаконіэ моэ..."

Шляхта, що була в хаті, поклякала і шептала й собі молитву.

Недужий держав судорожно горючу свічку в руці, дивив ся в стелю і дихав тяжко. Віддих став проривати ся. В горлі харчало.

Олюнька, як побачила, що дідусь умираэ, не здержала плачу й заридала.

Умираючий ворухнув ся на постели. Горячий розтоплений віск капнув эму на руку. Але він не чув болю...

Шевко подивив ся на Олюньку і каже з-тиха:

— Цить дитино! не завдавай бідній душі муки...

Олюнька заткала собі ротик руками і хотіла на силу при

душити плач.

Недужий відотхнув ще раз глубоко і перестав... Эго душа відійшла, ідіже ність болізни, ні печали, ні воздиханія...

Шевко поклав руку на грудех Луця — серце вже не било. Він виймив свічку з руки покійника і клякнув коло постелї.

— "Отпусти эму, Господи, всякоэ прогрішеніэ, вольноэ і невольноэ"... Молїть ся, братя!

Настала гробова тишина. Навіть Олюнька перестала плакати. Она ціла задубеніла від горя. В очех эї потемніло, в ушах задзвеніло, не знала, що з нею діэ ся.

— Праведна була душа! — промовив Шевко, встаючи з землї, і перехрестив ся.

— Легку мав смерть! — каже другій, — дай Боже й нам всім таку!

— І ладний вік прожив! — каже третій. — От покійний дід лише два роки був від Луця старший.

Луць лежав неподвижно з отвореними очима.

— Энджею! — відозвав ся Шевко, — замкніть татови очи! се ваша робота, бо ви син...

Андрій приблизив ся хлипаючи до вмерця і старав ся примкнути повіками очи.

Тепер Олюнька схопила ся з запічка, припала з криком до ніг старого:

— Ох, мій дідусенько солоденькій! мій добрий та на кого-ж і на що мене сироту лишаэте? Возьміть і мене з собою, возьміть! Менї не треба жити без вас! там буду з вами і з мамою, котрої я й не знала... Мій голубе! без вас не хочу тут лишати ся!...

Олюньчине риданэ зворушило всїх. Андрій і Ганна стали плакати в голос, діти й собі, а за ними і шляхта утирала сльози грубими мозолистими руками.

— Досить того! — сказав Шевко, — живий живе гадаэ! Ану, панове, побіжіть хто за старою Полюнькою, щоби тїло вмила...

Шляхта почала розходити ся.

Прийшла стара заспана Полюнька. Принесли води в цебрику. Де-хто став помагати. Здіймили умерця з постелї, роздягли, умили, надягли чисте білэ. Андрій виніс з комори свя-

точну капоту старого і чоботи. Поставили серед хати стіл, прикрили білим простиралом, поклали подушку і положили Луця на стіл.

Хтось зі шляхти поїхав Андріэвими кіньми за паламарем і привіз з церкви ліхтарі, свічки і хрест.

Коло Луця було все в порядку. Якійсь письменний шляхтич приніс молитовник і стали сьпівати "Памятайте християне..."

Принесли і горівки. Ганна поставила на лаві бохонець сьвіжого хліба і соли.

— Ходи, дитино, до нас спати! — звернув ся Шевко до Олюньки.

Олюнька й говорити собі не дала.

— Але послухай мене, дитино! Покійний дідусь казав у всім слухати мене.... правда?

Спомин на дідусеві прикази успокоїв эї. Она хлипаючи накинула на себе хустину. Шевко взяв эї за руку і пійшли.

Шевко ввів заплакану Олюньку до хати. Шевкова помірковала з того, що стало ся. Взяла Олюньку голубити і потіша ти:

— Не плач серце! то тобі ні на що не придасть ся, а дарем но очи виплачеш... Ну, роздягнись та сідай коло мене... ну, так! Таж усі люде вмирати мусять!... нічо не поможе. А дідусь твій слава Богу, такій ладний вік прожив, і чесно, ніхто на него марного слова сказати не посміэ, лишив добру память по собі. Дай Боже й нам усім так! Він тепер щасливий у Бога, щасливійший від нас усіх...

Олюнька не відзивала ся ні словом. Сіла на лаві, де эї посадили, і дивила ся проти себе в землю... Від часу до часу відхлипувала судорожно, як то у дітей буваэ по великім плачу. Шевкова давала їй їсти, але она не доторкнула ся страви. Тимчасом наймичка постелила Олюньці в алькири подушку. Поклали ся спати.

В ночи пробудила ся Шевкова. Олюнька плакала крізь сон.

— Олюнько! Олюнько! пробудись, моя дитино! тобі щось страшного снить ся...

Олюнька пробудилась, але дійсність не була веселійша від сну. Їй снив ся дідусь. Він вибирав ся кудись далеко їхати,

а эї не хотїв взяти з собою, хоч она дуже эго просила. Аж хватила эї вуйна за волосэ, стала тягнути до хати і бити, а тимчасом дїдусь відїхав...

Коли Олюнька розповіла свій сон Шевковій, тая каже:

— Перехрестись дитино, та перехрести подушку... воно більше не повторить ся...

Олюнька так зробила, але она рада була, щоб їй ще раз приснив ся дїдусь, хоч-би й як.

Другої днини Шевко полагодив всї потрібні до похорону формальности: згодив священика, умовив ся з братством церковним, заплатив подзвінне, грабареви, а Дмитра післав фірою своэю до міста за тертицею на домовину.

Олюнька скоро розвиднїло ся, ледви зїла килька ложок вареного молока, до чого эї Шевкова аж змусила, побігла до вмерлого дїдуся.

Дїдусь нїчого не змінив ся і лежав з поважною погодою на лици наче-би спав.

У хатї не було багато людей, бо ті, що приходили, помолились по-тихо і виходили, уступаючи місця другим. Під вікном на лаві сидїв дячок і бурмотїв Псалтиру. На запічку дрімала стара Полюнька.

Олюнька увійшла в хату і стала приглядати ся дїдусеви. По так зле переспаній ночи, по таких прикрих вражінях з попередного дня, она була як опянїла, не могла стямити ся, що з нею дїэ ся. В голові эї шуміло і гудїло, як від удару обухом... Она заходила з різних сторін і приглядала ся дїдусеви. Нераз їй бачило ся, що дїдусь дихаэ, що ось ось ворухне ся, отворить очи і заговорить до неї, а чим більше і упертїйше вдивлювала ся в трупа, не хотїло ся їй вірити, що дїдусь умер.

В тій нїмій задумі нїхто їй не перебивав, нїхто до неї одним словом не відзивав ся. Кожде з домашних було заняте своэю роботою. Андрій порав ся в стодолї, вуйна перекладала шматэ в коморі, а дїти порозбігались по сусїдах.

Олюнька стояла так довго і не стямилась, як приїхав священик парастас правити. З ним приїхав і Олюньчин учитель Пришлай. Олюнька стояла, мов-би нїчого не розуміла. Просьпівали "вічную память."

Коли скінчив ся парастас, Пришлай підійшов до Олюньки і погладив эї по головцї.

— Нехай тебе Бог потїшить, моя дитино! Уповаї на Бога, Він тебе не лишить, бо ти сирота, а Бог сиротами опікуэ ся.

Мягко і сердечно вимовлені ті слова очутили Олюньку. Она заплакала глибоко, з під самого серця, аж на душї полекшало.

Пришлай каже до священика:

— То, прошу эгомостя, моя найпильнїйша і найздібнїйша учениця.

— О, я се чув — відповів священик, — а покійний дїдусь дав менї гроші, щоби тобі купити гарненькій молитвенник.... Будеш мати... Я вже записав зі Львова.

Але в тій хвили, хоч-би хто Олюньцї цїлий сьвіт обіцяв дати, она би не повеселїйшала.

Між людьми, що прийшли на парастас, була і Шевкова Она мала пильне око на Олюньку, бо она не мала свїх дїтей, то любила чужі, а особливо милосердила ся над сиротами.

Шевкова взяла Олюньку за руку:

— Ходи зі мною Олюнько! Потому прийдеш знов...

Олюнька поглянула ще раз на вмерця, перехрестилась і вийшла з Шевковою.

На другій день назначили похорони.

Від самого рана сільскій майстер ладив у сїнех домовину. Він зміряв ліктем умерця, порізав після того тертицю, погиблював дошки і став збивати. Люде в хатї міняли ся. Кожде помолило ся, побалакало трохи в хатї та виходило на двір. Де хто остав у сїнех та придивляв ся роботї майстра.

Принесли хоругви, хрест. Нарід став сходити ся з цїлого Закутя. Кождий хотїв віддати Луцеви послїдню прислугу.

Приїхав священик з дяком на Шевковій бричцї. Народу була повна хата. Священик надягнув ризи і розпочав відправу.

Засьпівали: "Содухи праведні..." Счинив ся плач, лемент. Андрій опер голову о мисник, заткав рот кулаками і аж душив ся від плачу. Ганна заводила собі, Андріэві дїти теж. Олюнька стояла з боку вмерця. Шевкова держала эї за руку і утирала сльози. Олюнька зблїдла цїла, але не плакала. Цїле тяжке горе запеклось в эї нещасливій груди і сльози закаменїли. Тільки синї уста дрожали.

Священик покропив мерця священою водою. На столї

побіч Луця поклали домовинувистелену гиблївками. Андрій з помочію кількох сусідів поклав тата в домовину. Ще "послї дне цїлованэ"... Олюнька була перша. Она вдрапала ся на стіл, трохи не прилягла дїдуся. Цїлувала эго в чоло, в уста, в руки. Андрій і эго рідня підходили з боку.

— Дїдусю, пташеньку мій! мій голубе! — заводила Олюнька, — чи довго менї тут без вас бути? Возьміть мене з собою, возьміть! не лишайте мене саму... я без вас загину. Ой, Боже мій, Боже!

Люде стали відривати Олюньку на-силу.

— Пустїть мене, пустїть! прошу вас, най ще надивлю ся на дїдуся!

Але годї! Всему мусить бути конець. Олюньку відорвали від трупа на-силу. Эї взяли в свої руки Шевкова і успокоювала як могла.

Заложили віко і прибили молотком кілки. Домовина загуділа під тими ударами. Луця нїхто вже більше не побачив!

Винесли домовину на двір, ударивши на порозї тричи, і поклали на віз запряжений Андріэвими кіньми. Священик сїв з дяком на бричку, хрест і хоругви пійшли передом.

Дяк затягнув "Святий Боже" і цїлий похорон рушив в дорогу. За возом з домовиною ішли Андрії з дїтьми, за ними Шевкова вела Олюньку за руку.

Густе осїнне болото зупиняло похід. По дорозї читали Эвангеліэ.

Скінчила ся відправа в церкві, рушили на цвинтар.

Пишнівський цвинтар був далеко за селом на оболони. Їдеш було від Вибулова до Пишновець і бачиш серед широкого оболоня купку дерев посаджених в чотирокутник. Були тут всїлякі дерева: верби, тополї, берези, а найбільше було верб. З далека хутір та й годї — іно невидно веселих вікон та білих стїн. Гадаэш, що то якійсь дуже спокійний чоловік завів такій хутір та обсадив густо деревиною, щоби до него нїхто не заглядав та й він не хоче бачити, хто дорогою їде. Підїзжаэш близше, а далї дрібні хрестики всїляко помальовані стоять на низьких могилках порослих буйною травою. Справдї в тім хуторі дуже супокійні мешкають люде. Нїхто їм до їх домівок не загляне, але й вони за нїким не споглядають...

Ось тепер привезли нового хуторянина — Луця.

Хоронив хто з вас дорогу серцю людину? Коли так, то знаэ, що діэ ся в души, коли почуэсь гуркіт грудок землї падаючих на домовину. Се вже послїдне — конець. Ще поки вмерлець в хатї, поки ще йдемо за эго домовиною, — все ми ще близько, все ще він між нами. Коли-ж повитягають грабарі мотузэ, що ним домовину спустили в яму; коли стануть кидати землю, — тогдї вже безповоротна розлука.

Олюнька стояла над темною ямою і дивила ся на ті білї дошки, що вкривали найдорожшій эї скарб. Ще видно половину домовини... ще білїэ ся лиш оден кінчик... уже нема нїчого...

Вертали люде до дому, вертала і Олюнька з Шевковою.

— Ще, Олюнько, сю ніч переночуэш у мене, а завтра вже пійдеш до вуйни.

Коли Олюнька другої днини прийшла до дому, подибала на улици купки сьмітя і стару мітлу. Вона знала, по кім се Люде таке сьмітэ забобонно виминають, щоби не наступити. Олюнька радо була би эго цїлувала і пестила, бо се нагадувало їй дорогого дїдуся. В хатї було вже всьо чисто, позамітано і всьо стояло на своїм міісци. Лише на столї хрест з двома сьвічками по боках нагадував, що тут недавно був умерлець.

X.

Коли повінь Ніля уважають Эгиптяне за велике добродійство для цілого Эгипта, то — противно — вилив наших рік уважаэ ся язвою эгипетскою. Не трудно вгадати, чому се так.

Ніль виливаэ в рівних періодах що року, Эгиптяне о тім знають і на се они приспособлені. Хати будують на підвисшеню і заосмотрюють себе у всяку потребу на той час. Наші ж ріки виливають, коли їм забагне ся, коли э чим виляти. Як би то можна їм наказати, аби виливали ранною весною або пізною осенію що року, може би й ми благословили наш Дністер як Эгиптяне благословлять Ніль.

Закутяне памятають добре оден такій рік, коли Дністер виляв як-раз по весняних роботах. Люде нарікали і готовились на голодний рік. Тимчасом стало инакше. З-під тонкої верстви намулу повиколювало ся посіяне збіже і зродило як гай. Цибуля, чіснок, бараболя та бураки й морков повироста ли такі великі, що і в Ерфурті відай нема красших, а такої ве ликої капусти найстарші люде не запятали.

Инакше було, коли повінь наступила перед жнивами. То дї всьо замулила вода і збіже зігнило на пни. Літо, коли се дї ялось, було дуже слітне. Безнастанний дощ з тучами і хмароломами казав сподіватись повени. Люде були супротив того безрадні. Сіна не можна було зібрати, бо що днини дощ, нічо не могло висохнути.

Кождий тремтів і бояв ся не так вже неврожаю, як того лиха — повени, котра кромі того, що забираэ всю працю в по ли, добере ся ще до хат і тут біди наробить. Люде клали ся

спати не роздягаючись, перестали виганяти худобу на пасовиско а годували эї з рук, чим хто мав — торічною соломою, то що. Кождий знав, що сли-би повінь захопила худобу на оболоню, тогдї вона би певно пропала.

Днїстер знав робити людям несподїванки. Нераз було назбираэ води повні береги, здаэть ся от-от вода вилэ, а тут нї з сего нї з того вода напрасно десь подїне ся та хиба намул на прибережних вербах показуэ, як високо вода сягала. Иншого знов разу, в погідний нераз день, наплине Днїстром тілько води, що аж на беріг виливаэ.

Але тепер не було що жартувати і всї були приготовані на вилив. На Днїстрі показували ся зловіщі знаки. Вода була каламутна аж жовта, несла цїлі дерева з коренем, несла оправлене дерево з тартаку, несла домашню посудину.

Падав зимний дощ і на дворі було холодно, хоч кожух затягай. Люде стояли купкою на березї: хто на кони, хто пішки, і міркували, чи зараз наступить катастрофа. Де-хто втикав над водою кілок в землю, щоби побачити, чи скоро вода підступаэ. За хвилю вода вкривала кілок.

— Коли так дальше вода буде прибувати, то над раном будемо мати непрошеного гостя! — каже старий Стефан Яців, що придивляв ся тим пробам.

— А менї здаэ ся, — каже хтось другій, — що буде ще з вечера або в ночи...

— Зле вам здаэ ся, бо я заложу ся зі всїми, що не скорше як над раном...

Той хтось не хотїв нї перечити ся дальше, нї закладати ся з Стефаном, бо всї цїнили Стефанів розум і досьвід.

— Коби хоч Бог дав за дня, що вже маэ бути, а то вночи серед пітьми прийшло би ся загинути з дїтьми, з худобою...

— Панэ префекцэ! — каже Стефан до префекта, що іно надїхав на кони, — рано буде повінь скоро сьвіт. Накажіть людям, щоби держались осторожно.

— Не знати з-відки оно тілько води бере ся? — питаэ оден. — Та то й дощу такого не було...

— А ви гадаэте, що то дощ лише з одної околицї? Наш Днїстер випливаэ геть у горах, далеко та й до него впливаэ ся богато потоків з ріжних сторін. Усе то таке мізерне, що як посуха, води зовсїм нема, а як злива, то Господи! Забираэ всьо,

що по дорозї попаде ся. Нераз я бачив, як несло цїлі хати...

— А о! а о! Гей, дивіть ся, хата пливе! — крикнув хтось з громади.

Всї поглянули в той бік.

Серединою ріки надплила цїла хата з соломяною стріхою. Хата була деревляна з соснового дерева будована в угла. Она плила рівно як корабель, зануривши ся в воду до половини вікон. Лиш коли надплило грубе дерево і вдарило в стїни, хата потрясла ся, схилилась одним боком в долину, плила так кілька хвиль, а відтак знов ставала просто і плила дальше рівно. На хатї сидїла кітка і мявкала що-сили.

— От коби так чим эї зачепити, — заговорила шляхта, — ану давайте мотуза! а борзо!

Заки хата приплила до того місця, де люде стояли, они звязали кілька мотузів до купи, привязали до одного кінця камінь, що-сили і кинув в напрямі, куди плила хата. Камінь попав на стріху, продїравив эї і зачепив за лату. Люде хопились до мотуза і стали тягнути що-сили. Хата подалась на бік, зважила ся і стала приближати ся до берега. Всї закричали з радости і стали накликувати себе до поспіху. Счинив ся гамір. Ось-ось хату вратують. Та ба! під самим берегом надплило якесь тяжке оправлене дерево, ударило хату в бічну стїну з такою силою, що мотуз урвав ся. Хата закрутилась на місци і поплила дальше. Люде, що тягнули за мотуз, так були напружились, що коли тягар від разу усунув ся, всї попадали на землю. Не було вже часу попробовати мотуза в друге, пливуча филя понесла хату дальше з кіткою на верху.

Та в тій хвили що иншого звернуло увагу шляхти. Серединою ріки плила колиска, а в нїй сидїла дитинка. Она держала в руцї ложку і від часу до часу встромлювала эї до ротика. Дитина була обставлена подушками. Она либонь не розуміла, що з нею дїэ ся.

Коли шляхта побачила дитину в такій небезпечности, закричала з роспуки в оден голос. Як дитину вратувати? — питав кождий сам себе і не мав на се відповіди. Кидати мотузом і каменем було і небезпечно і непевно, бо ледви чи в таку малу точку втрафиш, а коли втрафиш, то убэш дитину певно. А тут ще леда хвиля надплине щось грубшого, ударить в колиску і переверне эї. Але пливучі пнї і дерева якось оминали ди-

тину. Шляхта стала кричати:

— Ратуйте, хто в Бога віруэ! — та ніхто не знав, як рату вати.

Закутяне були тямучі люде і між ними були славні риба ки. Они замешкували одну окрему улицю недалеко Дністра і занимались головно ловлею риби, котрої в Дністрі було чима ло, а закона о риболовлї тогдї ще не було. Ловили рибу саком, крошнею, волоком, остію при сьвітлї запаленої соломи, але були й такі, що ловили найбільшу рибу руками. До таких удальців належав Базьо Якубів.

Базьо був чоловік середного, можна-б сказати низького росту, грубий як бочілка, з косматим як мітла вусом і з вели кою головою, на котрій сторчало все низько острижене волосэ. Плечі і груди були у него широкі як двері, руки незвичайно довгі, а ноги короткі, серединою трохи повідгинані від се бе. Груди, руки і ноги були у него порослі косматим волосэм. Цїлим своїм виглядом нагадував він ґоріллю, так як эї по кни жках малюють. Легки у него були як ковальский міх і - на при чуд, на диво — Базьо, натягнувши в себе воздуха, потрафив незвичайно довго бути під водою. Так він пускав ся в найнебезпечнїйші вири і кручі по-під береги порослі верболозами, мацав осторожно руками і насмотривши рибу, що спочивала в горячій лїтний день в норі, посував зручно рукою аж до го лови, а риба і не счулась, як эї хватив сильно за карк і виносив на беріг. Такої штуки не міг ніхто з рибаків потрафити, а Базьо уперто мовчав про спосіб і нікому не хотів эго виявити.

Базьо, мимо своэї непритягаючої поверховности, був чо ловік добрий і сьміхованець, якого шукати. Він був ще музи кантом і грав на басї в шляхотскій капели. При тім умів таке множество ріжних пісеньок, що всї аж клали ся, як він став сво їм баранячим голосом присьпівувати при музиці. Длятого жа дне шляхотске весїля не обійшло ся без Базя і кождий молодий, замовляючи на весїлэ музику, старав ся конечно, щоби грав Базьо, а не якій другій басист.

Той то Базьо був межи шляхтою на березї грізного Днї стра.

Ще люде не стямили ся з остраху, Базьо скинув з себе полотнянку й сорочку і скочив з берега у воду. Вода лише за пінила ся в тім місци. Де-хто не знав, котрий то такій відваж

ний.

— А се хто? — спитало кілька голосів.

— А Базьо!

Базьо якійсь час не показував ся з під води. Шляхта гадала, що эго вже не побачить, бо саме тим місцем надплило кілька грубих бальків. Але Базьо, здаэть ся видів добре ті перешкоди і виминув їх в той спосіб, що занурив ся і пійшов по-під воду.

Тепер виринула з під води эго їжаста голова і стріхаті вуси, що і в воді сторчали до гори та не хотіли пригладитись. Базьо подабав на морского тюленя. Сапав тяжко, аж вода відскакувала від рота й носа, і плив так званим щупаком — витягав одну руку прямо против себе, відтак другу, і за кождою такою зміною руки посував ся на перед трохи не на сяжень. При тім розглядав ся осторожно на боки і, як лише надплила яка перешкода, він зараз пускав ся під воду. Дністер садив филями одна по другій і деколи заливав Базя з головою.

Базьо допливав до колиски! У всіх, що приглядались тій страшній боротьбі, вступив дух. Шляхта ревнула від берега: "віват Базьо!" — стали плескати з радощів у долоні, а деякі познимали шапки і стали хрестити ся набожно. Базьо хопив колиску за передний бігун лівою рукою і став прямувати до берега.

Всї доміркували ся, що Базьо мимо своэї зручности і сили не годен переплисти півперек ріку навпростець, лише мусить плисти укісно. Молодші шляхтичі хопили мотуз і стали бічи що-сили долї ріки до того місця, де міркували Базьо приплине. Базьо напружав усї свої сили пливучи одною рукою і ногами. Другою рукою держав обережно колиску твердо, щоби при зміні свого дотеперішного напряму не вивернути. Дитина, як побачила коло себе вусату голову, стала плакати.

Надплив великій бальок. Всї аж крикнули з остраху — ось тут буде амінь! Але Базьо в одній хвили пристанув, скрутив ся боком і цїлою силою відтрутив пливуче дерево. Воно змінило трохи напрям і поплило дальше. Базьо наближав ся що-раз близше до берега. Люде звинули мотуз в кільце і кинули на воду. Мотуз розвинув ся у воздусї, зафурчав і став опадати. В тій хвили вже оден эго конець був у руцї Базя. Базьо заревів: "тягни!" Яких десять пар рук стали тягнути за мотуз

до берега. Тепер плив Базьо стрілою. Ціла громада, що приглядала ся тому з берега, аж крикнула з радости.

Але і тут ще треба було перебути таку одну перешкоду, що як би не притомність і зручність Базя, вся робота була би ні на що. Надплила саме недалеко берега знов колода. Она мала ось ось загородити Базеви дорогу до берега. Люде тягнули мотуз що-сили, але колода плила на саму колиску. Вже може оден цаль, а колодка ударить о колиску і розібэ эї на куски. Базьо хопив митю мотуз у зуби, а правою рукою дитину з колиски — на маленьку хвилину перед тим, заки колода цілою силою вдарила в колиску. Колиска пійшла під воду, але дитина остала ся в руках Базя. Він держав эї за рученя під самою пахою і посадив на свій грубий карк, щоб дитина як мога найвисше була над водою. Мотуз держав в своїх сильних зубах, а лївою рукою борикав ся з филями.

За малу хвильку Базьо був на березї. Сюди збігла ся ціла громада. Всї тїшились і кричали шляхотським звичаэм: "віват!" Базьо з утоми не міг промовити слова. При тім тряс ся від зимна як в пропасници. Шляхта прибігла з помочію. Взяли від Базя дитину перемоклу і завинули цупко в кожух, котрий якійсь шляхтич здіймив з себе. Другій кожух закинули на Базя, а хтось витягнув з кишенї фляшку горівки, що був забрав з собою на припадок, і подав Базеви. Базьо приткнув фляшку до рота і став глотати з усеї сили. У фляшцї мало-що лишило ся.

— Ну що ж, панэ Базилі, — промовив до Базя префект, — я вас подам до бецирку. За таку штуку дістанете або двацять пять риньских, або ордер... Всї бачили, чого ви доконали!

— Певно, що эму то належить ся! — крикнули голоси. — Подайте, панэ префекцэ!

— Менї гроші непотрібні — каже Базьо, — я хочу мати ордер!

— Віват Базилі! — заревіла шляхта. — Видно, що шляхтич, то й більше эму залежить на гонорі, як на грошех!

— А треба і з дитиною щось зробити, — каже префект.

— Я эї возьму! — зголосилась одна шляхтянка, що саме тримала дитину на руках і зацитькувала эї.

— Ого! яка цікава! — відзиваэ ся Базьо. — Було за нею скакати в воду і ратувати.... Я сам беру дитину!

— Таж ви не маэте жінки! — замітив хтось.

— Ну то що? Власне длятого, що не маю жінки і не буду эї мати, то хочу мати свою дитину, а кождий менї признасть, що я їй більше як рідний отець. Коли я лише скакав за нею в воду, то-м слюбував собі, що як менї Бог поможе виратувати, то й вигодую эї — і баста! — так він звичайно закінчував свої резони.

Базьо відобрав дитину з рук шляхтянки і став гойдати на руках та наближувати до неї свої страшні мітластї вуса.

— Пан Базилі маэ рацію, — осудив префект. — Дитина належить до него, поки би эї родичі не знайшли ся, а коли він відважив ся эї з такої біди виратувати, то й не дасть їй з голоду згинути...

— Тепер, панове шляхта, ходіть з відси — каже Базьо, — а бодай я пійду. Як би ще надплила яка дитина, а мене скортїло скочити за нею, то, бігме, було би менї капут, а я тепер маю для кого жити. А-а-а-а! — почав присьпівувати Базьо своїм баранячим голосом і не оглядаючись на нікого, пійшов межою по-між коноплї до села.

Довго ще було видно з між високих конопель щетинувату голову Базеву і чутно було эго присьпівуванэ: А-а-а-а!

Тимчасом вода підступала що-раз висше.

— Ого! панове, — каже оден шляхтич — забираймо ся до дому, бо і нас вода забере, а Базя вже нема, щоби нас виратував...

Стали вертати до села. Лише кількох, що мали конї, лишили ся ще на березї і затикали колики над водою та приглядали ся, як вода прибувала.

Префект, як іно вернув до села, став робити порядки на випадок, коли вода залэ село. Ходив з поліцаэм селом і наказував, щоб ніхто не клав ся спати; щоби всьо, що хто маэ переносив на другу половину села до сусїдів, що мешкали на горбку. Поставив кінну варту за селом і в селї, щоби на випадок небезпечности стріляли з рушниць, котрих було в закутю кілька, і тим давали знак до утечі.

В селї счинила ся метушня і крик як серед пожару або перед набігом Татарів. Цїле Закутэ заворушилось. Хто що мав таскав до сусїдів на горбок. Накликуванэ чоловіків, крик жінок і плач малих дїтей серед безнастанного дрібного зимного

дощу та при шумі вітру, що завзято колихав вербами, мішали ся в такій пекольний гамір, що той судний день.

Але були й такі байдужні, що їм не конче хотїло ся вихо дити з сухої хати під ніч на слоту. Они потїшали ся надїэю, що може ще вода не вилэ.

Надійшла ніч, а гамір довго не втихав. Вартові, розстав лені на ріжних кінцях села, накликували ся що хвилї. Кождий вартовий з стрільбою або пістолем сидів на кони під густою гилястою вербою прикривши веретою себе з головою і коня. Конї змокли трясли ся від зимна і позвішували сумно голови в землю. Они немов прочували, о що тут йде, бо стояли супо кійно, підносячи від часу до часу то одну то другу ногу для від починку. Вже було геть по півночи, заки в селї утихло. Лише накликуванэ вартових не стихло.

Над раном, скоро лише стало сїріти небо на сходї сонця, дав ся чути вистріл над рікою. Эму відповів другій, третій бли зше села. З над ріки почуто тупіт коней. Се вартові гнали з над ріки до села, що кінь міг скочити. Вода виливала ся з бе-рега.

Вартові стали чвалати улицями і накликувати до утечі. Цїле Закутэ було на ногах. Тепер ті, що не послухали префек та і лишили ся по своїх хатах, пізнали свою неосторожність і стали на-ґвавт утїкати на другій бік села. Ще як на біду серединою села плив малий потічок. Тут було о много глибше, а не можна було виминути того місця, щоби дістатись на гор-бок.

Вода рванула до села скорше, анїж хто міг сподївати ся. Всї надїяли ся, що вода приплине прямо з ріки, як се бувало кождого разу. Тимчасом висше села вода підмулила кусень стрімкого берега, на котрім був насип землї, щось нїби гре-бля. Беріг той враз із греблею зсунув ся і вода цїлою жовта-вою масою влила ся туди. Заки люде могли перейти потічок, вода вже плила бистро серединою села.

Всїх, що ще не були в безпечнім місци на другім боцї, огорнув панічний страх. Нїхто не знав, до чого брати ся, що хапати. Хто взяв на мотуз корову і став плисти водою, хто нїс теля або провадив коня. Счинив ся страшенний плач і зойк, а до того ще худоба ревіла з цїлої сили. Люде з другого боку стали кидати своїм сусїдам мотузэ, наставляли жертки. Де-хто

витягнув корито, в якім безрог парять, взяв замість весла лопату і пускав ся на такім човні на ратунок сусїдам. Та годї плисти човном такому, що нїколи човна не вживав, а ще човна з таким округлим дном. Вода рванула корито, перевернула эго, а весляр ледви видрапав ся до берега змочений і заболочений.

Костиха також не хотїла з вечера переносити ся на другий бік. Она бояла ся лишити свою хату і комору без нагляду. Що наговорив ся їй Дмитро — нїчо не помагало. Костиха лишила ся з дївчиною в хатї, а за эї приміром пійшла також эї найблизша сусїда, вдова. Лише корови загнав Дмитро з вечера на обійстэ вуйка.

Тепер Костиха зміркувала цїлу небезпечність. Она вилїзла на під, вистромила голову крізь стріху і стала ґвавтувати о поміч. Але при такім пекольнім гаморі нїхто не чув эї голосу.

Та Дмитро догадав ся, що мама в небезпечности. Він скочив у потік, переплив на другій бік, забрив водою по пояс до хати і став кликати маму. Костиха злїзла з поду а за нею дочка. Дмитро висадив сестру собі на плечі, маму взяв за руку і пустив ся вертати. Води за той час уже прибуло. Подорозї причепилась до него ще й плачуча вдова-сусїдка:

— Ой, Дмитре, Дмитрусю! ради Бога не дай грішній душі без сповіди загибати! нехай і я причіплюсь до тебе! — і з тими словами она хопила Дмитра за сорочку з тою божевільною силою, з якою потапаючий хапаэ ся стеблинки або й бритви.

Дмитро пустив ся дальше. Він мусїв придержуватись плота, та филя була рнуча — мало з ніг не звалила эго. Поки йшли вузкою вулицею, було ще пів біди. Аж прийшли над рвучий потік. О пливаню не можна було й думати з таким на плечах тягаром, як мав Дмитро. Сестра заплела ся ногами коло эго шиї і тримала ся руками эму за голову. Кромі того обі жінки, що були низші ростом від Дмитра, почіпали ся судорожно эго плечей, поопирались поверх води.

Дмитро пустив ся сьміло через потік. Він утягнув в себе воздуха що міг. Вода закрила эго цїлком, а як глибоко був в водї, видно було по тім, що сестрі эго на карку сягала вода попід пахи. Дївчина зачала кричати, баби й собі. Кількох людей поспішило на поміч. Оден чепив ся довгої жердки, котру другі притримували за конець, і став хутко вступати в воду, поки не прибрив до Дмитра. Хопив эго за руку на осліп і

став скоро вертати до берега. Люди що-сили тягнули за жердку. Голова Дмитрова стала хутко показуватись на верху води і він відітхнув глибоко. Тепер були вже всї на березї і прямо пішли до хати Шевка, на-скрізь перемоклі.

На подвірю Шевка стояло повно всякої худоби, бо в стайни і стодолї не було вже місця. Шевкові наймити понакладали сїна всюди по-під стріху, де лиш було трохи сухого місця. Худоба суміш з кіньми гризла завзято сїно, хоч трясла ся від студени й слоти. Та й хата була повна людей. В сїнех, в хатї, в пекарни — нїгде було голцї упасти. Шевкова отворила скриню і роздавала шляхтянкам на оба боки свої сорочки і спідницї, поки стало запасу. Кожда, що дістала суху сорочку, стала передягатись. В такій прикрій пригодї нїхто не тямив на соромливість.

Сюди попала ся і Костиха. Шевкова казала її влїзти на теплу піч в пекарни. Там Костиха надягла суху сорочку і огрїла ся.

Андрії мешкали з Олюнькою в долїшній части села. Андрій, почувши приказ префекта, хотїв зараз перенести ся на горбок, а мав чого бояти ся тим більше, що эго хата була стара і спорохнавіла, отже могла під напором повени легко розлетїтись. Однак Ганна, котра чомусь не любила префекта, не дала собі о тім і говорити.

— Ти боягузе! — каже до чоловіка — боїш ся, абис собі пяти не замочив? Не бій ся нїчого! Я вже неодну воду виділа, та й нїчого менї не стало ся. Пійдемо з хати під ніч, то буде злодіям празник... От лягай спати, а як буде треба, то заберемо ся разом.

Андрій уступив жінцї, як все. Але виэднав у неї бодай тілько, що з вечера попереносив увесь дріб і скриню та попереганяв худобу до сусїдів на горбок.

Як лише вартові наробили крику, що вода наближаэ ся, Андрії заметушились у хатї. Ганна виправила чим скорше заспані дїти до свого брата, а Олюньку післали на під скидати всячину. Олюнька поскидала, а Ганна звязала до двох великих клунків. Оден хопила сама, другий казала нести чоловікови.

Олюнька стала скоро злазити по драбинї з поду і хотїла йти разом. Але Ганна крикнула на ню:

— Лиши ся в хатї і пильнуй, щоби хто чого не вкрав...

дїдько тебе не возьме!

З тими словами зачинила хату і замкнула на ключ та стала, підобравши ся, чалапкати скоро до сусїдів.

Олюнька гримала кулаками до дверей і стала кричати.

Андрій пійшов був з своїм клунком на перед і нїчого не бачив.

— А де-ж Олюнька? — запитав, коли жінка здогонила эго.

— Лишилам эї в хатї... най пильнуэ, щоби хто чого не вкрав, — каже Ганна, держачись плота.

— Та бо, Ганно, не можна так лишити эї... Я верну ся...

— Не руш! нїчого їй не стане ся. Як замочить ноги, то полїзе на піч, а хати вода не рушить...

— Чому би нї? Хата вже стара й спорохнавіла!

— А ти старий дурень! не знаэш, що стара хата сидить твердо в земли і скорше нова поплине з водою, нїж такий старий гриб...

— Нехай би і так, але дївчина може перестрашити ся! — вговорював Андрій жінку.

— То сорочку їй розідреш та зженеш острах углями і за раз поздоровіэ! — воркотїла злїстно Ганна і тягнула чоловіка за руку. — Не важ ся менї вертати!

Андрій не посьмів дальше перечити ся з жінкою і пійшли дальше.

На обійстю Ганниного брата було теж немало людей, що туди повтїкали.

За хвилю постеріг хтось, що Олюньки нема.

— А де-ж Олюнька? — спитало кілька голосів нараз.

Ганна не дала свому чоловікови прийти до слова і скоренько заговорила:

— Або-ж то она дитина, щоб эї пантрувати? Десь певно вже тут э, може сидить на печи...

Люде метнули ся до хати, але нї на печи нї в хатї Олюньки не було.

Тепер Андрій не втерпів і обізвав ся:

— Та що тут крутити, коли Олюнька лишила ся в хатї.

— А ви-ж мали серце там эї лишати? — каже одна шляхтянка, — таж дївчина там загине!

— Нїчого їй не стане ся, не бійтесь! — відповіла Ганна, — хоч би трошки і змокла..

— Але перестрашить ся! — реплікувала шляхтянка. — Эї конечно з відтам треба видобути!

Ганна все ще упирала ся, що Олюнці нічого не стане ся, аж оден шляхтич відозвав ся:

— Е! бо то, видите, пані Энджейова маэ в тім свій інтерес, як би Олюнька втопила ся... Двайцять пять морґів грунту пішки не ходить... Але за то може бути велика біда...

Тепер Ганна зміркувала, що эї плян зрадив ся. Она таки настрашилась немало. Їй нараз зібрало ся на плач.

— Та що-ж я нещаслива пораджу? Тут можна голову втратити в такім нещастю... та хто-ж эї, сирітку, тепер поратуэ? — і стала голосити як по умерци.

Люде, що були на обійстю Ганниного брата, повибігали над потік і стали розповідати, що Лукашева Олюнька лишила ся на долині в хаті.

Над потічком стояла купка людей, межи ними Шевко і Дмитро, що ино своїх з води повитягав.

— Ану, панове кавалїри, на вас тепер черга! — звернув ся Шевко до паробків, що тут стояли. — Хто відважить ся пійти дївчину вратувати, може оженить ся з нею. Посаг файний.

Нїхто якось не рухав ся.

— Хто того доконаэ — сказав дальше Шевко — дістане від мене доброго коня.

— Я! — зголосив ся Дмитро либонь длятого, що хотїв вуйкови приподобатись, — і кинув ся в воду. Переплив потік а далї став бродити по пахи в воді улицею, чіпаючись плота

За той час Олюнька гримала кулаками в двері, просила, плакала, а як почула, що вуйна що-раз дальше відходить, вбігла до хати. Сюди стала вода підходити шпарами по-під підвалини, а далї й бити до вікна. Дївчину опанувала страшна, смертельна тревога. Одна шиба пукла під напором води і вода стала туди вливати ся струэю. Олюнька вилїзла на піч, запхала ся в сам кутик і стала в голос молити ся. Молитовник, що їй купив покійний дїдусь, она затиснула цупко під пахою. Вода прибувала що-раз більше, хата стала тріщати. Вода вирвала хатні двері, а ліжко, стіл та лави пливали по хаті, розбиваючись то до стін, то до припічка. Олюнька пізнала, що прийде ся їй загибати.

Про Українських Козаків Татар та Турків — — — 0.25
Герой Капіталу — — — — — — — — — — — — 0.30
Фільозофія Штуки — — — — — — — — — — — 0.50
Куди Йдеш Господи — — — — — — — — — — — 0.50
Коли зійшло сонце — — — — — — — — — — — 0.30
На стрічу сонцю золотому — — — — — — — — — 0.50
Князь і Жебрак — — — — — — — — — — — — 0.50
Народні Казки — — — — — — — — — — — — 0.90
Великий Сонник — — — — — — — — — — — — 0.40
Наука про народне господарство — — — — — — 0.50
Діявольска справа — — — — — — — — — — — 0.25
Не любо не слухай — — — — — — — — — — — 0.20
Сповідь бувшого Цара — — — — — — — — — — 0.25
Казка про Івана Царевича та сірого вовка — — — 0.20
Казки Братів Грімів — — — — — — — — — — — 0.25
Абу Казимові Капці — — — — — — — — — — — 0.30
Козацька Пімста — — — — — — — — — — — — 0.30
Борба сьвітів — — — — — — — — — — — — 0.40
Рай і Поступ — — — — — — — — — — — — — 0.40
Як закладати Читальні — — — — — — — — — — 0.10
Український Сьпіваник — — — — — — — — — — 0.40
Огнем і Мечем — — — — — — — — — — — — 0.65
Огнем і Мечем — — том 2-гий — — — — — — — 0.50
Хрунь і чорт — — — — — — — — — — — — — 0.15
Початки Релігії — — — — — — — — — — — — 0.25

КАТАЛЬОҐ ВИСИЛАЭМО ДАРОМ.

Адреса: —

UKRAINSKA KNYHARNIA

350 KINISTINO AVE. EDMONTON, ALBERTA.

Найбільша Українська Книгарня Західної Канади в Едмонтоні!

ВЕЛИКИЙ СКЛАД ҐРАМОФОНІВ І УКРАЇНСЬКИХ РЕКОРДІВ ПРОДАЭМО ПО НАЙМЕНЬШІЙ ЦІНІ. ТУТ ПОДАЭМО НАЧЕРК ЛИШЕ ДЕЯКИХ КНИЖОК.

З ЛАСКИ РОДИНИ 3. ТОМИ — — — — — — — $ 1.50.
З ЛАСКИ РОДИНИ ЦІЛА В ОПРАВІ — — — — — 1.75.
ДОМАШНИЙ ЛІКАР — — — — — — — — — — — 0.75.
ВЕТЕРИНАР — — — — — — — — — — — — — — 0.60.
НАУКА ПРО УПРАВУ ЗЕМЛЇ. — Богато ілюстр. 1.00.
УКРАЇНСЬКИЙ КУХАР. — Як варити і печи. — 1.00.
МАРУСЯ І ИНЬШІ ОПОВІДАНЯ — — — — — — 0.40.
ДЕ ЛЮБОВ ТАМ І БОГ — — — — — — — — — 0.15.
КАНАДИЙСЬКИЙ КОБЗАР — — — — — — — 0.30.
СТРАШНІ ТАЙНИ МОНАСТИРСЬКИХ МУРІВ — 0.50.
ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЭМ — — — — — — — 0.25.
СМЕРТЬ ЗА ПРАВДУ — — — — — — — — — 0.10.
ОЛЮНЬКА — — — — — — — — — — — — — — — 0.80.
НЕЧИТАЛЬНИК — — — — — — — — — — — 0.40.

І всякі иньші книжки як історії, повісти, новелї, оповіданя, казки, байки, сьміхованки, пісні, поезиї, колядники, біблії, молитвенники в красних оправах, тлумачі, калэндарі, образи і т. д.

Замовленя залагоджуэмо скоро.

ПИШІТЬ ПО КАТАЛЬОҐ.

UKRAINSKA KNYHARNIA

350 KINISTINO AVE.
EDMONTON, ALBERTA

ДР. АНДРІЙ ЧАЙКОВСЬКИЙ.

ОЛЮНЬКА

ОПОВІДАНЭ З ЖИТЯ ХОДАЧКОВОЇ ШЛЯХТИ.

ТОМ II.

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

ГОЛОВНИЙ СКЛАД

Ukrainska Knyharnia

350 KINISTINO AVE, EDMONTON, ALTA.

УКРАІНСЬКА КНИГАРНЯ!

В УКРАЇНСЬКІЙ КНИГАРНИ В ЕДМОНТОНІ МІЖ ИНЬШИМИ МОЖНА НАБУТИ СЛІДУЮЧІ КНИЖКИ

Велика Історія України М. Грушевського в оправі	$ 3.50
„ „ „ „ „ без оправи	3.00
Кобзар Т. Шевченка — повне виданэ в оправі —	2.25
Шевченківська бібльотека — — — — — — — —	1.75
Кобзар Т. Шевченка меньше виданэ — — — — —	1.00
Канадийський Кобзар — — — — — — — — — —	0.30
Розбійник Кармелюк — — — — — — — — — —	2.40
Іван Гус — — — — — — — — — — — — — —	1.50
Сорок тисяч миль під водою — — — — — — — —	1.00
Грішники — — — — — — — — — — — — — —	0.80
Тайни Цісарскої Родини у Відни — — — — — —	0.50
Кайдашева Сімя — — — — — — — — — — — —	0.60
Блискавиці — — — — — — — — — — — — — —	0.50
Камінна Душа — — — — — — — — — — — — —	1.50
В неділю рано зіля копала — — — — — — — —	0.75
Папа чи Христос — — — — — — — — — — — —	0.65
Суд Чотирох — — — — — — — — — — — — —	0.40
Захар Беркут — — — — — — — — — — — — —	0.50
Тарас Бульба — — — — — — — — — — — — —	0.40
При стрілецкій ватрі — — — — — — — — — — —	0.40
Подорож до Краю Ліліпутів — — — — — — — —	0.20
Подорож до Краю Великанів — — — — — — — —	0.20
Збірка Українських Письменників — — — — — —	0.30

Поки що Дмитро добрив до хати. Хотів отворити двері, але они були замкнені. Він наблизив ся до вікна і тут крізь збиту шибу, мимо шуму води, почув, як Олюнька плачучи молила ся.

— Ано, Олюнька! гей, Олюнька! відчиняй двері і виходи! — кричав Дмитро під вікном.

Олюнька почула голос Дмитра. Злїзла з печи і забрила до вікна.

— Та вуйна замкнула двері на замок! — каже крізь плач, — не маю куди вийти...

— А бодай твоя вуйна повісила ся! — крикнув сердито Дмитро.

Він хопив обіруч за раму вікна в тім місци, де була збита шиба, потермосив з цїлої сили і вирвав вікно з рамами з віконної варцаби та шпурнув ним далеко.

— Вилази борзо!

Та тут повно води — каже дївчина — я бою ся!

— Не бій ся! ходи борзенько, бо потому буде вже пізно.

Олюнька стояла на лаві під вікном і перехилилась на двір. Дмитро хопив эї по-під пахи і посадив собі на рамя як дитину.

— Деджись цупко моэї голови і не бій ся нїчого!

Придержуючи одною рукою Олюньку за ноги, другою чіпав ся плота і так вертав до потока.

Тут справив ся він так, як і першого разу, коли перенесив сестру. Він натягнув у себе воздуха і пустив ся півперек потока. Олюнька закричала. Одною рукою трималась голови Дмитра, в другій затиснула молитовник і держала эго високо, аби не замочити. Дмитро відгортав воду вільною рукою. Кількох хлопців скочило эму на поміч. Подали эму жердку і він дістав ся на беріг. Тепер, сапаючи тяжко, зсадив Олюньку на землю.

— Зух з тебе, хлопче! — каже Шевко клепаючи эго рукою по плечи, — видно, що в тобі шляхотська кров... Але я також слова дотримаю. Котрого коня собі вибереш?

— Та на що менї коня? що я з конем буду робити? Я за коня у воду не поліз би.

Він знав дуже добре свого вуйка і знав, що таким чином зэднаэ собі ще більше эго ласку, а се було у него більше

вартне, ніж пара коней.

— Ну, як хочеш, але я слова шляхотського не цофаю, — каже Шевко. — Хочеш, бери котрий тобі найліпше подобаэ ся.

— У мене вуйкове добре слово більше значить, як сто "цуґових" коней, — підлещував ся Дмитро.

Шевко відійшов вдоволений, бурмочучи собі під носом: "Я все кажу, що в тім хлопци пливе правдива шляхотська кров"...

На то діло Дмитра дивилась уся закутянська громада і всї стали лиш о тім говорити. Нинї був Дмитро побіч Базя героэм дня.

— Своэ зробив, а коня не хотїв брати! — говорили між собою Закутяне, — той Дмитро таки дурний...

За кілька годин почала вода опадати. Тепер знов встромлювали люде колики, але вже не на березї, лише що-раз дальше в воду, щоби побачити як скоро вода буде опадати. Вода дїйсно стала в такім темпі опадати, в якім прибула. Над вечером остав лише намул та невеличкі калюжки води. До того легенький вітрець розігнав хмари, небо прояснило ся і над заходом показало ся ясне сонце.

Славаж Тобі Господи! Люде стали вертати ся до своїх загород. Всї хати остались цїлї завдяки сильним плотам, що стояли півперек пливучій фили, та грубим вербам, що їх було в селї повно. То повздержувало напір води. Одна лише хата Андріэва розмоклась у водї і завалила ся.

Кождий, що ввійшов до своэї хати, заставав пустиню. Намулу було всюди тілько, що треба було лопатою та коцюбою вигортати. Не лиш на помостї, але і в печи було намулу завгрубшки долонї.

Люде стали поратись коло хат. Повигортали болото, почистили посудину, домашні прибори, прали шматэ і розвішували по плотах сушити. Кождий сусїд з горбка позичив комусь з долини приколоток соломи та трохи сухого ріща, щоби було чим на перший раз у печи затопити, погріти ся та зварити теплої страви.

Мимо цїлої величавости грізної повени, не обійшло ся і без сьмішних епізодів.

При дорозї, що вела з міста до Пишновець стояла на

поли мурована каплиця, а в ній на підмурованім престолї лежав вироблений з дерева чорт, котрого побивав св. Михаїл. Чорт мав стать чоловічу, довгий задертий у гору хвіст, роги на голові і довгі кігтї на руках і ногах. Він лежав спиною до гори, лише голову обернув до св. Михаїла та вишкірив до него довгі зуби. Над зображенэм сего ворога сьвіта зужила фантазія сільского артиста різьбаря всї свої сили, щоб эго представити як найбільше по чортячому.

Чорт був справдї страшний. Цїлий помальований чорною краскою, очи червоні з білими білками, рот червоний, а зуби білї щербаті. В тім отворенім ротї, в тих вишкірених зубах, в тих страшних очех малювалась така злість і завзятість, що не можна було спокійно на чорта поглянути... Ще більшої грози додавали эму ті кігтї, що впялили ся в мурованe підвисшенэ, на котрім він лежав. Здавало ся, що чортяка ось ось вирве ся з під сьвятого свого мучителя і кине ся в сьвіт робити людям пакости.

Св. Михаїл, одягнений в панцир від колїн до шиї і узброэний коротким римским мечем та списою, стояв одною ногою на спинї чорта, а другою на підмурованю, і свою довгу спису встромив в розтворений чортячій рот. На лици св. Михаїла малював ся небесний ангельскій супокій і певність побіди під нечистою силою.

Ті дві фіґури відбивали ярко від задної стїни каплицї, що представляла сподом горюче пекло, а горою лагідні білі обклади на синьому небі. Цїлість, та ще з такою декораціэю, представляла ся добре.

Люде, що їздили туди до міста, знимали перед каплицею шапки і хростили ся, та хоч лютили ся на се, що й перед чортом мусять шапку знимати, мали великій острах перед тою каплицею і нїхто не був би за жадну цїну нічною порою до тої каплицї наблизив ся.

Але повінь, що й туди засягла, не була така боязлива, і зайшла до каплицї. Св. Михаїл яко фіґурі стояча був примоцьований до задної стїни зелїзним прутом і остав ся. Але чортови при помочи води удало ся виховзнутись з під ніг сьвятого воїна і він поплив сьвітами.

Михась Ясїв добрав ся й собі до хати і став робити порядки. Вигорнув болото з хати, потряс хату соломою і став

поратись коло печи. Засунув коцюбу до середини і наткнув на щось твердого. З початку гадав, що жінка забула в печи горнець зі стравою, але то було щось не таке. Він зачепив коцюбою та й став тягти... і витягнув на припічок чорта. Чорт вилазив з печи ротом на перед. Здавало ся, що роззявив эго прямо на Михася, наче-б хотів зїсти. Михась настрашив ся, кинув коцюбу і вибіг як несамовитий на двір та став бристи в болоті на обійстю, не могучи з переполоху промовити слова.

Заглянув эго сусід.

— А що так, панэ Міхалэ, танцюэте по болоті?

Михась тепер отямив ся.

— Ой, сусідо, я ледви живий... Ходіть сюда і подивіть ся... я сам бою ся до хати війти.

Зацікавлений сусід переліз через перелаз і зайшов до сіней Михася.

— Йдіть ви, бо я бігме бою ся! — каже Михась.

Сусід не знав, що о тім думати. Гадав, чи не гадина зарискаль, що стояв коло дверей у сінех.

Михась відчинив осторожно хату. Сусід подивив ся уважно, переступив поріг, а далї підступив до печи, хопив чорта за руку і витягнув на хату.

— Ха ха-ха! Та то бігме з під св. Михаїла з каплиці... ха-ха! А то неборака: з під одного Михаїла визволив ся, а другому до печи влїз... ха-ха-ха! І говорять, що чорт маэ бути дуже розумний... ха-ха-ха!

Сусід лишив Михася з чортом у хатї, а сам побіг розповідати сусідам новину, що Михасеви чорт до печи заліз.

Назбігало ся богато людей. Оглядали диво на всї боки, бо поки чорт був в каплици на своїм місци, нїхто був би не поважив ся приглянутись эму близше. Але тепер лежав він немічний і обваляний болотом. Шляхта помітувала чортом на всї боки, аж эму хтось хвіст відломав.

— Що я з ним зроблю? — радив ся Михась людей. — Якась біда напосїла ся на мене!

— Занесїть эго до двора до пана, бо то эго каплиця, а він вам за труд певно винагородить.

— А де-ж би я эго нїс? Господи! — відпекував ся Михась. З мене би люде сьміяли ся... Та то біда така велика як телиця.. пускла до хати Михася. Для безпечности взяв у руку зелїзний

— То возьміть на фіру і завезіть, — радив другий.

Другої днини Михась запряг коні, положив чорта на віз, прикрив соломою і повіз до двора.

Пан сьміяв ся аж за боки брав ся, угостив шляхтича в канцелярії і дав эму за се фіру сіна і риньского.

XI.

По смерти Луця Олюнька ходила ще тую зиму до школи. Коли настала весна, вуйна і говорити собі не дала о школї.

— Хиба-ж она в школї і слюб буде брати? — говорила Ганна до Андрія, — таж то гріх, щоби така дївка дармувала над книжкою. Колиж она навчить ся господарскої роботи?

Андрій не спорив з жінкою, але знаючи, що покійний Луць поставив над ним контрольора, пійшов тихцем, в тайнї перед жінкою до Шевка порадити ся, що робити.

— То видите, панэ Якубэ, покійний тато хотїв, щоб она ходила до школи, то й я би не хотїв эго волї не виповнити (він соромив ся признати, що таки боїть ся Шевка, щоб эму не відобрав опікунства), а моя Ганна і говорити собі того не дасть.

— Ваша жінка маэ рацію, що так робить, — каже Шевко.

Андрій аж рот роззявив, почувши таке слово. Він не хотїв з разу вірити, чи се на правду сказано, чи жартом. Та Шевко повторив ще раз, що Ганна маэ рацію.

Андрій привик дотепер чути на свою жінку самі докори Нїхто і нї нїчім не признавав їй рації, і він сам нїколи би эї говореня не послухав, як би не то, що бояв ся эї як огню.

— Так гадаэте? — питаэ недовірчиво Андрій.

— А вже-ж. Дївчинї уже 15 лїт. Читати і писати навчила ся. Або она буде книжки писати? чи буде ксьондзом? Най буде доброю шляхтянкою, а до того потреба не самого читаня і писаня, але ще чогось: познакомити ся з господарством, навчити ся кождої роботи, от що! А то як би эї так все посилав до школи та й до школи, то далї забуде, на чім біб родить ся, та й не буде знати, як вареха називаэ ся...

Андрій аж утїшив ся, що хоть раз эго жінку розумні люде похвалили.

— Та правду кажучи, панэ Якубэ, і я так собі мислив, але я властиво вас не хотїв погнївити... Тато так вас о то просили і бажали собі, щоби Олюнька ходила до школи...

— Який бо ви чудний чоловік! Гадаэте, що покійний ваш тато бажав собі, щоби Олюнька до сивої коси ходила до школи? За що-ж я би мав на вас гнївати ся? Коли ви і ваша жінка, а особливе ваша жінка, не будете Олюнцї кривди робити, то я вам прикрого слова не скажу.

— А яку-ж би я їй кривду робив? — оборонював ся Андрій, утїшений тим, що не буде потребувати опирати ся жінчеиій воли.

— Ну, яку? ви не знаэте, що значить кривда? Та ви, як ви, ви добрий чоловік, але, вибачайте панэ Энджею за слово, ви баба, і я на вашім місци, як би менї так жінка їдила по носї, то я би эї за косу та так випарив, що би пити просила.

Андрій, маючи на гадцї тоэ, що він дуже підлестить ся Ганнї, коли їй скаже, що Шевко эї похвалив, не думав перечити ся з Шевком і пійшов чим скорше до дому.

Знаэш, Ганно, я також собї так розгадав, що Олюньку нема що до школи посилати... Нехай уже буде дома, та навчить ся чого коло господарства.

— А я би хотїла видїти, що би з того було, як би ти инакше розгадав ся нїж я говорю! — спитала Ганна і взялась попід боки та станула против чоловіка. — Як то може бути инакше? га? Хиба я розуму не маю, чи що?

Андрія мов водою поляв. Він пізнав свою безсильність супротив волї жінки.

От ще щастэ — подумав Андрій, — що Шевко не спереча ся... Що-ж би я був тогдї нещасливий зробив?

— Чого ти ходив до Шевка? — спитала Ганна остро.

— А ти з відки знаэш, що я до Шевка ходив? Я не ходив.

— А во, ще брешеш, бо-с ходив! Я видїла з комірки.

Годї було дальше перечити.

— Та видиш, Ганю, покійний тато установили эго нїби то наглядачем за Олюнькою, та я хотїв порадити ся що-до тої школи.

— То ти, паскуднику, будеш з чужими людьми на мене

змовляти ся? А ти поганий, уважай, бо як возьму макогона, то тобі голову твою дурну розчереплю!

— Та Шевко цілком так говорив, як ти. Казав, що Олюнька вже за велика до школи, — заговорював Андрій, щоби при добрити розлючену жінку.

— А ти гадав, що Шевко буде тримати сторону такого дурня, як ти?

Андрій не мав уже способу, щоби жінку укоськати, то й не нагадуючи ся довго вибіг з хати.

Ганна ще довго воркотіла сама до себе.

Олюньки за той час не було дома. Коли показала ся на порозі, вуйна каже:

— Поженеш завтра корови пасти!... розуміэш?

Олюнька не відповідала ні слова, не гадала супротивитись, хоч все ще мала дотепер надію, що буде дальше вчити ся, та в тій хвили надія эї розвіяласась як дим.

Олюнька стала пастушкою як і давнійше була. Але тепер трохи инакше дивилась на сьвіт і зовсім не цікавили эї пустоти та вигадки других пастушків. Олюнька хотіла сповняти свої обовязки серіозно, не сміхом та жартами, як другі.

Першої днини зібрала Олюнька з собою книжку на пасовиско. Гадала, що денебудь присяде осторонь та прочитаэ де-що, а може й котре з дітей буде цікаве послухати, то буде читати в голос.

Але як ино Олюнька сіла під вербою і розтворила книжку, товариші підняли страшний сьміх, стали эї дразнити, бігати коло неї і називати эї ученим рабіном. Она з початку не зважала на те і робила своэ упірно. Тогді видерли їй книжку з руки, кинули в болото, а эї саму стали тягнути за руки між себе. Не помогли ні просьби ні плач. Олюнька витягнула з болота книжку, пообтирала травою і сховала за пазуху. Треба було читанэ занехати. Але до гурту Олюнька не прилучилась. З-за того эї не любили другі і прозивали панею, попадею. Прийшло до того, що Олюнька вилучила свою худобу з череди і пасла окремо, подалеки від гурту.

Найлюбійше пасла она свою худобу коло цвинтаря. Тут була трава добра і другі якось сюди не пхали ся. Може длято го, що соромились коло місця вічного супочинку виправляти крики і сміхи. А Олюнці то місце найбільше припало до впо-

доби. Тут і підчас найбільшої спеки був такий милий холодок а що не було близько дерев, то вся пташня збирала ся на дерев вах цвинтаря і проводила від ранного рана до пізної ночи свої веселі співи. Коли в полудне худоба зібрала ся в холодку під цвинтарними вербами, Олюнька заходила на цвинтар і сїдала на могилї дїдуся, під хрестом. Задумавши ся тут, она забувала о цїлім сьвітї і линула думкою кудись, в незнакому собі країну геть до дїдуся. Так просиджувала она цїлими годинами.

Олюнька мала ще одно місце, куди заходила від часу до часу. Був се знов цвинтар холэрний. Він стояв на другому кінци пишновецького оболоня, геть під самою греблею. Але тут не було так мило. На тім цвинтари нї однїсінького дерева. Одним-одиноким стояв чорний високий дубовий хрест, а більше нїчого, кромі буряну між низькими могилами. Всї люде той цвинтар оминали зі страхом. Але Олюнька заходила сюда. Она знала, що тут лежать кости эї тата і мами. Де? — того она не знала. Та нехай! добре, що в тім місци, а цвинтар був зовсїм невеличкий, тож можна дебудь за своїх помолитись.

Так минуло лїто. Олюнька ганяла худобу вуйкову до пізної осени — до снїгу. Она стратила пів року, не навчивши ся нї одної господарскої роботи. Хиба пасти корови вміла. За той час поздирала все, що ще дїдусь їй справив, і ходила як жебрацка дочка.

Розпочала ся зимова робота. Вуйна не дала їй нїчого робити, хиба прясти. До другої роботи, іменно до шитя та до кухнї, заправляла свої доньки. Олюнька не сьміла нї до чого доторкнути ся.

— Не руш того, ти бовване, нездаро, бо стовчеш! — кричала вуйна, коли Олюнька хотїла їй дещо помочи при вареню.

В хатї Андріїв звичайно всї мовчали. Нїхто не сьмів відозвати ся, хиба Ганна кричала, коли їй ишло не в лад. Всї навчили ся сидїти як при хорім.

Олюнька була обдерта і боса. В чорній подертій сорочцї сидїла на печи з кужелею і пряла аж шкіра їй з пальців позлазила.

Андрії мешкали від часу повени в Олюньчиній хатї. Відобрали хату від Іогана і туди стягнули ся. Хата Олюньчина була подальше від хати Шевка, тож Шевко не заходив туди нї коли.

Одного разу, коли Андріэва старша дочка пійшла до сусідів, Ганні треба було миски і казала наборзї Олюнцї умити миску. Олюнька злїзла з запічка, підтягнула рукави і схилилась над помійником. Миска була засохла від вчерашної страви і не хотїла скоро пустити.

— Ну-же нездаро! ти зателепана помійнице! примерзлась до миски?

Олюнька настрашилась крику і випустила миску з рук. Черепяна миска розлетїлась на кусочки.

— А! чорте угляний! бодай тебе була холэра стерла враз з твоэю мамою, заки тебе біда принесла менї на карк... О! шкоду менї зробила тая погань... Марш! рушай менї з хати!

По тих словах кинулась на дївчину, стала эї кулакувати, сїпати за волося і витрутила эї на двір та заперла двері на засув.

На дворі було зимно, мороз, а Олюнька була боса, в сорочцї і одній подертій спідничинї. Дївчину обвіяло зимно. Она постояла хвильку на снїгу, стала затирати руки та хухати в кулаки. Ноги їй почервонїли аж посинїли; она переступала з одної ноги на другу. Тряслась цїлим тїлом. Она плакала і з зимна і з побоїв, котрих набрала за одну дрантиву черепяну миску. Далї стала пукати до дверей. Вуйна й не гадала отвирати. Олюнька вилїзла на приспу, але і тут їй не було теплїйше. Она заплакала голосно і заглядала до вікна та просила вуйну ради Бога, щоби впустити эї, бо замерзне.

В тій хвили надійшов улицею Шевко. Побачивши обдерту дївчину, він очам своїм не міг вірити, щоби се була Олюнька, властителька двацяти морґів грунту і шляхотська дитина.

Шевка огорнула лють. Він переступив через перелаз, опинив ся під хатою і догадав ся відразу, що тут стало ся, бо і зачув, як дївчина крізь плач просила ся до хати.

— Відчиняй! — гукнув так, що аж шиби задзвенїли, і гримнув чоботом в двері. — Зараз відчиняй, бо двері виважу!

Ганна, почувши голос Шевка під дверми, притихла, мов би эї не було дома.

— А ти, собача віро! — заскреготав Шевко зубами і підважив двері своїми широкими плечима.

Двері піднеслись в гору і зсунули ся з бігунів, — держались хиба на засуві. Шевко потиснув двері в друге, засув за-

тріщав, відломив ся від одвірка — і двері впали на сіни. Ганна хотіла защіпнути хатні двері, але Шевко в саму пору так сильно їх сіпнув, що Ганна аж до сіней випала.

— А ти свиняче путо! То ти викидаэш дитину шляхотску на мороз з эї власної хати?

Ганна хотіла попробувати свого язика.

— А то що? розбій? У моїй хаті двері вивалювати?

— А мав пес хату? так і ти маэш! То эї хата! она ту дідичка... ти заволоко! Як тобою потелепаю, то мазею розіллэш ся!

Олюнька бояла ся тепер війти до хати. Она трясла ся під порогом і плакала.

— Олюнька! сюди ходи! — гукнув Шевко і потягнув эї за руку. — Почекай — звернув ся знов до Ганни — я тебе научу розуму, як з сиротами обходити ся... ти суко!

Андрій молотив з сином в стодолї і не знав, що в хатї робило ся. Тепер, на той крик, прибіг до хати та ще більше настрашив ся, коли побачив вивалені двері і зломаний засув.

— Що тут такого робить ся? — питаэ.

— Е! що робить ся? Ти ліпше повинен знати, що тут робить ся, ніж я... ти бабо! Твоя маґніфіка хотіла сироту заморозити і викинула эї босу і голу на мороз, як пса.

Андрій дивив ся з докором на жінку, мовби хотів їй сказати: "Видиш, Ганю, треба було того?"

— Збирай ся Олюнько! — сказав Шевко, — пійдеш зо мною! Я тебе в тім пеклї не лишу, бо мене би покійний Луць прокляв з гробу...

Олюнька не знала, що з собою робити. Она трясла ся ще з зимна і прикладала закостенїлі руки до теплої печи.

— Ну, скоро! одягай ся зараз!

Шевко не терпів непослуху.

— Та я не маю в що одягнути ся, — сказала Олюнька несміло крізь плач.

— Як то? она не маэ лаха на себе? — обернув ся Шевко до Андріїв. — А ви, прокляті дідоводи! То эї маэтком запихаэ те собі горло а она ходить, як жебрачка? — По тих словах Шевко стягнув з жердки Ганнин кожух святочний з широким лисячим ковніром а з кілка эї чоботи нові і звернув ся до Олюньки: — На! на одягай ся зараз!

— Не руште того! то моэ! — заверещала Ганна, приско чила до Шевка і взяла ся видирати эму кожух з руки і чоботи.

Шевко аж запінив ся з лютости.

— Твоэ? все твоэ? а эї де? А деж тая одежа, що по эї мамі лишила ся? Всьо поїлась?

Він так сильно стиснув двома пальцями Ганнину руку в самій кістці, що Ганна заверещала, як кіт, коли эму дверми хвіст притиснуть, і пустила кожух.

Шевко посадив Олюньку насилу на лаві і казав убувати ся, відтак задягнув на ню кожух стягнув ще якусь хустку з жер дки. закинув Олюнці на голову і війшов з хати, ведучи дївчину за руку.

— Пожди! я вас навчу, по чому локоть маслянки! — гукнув Андріям на пращанэ і тріснув за собою дверми.

Андрії стояли ще якійсь час мовчки, заки не затих хрупіт чобіт Шевка по замерзлім снїгу.

Першій відозвав ся Андрій.

— Бій ся Бога, Ганно! що ти наробила? Шевко наробить нам такої біди, що в чистій воді не обмиэмо ся...

— А хтож знав, що эго акурат тепер дїдько наднесе? — відповіла Ганна зі злости.

— Та бо й не годило ся на таку лють дївчину голу на двір виганяти... могла захоріти.

— А коби эї чорт уже злизав менї з очей, то бим була щаслива!

Андрій здвигнув плечима, не сказав більше нїчого. Вий шов до сїней, пошукав сокири і став направляти засув та вста вляти двері на бігуни.

Шевкова не пізнала Олюньки, коли Шевко привів эї в хату.

— Свят Господи! А ти де таку шляхтянку розпитав? — каже до чоловіка.

Але Шевкова зараз зміркувала, що мусїло стати ся щось незвичайного, бо Олюнька була заплакана, а Шевко насупив брови і нїчого до жінки не сказав.

Шевкова кинулась до Олюньки і стала эї з материньскою печаливостію роздягати. Здіймила з неї хустку, кожух, та аж очем своїм не вірила, як побачила на Олюнцї чорну подерту грубу сорочку.

— Ті люде хиба серця не мають, ні крихітки совісти! Матко найсвэнша! та у мене пастушка, що безроги пасе, маэ ліпшу сорочку.

Шевко сів на лаві і тяжко сопів. Він не міг ще успокоїти ся з гніву.

— Та щож Мариню думаэш над нею? Возьми умий та перебери в що, бо ще яка худоба порозлазить ся по хаті з тих эдвабних саэтів.

— Ну добре, добре, але ти йди собі на другу сторону до ізби.

Шевкова наляла до миски теплої води, виймила з поли ці кусок мила і казала Олюнці мити ся.

За хвилю вода в мисці зачорніла ся, як би хто сажі насипав.

— Бій ся Бога, дитино! та хиба ти ніколи не мила ся?

— Або мені вуйна коли позволила мити ся? Все було промию лиш очи та й лице, і зараз за кужіль. Мені навіть гребеня не дали зачесати ся. Вуйна все ховала гребінь до скрині під ключ.

Олюнька ніколи не любила жалувати ся на вуйну перед чужими людьми. Але тепер докір Шевкової був звернений просто до неї, то она бояла ся, щоби справді не вважали эї за нехлюю.

Тимчасом Шевкова розплела дівчині довгу чорну косу, взяла сьвіжої теплої води і мила та стала мити голову. Голова аж забіліла ся від миляної піни. За тим пішло чесанэ. Шевкова за кождий раз як потягнула гребенем, плювала обтираючи гребінь патичком над мискою з водою.

— А Господи! як жию на світі, щем не бачила такого плюгавства!

Потому стала помалу розчісувати довгу косу, заплела эї і звинула на голові шляхотським звичаэм.

Прийшла черга на білэ. Шевкова виймила з скрині свою чисту сорочку і спідницю та якійсь кафтаник і задягнула на дівчину. Дівчина в мить перемінилась. Она показалась такою хорошою, що Шевкова не могла очей від неї відорвати.

— Ото раз панна, бігме! Якубе! Якубе! ходи но сюда! — закликала на чоловіка, отворивши хатні двері.

Шевко війшов все ще насуплений і гнівний, та як поба

чив таку кралю, розяснив чоло і усміхнув ся.

— І такій ладний цьвіток гноэм прикинули, і то на своїм власнім огороді... тьфу на їх голову!

Олюнька виглядала справді гарно. Эї гнучка стать, обнята красним кафтаником, румяне личко з чорними бровами і довгою косою, що гадюкою обвила ся кругом голови, червоні губки, трохи з природи отворені, і визираючі з по за них рівні білі зуби — творили одну хорошу цілість під кождим взглядом гарної дівчини.

Олюнька і собі усміхнулась, але внет засумувала ся знов бо пригадала собі мізерну дійсність.

Тепер доперва розповів Шевко жінці всю пригоду з Олюнькою. Обоэ сердились і вигадували на Андріїв, що на язик попало. — Я з тим зроблю порядок, але не знаю кому се буде гірко! — сказав Шевко. — Покищо будеш эї, Мариню, держати коло себе, она буде у нас. На другий тиждень буду в місті і зроблю лад в суді. Олюнька дістане иншого опікуна а Андрії мусять з хати таки зараз уступити. Нехай тая чарівниця посмакуэ, як то добре гріти ся на морозі! За той час. Мариню, вживай Олюньки до всеї роботи, нехай привчить ся дечого, заки стане своэю господинею.

В тій хвили увійшов до хати Дмитро. Він хотів щось за говорити та сказав лише: "Вуйку!" і урвав на слові та роззявив рот, коли побачив несподівано таку кралю перед собою.

Шевко моргнув на жінку значучо і усьміхнув ся. Відтак видячи, як Дмитро змішав ся, обернув ся до него і ніби серди то спитав:

— Но, і що вуйку скажете?

— Та я — каже Дмитро — хотів сказати, що лиса маэ теля.

— Хвала Богу! — промовила Шевкова, — буде більше молока, а то тепер того добра так скупо, що вже мені аж голова схне, як прийде ся тою одробиною челядь ділити.

— А що? ялівочка чи бичок? — спитав Шевко.

— Га? — відповів Дмитро, що знов задивив ся на Олюньку, — а я, ялівочка!

— А ти нею так утішив ся, що язика в роті забув, — дразнив эго вуйко.

— Та де, о! та чого забув? — і Дмитро вибіг з хати.

По тій пригоді, яка лучила ся у Андріїв, вони охолонули і стали роздумувати над тим, що стало ся.

Ганна була страх зла на Шевка; відгрожувалась, що вса дить эго до криміналу за напад, але далї розгадала собі, що Шевко вже не одно таке зробив та й нічого эму не стало ся, бо він знаэ ся з панами. Але як би Шевко зробив то, чим їм грозив? Як би так Андріэви відобрали опіку, то би то була біда! Відобрали би грунт, викинули з хати, а тогдї хоч під пліт іди, і то під чужій, бо свого нема... А ще тії рахунки, що то покійний Луць згадував і Шевко часто пригадував... то скарана година! Обоэ Андрії думали о тих прикрих можливостях, кожде про себе, по тихо, бо Ганна не любила в нічім радити ся з чоловіком, а Андрій знов бояв ся вихапуватись з своїми гадками перед жінкою.

Олюнька була кілька днів у Шевків. Они поводили ся з нею як з власною дитиною. Спала враз із ними в ізбі. Шевкова не дала їй дармувати і все приділяла їй то сю, то другу роботу.

По кількох днях Шевко, коли був сам-на-сам з жінкою, каже:

— Знаэш, Мариню, що я собі погадав, як побачив Дмитра коло Олюньки? — Я погадав собі зараз: а то була би з них пара, аж любо! Прошу тебе, она дївчина гарна і заможна, він хлопець працьовитий і добрий, а що в нім правдива шляхотська кров, то я се знаю. Що ти гадаэш?

— Та певно, що то би було добре, але до того ще далеко... А знаэш ти, Якубе, що она нічого а нічого не вміэ? Я не розумію, як эї виховували! Така велика дївчина, а она не вміэ нї голки в руки взяти, нї горця вмити, о вареню й не говори! Яка-ж з неї буде господиня, як би так мало бути?

— Правда, що без того господиня з неї не буде, але що она тому винна, що тая чортиця нічого эї не навчила? Але я гадаю, що як би побула при тобі який рік, то таки би дечого навчила ся. То маэ бути дуже понятлива дитина, от як скоро навчила ся читати! Учитель хвалив эї, ну, а вже читанэ то більша штука, як митэ горців або як шитэ...

— Будемо видїти! — відповіла жінка.

По кількох днях Ганна не втерпіла і каже:

— Що гадаэш, Андрію? зробить Шевко то, чим нам грозив?

— Ніби що?

— Що-о? Дурень! не знаэш? А за ту дурну опіку.

— Я гадаю, що зробить, бо він завзятий чоловік.

— То була би біда...

— Ще й яка біда! — потакнув Андрій.

— Відобрали би ґрунт і хату...

— Певно!

— Казали би рахувати ся за тілько літ...

— Ая!

— Дурний ти з своїм ая! Пійди нині до Шевка... треба эго якось уговкати.

Андрій посіпав ся за ухом і скривив ся. Він бояв ся дуже туда йти, бо знав, що эго порядно вичешуть.

— Я би гадав, що ліпше би було, як би ти, Ганю, пійшла... Ти ліпше вміэш говорити, — сказав несміло Андрій.

— А тобі язик задубів, чи що? Пійдеш ти! Ти менше винен, то на тебе не так дуже визьвірить ся...

Не було що казати, бо так наказувала жінка. Андрій хотів лише трохи проволічи тую прикру місію.

— Та най буде... пійду в неділю.

— Аж в неділю? Чи ти оцапів чоловіче чи тебе вже цілком заморочило? Хиба не знаэш, що до неділї можемо вже бути під плотом?... Пійдеш нині, зараз!

Приказ був твердий. Андрій зліз з лави, надягнув святочну капоту, взяв шапку і пійшов. По дорозї роздумував над тим, як перед Шевком стати і що говорити.

Шевка тодї не було в дома. Андрій здибав Олюньку в сїнех, щось заговорив до неї, але она нічого вуйкови не відповіла і скрила ся до ізби. Она пізнала, як спокійно плило житэ у Шевка, і длятого дуже їй не хотїло ся вертати під пястуки вуйни.

Андрій звитав ся з Шевковою і присїв несьміло на лаві. Коли довідав ся, що Шевка нема дома, був дуже вдоволений. Все-ж не потребував в тій хвили перебувати немилої а конечної стрічи. Того можна було по Андрію сподївати ся — він був чоловік слабого характеру. З одної сторони він знав о тім, що приходить в дїлї, котре по эго боцї не було справедливе, а приходить лише під моральним напором жінки, котрій не в силї був оперти ся. З другої сторони не хотїв того зміркувати,

що тая прикра місія не мине эго, і жінка буде эго гонити, хоч би й десять разів на день, щоби справу полагодив. Андрій міркував собі тепер: от хвала Богу, що справа проволїче ся, а по тому нехай буде, що хоче, аби не нинї...

Та треба було щось заговорити.

— Я, прошу панї Якубової, прийшов за Олюнькою...

Андрій сказав се навгад і доперва як сказав, поміркував собі, що може так без нїчого удасть ся забрати дївчину в неприсутности Шевка, а тогдї справа полагодилась би скорше і лекше, нїж він думав.

Такі люде, як Андрій, трафляють ся на сьвітї. Такій чоловік бовтне щонебудь, не надумуючи ся, що говорить, а доперва як почуэ свій власний голос і зміркуэ то, що сказав, переконуэ ся, що добре сказав (часом буваэ противно) і на тім своїм сказаню будуэ дальшу акцію.

— Як то по Олюньку? — спитала Шевкова. — Я без чоловіка не можу вам эї видати!

— А прецїнь я эї вуйко і судовий опікун...

— Не моэ дїло о тім рішати, а після мого бабского розуму то і опікун не маэ права знущати ся над дитиною... Впрочім менї до того нїчо.

Андрій не мав що на тоэ сказати, але гадка забрати тепер Олюньку до дому крутилась уперто в эго голові. "А то Ганна була би з того рада! та й похвалила би мене".. І він сказав:

— Я таки, прошу панї, заберу дївчину...

— Ледви чи она схоче з вами пійти?

— То я эї возьму силою, бо маю до того право! — почав горячити ся Андрій. — Хто би там эї питав ся о то? Возьму за руку та й конець! і поведу до дому. Вона маэ у мене бути!

Андрій став щораз більше підносити голос. Він почув ся відважним, бо тут не було эго Ганни і нїкого такого, кого би бояв ся.

— Не робіть менї тут криків, панэ Энджею, бо я без "мого" дївчини з дому не дам!

— А я таки возьму эї!

— А я закличу парубків і скажу вас викинути за ворота, сказала твердо Шевкова, — а ґвавтів менї тут не робіть!.. Ган

ко! — звернулась відтак до наймички — приклич сюда Дмитра борзо!

Ганка побігла стрілою на двір, хоть Андрій, почувши ті слова, не мав охоти ні кричати, ні насилу брати Олюньку.

За малу хвилю явив ся Дмитро.

— Мене вуянка кликала?

Зачекай тут трошки, бо нам Энджей хоче Олюньку брати, а вуйка нема дома.

Дмитро подивив ся грізно на Андрія і посмотрив своїх кулаків. Андрій знав эго силу та знав і те, що у Шевка були ще два наймити, отже рішив ся відійти з тим, з чим прийшов. Не пращаючись навіть, хотів уже вийти, та на порозї стрітив вертаючого Шевка. Андрія аж за спиною заморозило. Ось попав ся! добре ще, коли Шевко не каже вибити, бо він то вміэ, але й ціла акція буде утруднена тепер, коли Шевкова розповість мужеви зухвалий эго виступ. Андрій не міг зі страху промовити слова.

Шевко заговорив перший.

— А! гості! Що-ж скажете доброго, панэ Энджею? Сідайте!

Перша буря проминула. Тепер небезпечність була менша, бо шляхта коли кого просить до себе і гостем називаэ, не нарушить прав гостинности, сли лише гість буде вестись чемно і не дасть причини, щоб эго треба було вибити. Андрій постановив бути чемним, аж солодким, так як би перед ним стояла Ганна.

— Та я, панэ Якубэ, прийшов що до Олюньки, — сказав Андрій покірним голосом. — Оно так всьо зле зробило ся...

— І я кажу, що зле, — промовив Шевко, сїдаючи на лаві, — та й може бути ще гірше, а всьому тому я ніраз не винен. Ви знаэте, як мене просив о тоэ ваш покійний тато.. ну, а вже я не міг пропустити через пальцї того, що я видів власними очима. Скажіть: може я вам налазив до хати і шпігував? Ні! А тепер, коли я вже справу взяв в свої руки, то і докінчу эї, бо на серединї дороги я ставати не вмію...

— Та я тото всьо добре знаю — сказав Андрій — але прошу вас пане сусїдо, не робіть менї встиду та й вибачте, що моя жінка сказала вам прикре слово....

— Она мені прикре слово? О, ще би! не позбирала би тогді своїх зубів! А ви гадаэте, що як?

— Та того вже більше не буде, — обіцював Андрій, — нато маэте моэ слово!

— Я би повірив вашому слову, як би не було вашої жінки, а так вибачайте! Поки ваша жіночка здорова, то не дасть вам слова дотримати, хоч-би шляхотского...

Андрій не знав, що сказати. Він знав, що Шевко говорив правду.

Шевко подумав хвильку і каже:

— Яким ви властиво чолом сюди лїзли? Ви гадали, що я вам віддам дівчину? що я эї з плюгавства обчистив на те, щоби ваша Ганя волося їй з голови обдерла? О ні, сего не буде! Мене би покійний Луць з гробу прокляв, що я слова не додержую. Ваша жіночка мудра. Вона не мала сьмілости тутки носа показати і длятого післала вас. Най но она сама потрудить ся, а тогді будемо вже говорити.

— Та то все одно, чи я чи она, — сказав несьміло Андрій.

Він заздалегідь бояв ся таке предложенэ жінці повторити.

Нічо з того! — промовив твердо Шевко. — Хочете на правду тую справу по доброму залагодити, то най сюда прийде ваша маґніфіка. Инакше не говорю нічого!

Шевко рішив ся остаточно не налягати на зміну опіки. Він знав, що в суді предложать эму то опікуньство і буде мусів приняти, бо відповіднійшого не буде нікого. Але тогді эго противники, котрих мав досить в Закутю, підоймуть ґвалт, що богач хоче збогатити ся сиротиньским добром. Шевко постановив Андріїв тепер добре пострашити та сироті запевнити ліпшу долю.

— Не схоче ваша жінка до мене пофатиґувати ся, то завтра їду до суду, а тогді ви так будете опікуном, як на моїй долони волося виросте. Що за богато, то за богато!

Не було що робити. Андрій попращав ся і вийшов.

Тепер Шевкова розповіла чоловікови, як тут Андрій з початку поводив ся.

— Дуже добре ти зробила, а эго щастэ, що ти мені не сказала того, коли він тут був, бо я би з ним був собі побала

кав инакше.

Тимчасом Андрій не знав, як зайти до дому і що жінці сказати. Але що буде, то буде, годі не йти. Андрій виглядав так, як той кінь, що вже привик до побоїв і з резиґнаціэю ви жидаэ, коли эго батогом кропнуть.

Ганна стрітила эго в сінех. Она, як побачила эго крізь вікно, не втерпіла і вийшла до сіней.

— А що? — питаэ.

— Та зле! казав, щоби ти, Ганю, прийшла сама.

— А ти який чоловік? То ти не міг сам того поладити? Як ходить о старшеньство в хаті, то ти би хотів бути перший, але як треба зробити діло, то ти рад би виручити ся жінкою... Твоэ діло розмовити ся з тим гордим шляхтичем, розбійником що чужі хати нападаэ, та двері вивалюэ, а моэ діло горці і ми ски. Ти такий голова в родині?

— Е, ти сама ліпше знаэш, який я голова, — каже Андрій, махнувши рукою. Говорячи ті слова він скинув капоту і надягав свій старий кожух. — Хочеш, то йди сама Шевкови на язик! — докінчив Андрій, але вже тогді, як був на порозі.

Ганна хотіла ще що близше розпитати та розглянути положенэ, але Андрій уже був в стодолі і молотив завзято.

Ганна поворкотіла ще трохи, але нічого було робити. Дуже не хотіло ся їй іти до Шевка, бо знала що там эї чекаэ, але знов хотіла показати ся перед чоловіком відважною, а на тім їй дуже залежало, бо се причиняло ся також до того, щоб удержати эго під кульбакою.

Ганна прибралась, як на празник, і пійшла до Шевка.

Коли Андрій відійшов від Шевка, Олюнька вийшла з ізби і прийшла до пекарні. Була заплакана. Она чула, що вуйко викрикував і грозив, що забере эї на-силу. Тому-то замкнула она ізбу з середини. Олюнька підступила до Шевка і клякнула перед ним та зложивши руки як до молитви:

— Ай, не давайте мене вуйні, не давайте! она мене тепер убэ! Я все чула, що вуйко говорив. Вони готові мене колись з улиці хопити.

— Не бій ся, не хоплять, встань! — сказав Шевко, — проти моэї волї тобі волос з голови не впаде. Але приготови ся на то, що треба буде вертати до дому. — Олюнька, почув

ши ті слова, зблїдла як стїна. — Та не лякай ся так зараз. Я вже тебе обезпечу, не бій ся! Я казав твому вуйкови, щоби тут зараз прийшла вуйна, сли тебе хоче мати у себе. Она певно прийде, бо знаэ, чим то пахне, як би я покінчив то, що сказав. Будеш чути, що ми тут будемо говорити. Инакше, видиш дитино, не можна зробити, бо они свої, а я чужий.

Олюнька не сказала нїчого, але ще не успокоїла ся і аж дрожала на тую гадку, що знов треба буде надягати брудну сорочку і ходити босо по снїгу.

Відчинили ся двері і війшла Ганна.

Олюнька не мала часу утечи, та лиш уступила ся за піч.

— Дзінь добрий! — сказала Ганна.

Она прибрала дуже смирненьку постать, згорбила ся, губи стиснула так, що виглядала як нитка півперек лиця перевязана, а руки зложила перед себе.

— Дзїнь добрий і вам! — відповів насуплений Шевко і навіть не просив эї сїдати шляхотським звичаэм. — Що доброго скажете?

— Ох я сама не знаю, що казати по тім, що стало ся...

— Певно, що трудно говорити по тім, що стало ся... Чого-ж ви прийшли до мене?

— Та ви, панэ Якубэ, казали мене прикликати.

— Я? то неправда! Приходив сюди ваш чоловік полади ти справу з Олюнькою, а я эму сказав, що з ним не маю що говорити, бо він менї не дотримаэ того, що обіцяэ. То знаэ добре цїле Закутэ, що ви в хатї голова, а ваш чоловік віхоть... Я эму сказав, що як хочете що робити, то прийдїть самі, отже я вас зовсїм не кликав і менї вас потрібно до хрену...

— Та най вже буде і так, як говорити, бо в вашій хатї ваша правда мусить бути — каже Ганна з натиском, — але що будемо робити, бо я дївчину забираю...

— Ого! а як я не дам? Тую правду, що вам тут в моїй хатї кажу, можу вам повторити всюди, а з дївчиною зроблю так, як менї моя совість наказуэ... кривдити эї не дам!... Вибийте собі то з вашої премудрої голови, що ви эї заберете без моэї волї, навіть як би-сьте по ню посилали таких відважних лянцдраґонів, як ваш чоловік... Щастэ эго, що я не знав, якій він тут був зухвалий, поки я прийшов, а то був би так обірвав, що й эго всемогуча жіночка була би эму того не відняла...

Ганна закипіла злістю, але вгамувала ся до часу.

— Та яке ви, правду кажучи, маэте право до неї? Я эї вуйна, а мій чоловік опікуном.

— Тілько ви не виїздіть з тим опікуньством, як жид з крамом, бо за кілька днів дістанете з суду, що ваше опікуньство чорт взяв, та й ще рахуночки прийде складати... ну, а розуміэ ся, що у вас рахунки ті в порядку... Прецінь всї знають, що ваш чоловік продавав збіже з Олюньчиного поля, складав гроші і докупив їй грунту, придбав їй худоби ладної... ну, а Олюнька маэ повну скриню всього добра, і шматя, і одежі всього всього, хоч зараз до шлюбу!... І не дивота, що тілько всього э, бо було з чого придбати. Двацять морґів шляхотського грунту в роцї щось приносить!

Глумливі ті слова цїдив Шевко одно за другим з такою повагою, що хто би не знав, як э на-правду, а чув їх, гадав би, що се сьвята правда.

Ганна стояла як на грани і кожде слово кололо эї як голкою. "От! як би то мій чоловік поважив ся таке менї сказати, я би эму коцюбою голову розбила!" думала собі Ганна. Але ті слова говорив не Андрій, лише Шевко. По эго боцї була правда і сила, то треба було жовч проковтувати. Ганна виділа, що нежарти, а грозьбою нїчого не вдїэш.

— От не сміяли би-сьте ся надо мною бідною, — каже Ганна крізь сльози, котрі або були удані, або таки плакала зі злости, — чи ви не знаэте, як у мене э? Мій чоловік баба, не маэ своэї волї і треба його на мотузку водити, о нїщо не постараэ ся, а тут троэ дїтей, та й покійний тато тілько лїт був коло нас...

— Говоріть се кому иньшому, не менї! — сказав на те Шевко вже сердито. — Я знаю добре, що ваш чоловік, хоч баба... я то сам кажу... але господар добрий і нїчого з хати не винесе, а покійний Луць дармо хлїба не їв та й своэ мав, навіть на похорон собі зложив.

— Та то правда, всьо свята правда! — каже Ганна, отираючи сльози хусткою, — але я вас дуже прошу, не робіть менї встиду, не подавайте до суду і віддайте менї дївчину.

Ганна уклонилась Шевкови в ноги.

Тою покорою она эго розброїла. Але хотїв ще поторгувати ся.

— Я не можу! Тепер як би ви дівчину дістали в свої руки, гіркий був би їй сьвіт... А хто менї заручить, що так не буде?

— О, Боже мій святий! які ви невірні! Та вже вам ручу, що так не буде, а як би що найменшого, то вже тогдї зробите що вам схоче ся.

— Ну, нехай і так буде! беру вас за слово. Але тямте! коли що-небудь побачу, тогдї нїчого вам не поможе, тогдї грунт віддавай, з хати марш і рахунки на стіл!

Шевко погрозив їй пальцем. Ганна хотїла поцїлувати эго в руку, та Шевко не давав руки. Ганна таки зловила за руку і цмокнула з цїлої сили.

Відтак кинулась до Олюньки:

— Ходи-ж, ходи, моя дитино! Забудь, що було, більше оно не повторить ся...

Она хотїла взяти Олюньку за руку. Дївчина відступилась від неї і притулила ся до Шевкової.

— Е, ба! "за позволэнэм"! — каже Шевко, — чекайте троха, не так скоро...

Ганна станула серед хати зачудована. Она не знала, чого Шевко хоче, і вже бояла ся, що може цофаэ то, що сказав.

— А в чім-же ви хочете эї брати? Таж она не маэ на собі нї сорочки нї спідницї своэї! То все моэї жінки, а чей-же не хочете, щоби я давав їй своэ, коли она маэ Богу дякувати своэ. А эї эдвабна сорочка і спідниця, що ви їй дали, пійшли на смітэ. Навіть каглу годї було ними заткати, бо би менї "худоба" хату занечистила...

— То я їй зараз принесу свої річи, — сказала Ганна.

— Ба, свої! а в дома зідрете з неї і вдягнете на ню знов онучі... Так не йде! Олюнька не пійде від мене, поки не вшиэте їй шість сорочок, дві спідницї і два кафтаники та й порядні чоботи. Йдїть і спішіть ся з тим, бо я від свого не уступлю анї на крок. Але спішіть ся, бо, як за чотири недїлї не буде готове, то я цофаю всьо, що-м сказав, а Олюнька буде мати иньшого опікуна.

Нїчого було казати, хоч Ганна казила ся зі злости. Она попращала ся як могла найсмирнїйше, і вийшла.

Доперва на улици відсапнула. Ганна була така зла, що була би вербу кусала по дорозї, щоби лють свою зігнати. Эї

лютило не так то пониженэ, якого дізнала, як то, що на всьо дивилась Олюнька, котра перед нею дрожала від самого погляду.

В хаті застала чоловіка. Она ще не змінила через дорогу своэї покірної постави. Андрій не пізнав ся на мині. Він ще не видів своэї жінки такою солодкою і покірною, то й осмілив ся запитати эї:

— А як же?

Замість відповіди Ганна плюнула чоловікови в очи.

— Оттак! ти, бовване проклятий! Я тілько наслухала ся задля твоэї чортової сестрійки, бодай эї був дідько взяв, заки я эї побачила!

Андрій не слухав дальше. Він обтер лице рукавом і пійшов до стодоли.

Ганні треба було брати ся до шитя. Вона закликала собі ще одну бабу-швачку, виймила з комори полотно, покраяла сорочки і взяли ся в двійку до роботи.

Андрія післала до міста з одною сусідкою і сказала, що маэ купити. Він був тому радий, бо хоч-би щось не таке купив, як треба, то міг всю вину зложити на сусідку.

Коли вже все було готове, Шевко зайшов до Андріїв, оглянув, почислив сорочки і каже:

— Ну, тепер приходіть обоэ за Олюнькою!

Андрії вибрались до Шевка як на празник або в свати.

Шевко прикликав ще кількох шляхтичів-сусідів і префекта. При людях розказав все, як і що, а відтак, звертаючись до Андріїв, сказав:

— Але тут вам кажу, при шляхті, що як не будете з дитиною обходити ся, як Бог приказав, то гіркий ваш сьвіт буде! Памятайте!

Ганна приобіцяла обходити ся з Олюнькою по людяному і забрала эї до дому, добираючи для неї слів наймаснійших, які лише знала.

Шевко затримав у себе шляхту на почестне, а з ними і Андрія.

Ганна, що при таких оказіях ніколи не пускала чоловіка самого, тепер, коли діло так добре повело ся, забула на него.

Шляхта перейшла до ізби Шевко післав за горівкою і

араком. Шевкова поставила на столї хлїб, масло. Зварила ковбасу, поставила миску капусти з солониною, пироги, голубцї — одним словом празник. Шляхта посїдала за столом і стала частувати ся. Чарка кружила між шляхтою. Гостї стали заїдати поливаючи горівкою. Коли вже миски стали порожні, внесла Шевкова горнець кипячої води, поставила склянки, цукор, і всї стали запивати "окропом" себ то горячу воду з араком.

Розвязались язики і почав ся гамірливий розговір. Розуміэ ся, бесїда йшла за Олюньку.

— Добре ви дїло зробили, панэ Якубэ! — каже префект. — Тепер сирота буде трохи инакше дихати.

— Певно що добре! — відзиваэ ся Петро Ясїв. — Як би не пан Якуб, то би нїколи так не було, і Олюньку була би дальше "нендза" їла...

— Їла, не їла, — каже Андрій, що розігрів ся напитком, — або я від чого? Я був би терпів, терпів, але таки була би колись терпячка скінчила ся і був би-м всьому конець положив...

Всї зареготали ся.

Обізвав ся старий Стефан Юзів:

— Не говоріть, не говоріть, панэ Энджею! От по що то хвалити ся, коли ми всї знаэмо, що жінка вас на мотузку водить і при нїй забуваэте язика в ротї...

— Що забуваю? Бо не хочу з бабою сварити ся, але як би було треба, то й вибю! — відгрожував ся Андрій, бючи кулаком до стола. Шляхта знов зареготала ся. — Та бо не смійте ся з мене, панї браця, бо як кажу, що так, то так! — кричав Андрій.

Він горівки майже нїколи не пив. На оказії ходив лише з Ганною і она пильно за ним наглядала, щоби не випив більше, як треба. Тепер, дібравши ся до чарки і не видячи коло себе Ганни, перебрав мірку.

Михасїв Ясьо, збиточник знаний, задумав собі штуку і хотїв эї таки зараз виконати.

— Панэ Энджею! за ваше здоровлэ!

Андрій випив один і знов заговорив ся. Підсунули эму ще.

— А я таки кажу, що ви боїте ся жінки, як чорта! — дразнив эго Ясьо.

— Я ні чорта не бою ся ні жінки і випарю эї, що буде аж пищати.... як лиш захочу!

— А я заложу ся з вами, що ні! Як жінка лише крикне на вас, то зі страху влізете під лаву....

— Не під лаву, а в мішачу діру! — підхопив хтось з гурту.

— О що заклад? — питаэ підпилий Андрій.

— Якій заклад?

— Я ще нині мушу жінку вибити! мушу, абим так здоров був!

— Добре! най буде заклад! — каже Ясьо.

Подали собі руки. Шляхта розтяла, але ніхто не знав, о що заложили ся, а пяний Андрій забув спитати ся, що Михасїв Ясьо ставить.

— Ну, ходім! — каже Ясьо.

— Добре, ходім!

Андрій встав і затачуючись попрямував у двері.

Була вже пізна 'година.

Михасїв Ясьо, затираючи руки, моргнув на шляхту і всї гуртом пійшли в віддаленю за Андріэм.

Андрій ішов в чотири боки. Горівка робила своэ. Андріэви танцював сьвіт. Верби крутили ся перед ним, місяць эму покривлював ся.

— Як кажу, що вибю, то вибю.... бігме! а она, собача віра, не буде вже помітувати мною... вже не буду називати ся фартушкевичем... бігме! досить того! Або я не шляхтич, як і другі, чи що? Чому моя жінка не така як другі? — Він станув проти верби, що стояла при улици, наче-б хотів від неї почути відповідь. — Як тебе вціджу, то побачиш, що значить Лукашів Энджей! Ти палубо! ти малпо одна!

Він замахнув ся і мало не упав. Викрутив ся млинцем по снїгу і пійшов дальше повтарюючи своэ: Малпо, малпо зателепана!"

Шляхта йшла за ним, криючись по-за плоти, та аж душила ся від сміху.

Андрій зайшов проти своэї загороди. Тут закінчив свій монольоґ, перелїз осторожно через перелаз і пійшов уже трохи певнійше до дверей. Отворив з лоскотом двері і станув на хатнім порозї.

Шляхта станула під вікном і дивила ся цікаво до хати.

Андрій стояв зухвало на порозї, поставив шапку на ухо і взяв ся під боки.

Олюнька сиділа на лаві, Ганна порала ся коло печи.

— Замикаэш ти двері чи нї? ти дрантэ!

— А коли менї ся не хоче запирати! — відзиваэ ся Андрій.

Ганна зміркувала, що він пяний.

— Будеш менї зимна напускати? ти піяку проклятий! Я тобі голову розчереплю!

— А коли... менї так хоче ся... Я тут пан... я шляхтич... розуміэш? А ти так шануэш шляхтича? свого мужа?..

— Як тебе ушаную, то голова тобі облїзе! ти мерзенний. Марш на двір! — крикнула Ганна з цїлої сили і замахнула ся великою лопаткою, що нею давила коровам варені бараболї.

Андрій в мить переступив поріг, хопив одною рукою лопатку, видер эї з руки Ганни, а другою пірвав за волося.

— Почекай ти малпо одна!... потанцюэмо собі, як ще нї коли не танцювали!... Не все ти будеш на менї їздити.. най на тобі трошка поїзджу!...

Андрій говорив ті слова, як би був уже цїлком тверезий. Здаэ ся, тая важна хвиля, коли брав ся виконати се, що по пяному постановив, вибила эму хміль з голови.

Ганнї злетїла хустка з голови. Она аж тепер налякала ся, бо ще нїколи чоловіка таким не бачила. Андрій завинув собі эї косу коло руки і став пражити лопаткою, куди попало. "Отсе за моэ! за тую зневагу! маэш! от маэш, суко!" повтаряв і бив, аж засапав ся. Ганна верещала що-сили, проклинала, взивала дїтей на поміч, але все було на дармо. Дїти обмерли зі страху і зачудованя. Они ще з-роду такого не бачили, та жадне не сміло рушити ся з місця.

Ганна пробувала і видерти ся Андріэви з рук, оборонити ся, дерлась эму з кігтями до очей, драпала по лици, але Андрій на то не зважав і бив без устанку. Тепер Ганна стала просити ся:

— Ай, пусти мене, Андрію, Андрусеньку! пусти! не буду вже, не буду! вже буду тебе шанувати, як рідну маму...

Нїчого не помагало і Андрій окладав эї дальше. Він розїв ся як дикій звір, що виломить ся з клїтки і гризе свого

дозорця, хоч-би той не знат як солодкими словами до него приговорював.

Шляхта що стояла під вікном, надіяла ся, що Ганна висварить на чоловіка і він утїкне, та будуть мати з чого сміяти ся. Тепер зміркували, що розлючений і пяний чоловік може убити жінку. В одній хвили скочило кількох до хати і хватили Андрія з заду та видерли эму лопатку з рук. Але Андрій не давав ся. Він обороняв ся ногами, а коси з руки таки не гадав випустити і повалив жінку на землю. Шляхта з тяжкою бідою розмотала косу з-між пальців і увільнила Ганну. Она, збита і люта, положила ся на запічку і стала стогнати та плакати зі злости.

Андрій, що ще рвав ся до жінки, посадили насилу на лаві і стали вговорювати:

— Та бо майте розум, панэ Энджею! убэте жінку...

Андрій сапав тяжко, але вже протверезив ся.

— А видиш, ти суко, що збанок воду носить, поки ухо не вірве ся!.. А ти гадала, що ціле житэ будеш на мені їздити?

— А бодай тебе холэра стерла за мій біль! — каже з запічка Ганна крізь плач.

— Тихо ти гадино! ще сичиш? — закричав Андрій, аж вікна задзвеніли, і затупотав ногами. Ганна замовкла, а Андрій говорив дальше: — Через тебе вся моя біда... через тебе мене бабою прозивали та й ціле Закутэ мене висмівало... через тебе я і від Шевка сорому набрав ся. Тепер буде инакше! Мусиш так танцювати, як я тобі заграю. А як мені будеш Олюньці кривду робити, то тобі за кождий раз зроблю як тепер. Спишу тобі плечі, що здорового місця не буде.

Андрій, попробувавши раз своэї сили, почув, що эго на верха. Эго тішило сесе, що раз виломив ся з тої томливої зависимости; тішив ся, що коли крикнув на свою грізну жінку, она замовкла, і тепер не хотів пустити захопленої таким чином власти зі своїх рук. Він сидів на лаві і спер голову на запічку. Кожде міркувало своэ. Андрій чудував ся, чому він уже давно так не випарив жінки, а було би все инакше. Він пригадав собі, що то йшло о якійсь заклад, і благословив тую хвилю, коли пійшов до Шевка, і тую горівку, що эму додала відваги. Ганна знов зміркувала, що эї пановане скінчило ся, і того було їй більше жаль ніж побоїв. Знов же Олюнька радувала ся в душі,

що тепер настане для неї ліпша доля, як вуйко а не вуйна буде орудувати в хаті.

Шляхта посиділа ще, поки не побачила, що Андрій успокоїв ся. Не довіряючи эму, таки змусили эго, що поклав ся на постіль. Андрій був умучений і перепоэм і бійкою, і се успокоїло эго.

Шляхта вийшла на двір.

— А що? програли-сьте заклад, панэ Янэ!

— О що ви заложили ся? — питаэ хтось.

— О ніщо, — каже Ясьо. — Але тепер думаю собі так: і найміцнійша гребля не витримаэ, як богато води набере ся... У Андрія прорвала ся гребля.

— Добре їй так, бо вже не знала міри! тепер буде трохи смирнійша...

— Але то буде сміху на ціле Закутэ!

Другої днини ціле Закутэ оповідало собі яко річ дуже незвичайну, що Андрій вибив жінку.

XII.

Не так давно тому, як людей стали брати до війска лиш на три роки. Давнїйшими роками було инакше. Служили люде вісїм до дванацять лїт, та кого до війска взяли, той уже пропав на віки вічні для родини і господарства. Такий жовнїр, ви служивши тілько лїт у війску, повертав до дому цїлком неужи точним чоловіком, а до того ще звичайно втратив здоровлэ, постарів ся та й поломив собі бесїду так, що не вмів уже нїяким живучим язиком гаразд говорити, а мішав всьо на купу. Мішав слова ческі, нїмецкі мадярскі, італїйскі — взагалї всї, котрих за час своэї довголїтної служби наслухав ся між ріжними націями австрійської держави. За те не брали до війска шляхти, учеників, що в школї визначали ся, і тих богатих людей, котрі могли поставити за себе заступника або суплэнта. Ті ща сливцї складали в урядї приписану квоту, а все знайшли ся такі, що за гроші пійшли служити. На таких суплэнтів наймали ся вислужені вже вояки, котрі не мали чого до дому вертати ся, а зі службою війсковою так вже зжили ся, що без муштри годї їм було жити на світї. Таких вояків старих приймали власти війскові дуже охотно, бо замість рекрута мали вироблено го старого жовнїра.

В Закутю був оден такій старий вояк, що і свій час вислужив і за суплэнта раз наняв ся. Взяв за се гроші, але они нїраз не тримали ся эго; всї пропив до-чиста та ще, прийшовши раз на короткий урльоп, продав свій грунтець і теж пропив гроші. Коли вислужив другу "капітуляцію", хотїв наймити ся до третьої, але эго вже не приймили, бо чогось недомагав. От же вернув в Закутэ і живив ся з зарібку денного, в ночи ловив рибу, та й так валяв ся між свояками.

Звав ся він Лавром, з-за чого Закутяне прозивали эго Гаврусем. Він був посміховиском цілого села за-для того, що не вмів по ніякому говорити, лише уживав в своїй конверзації так званої "реґіментсшпрахе." При тім всім Лавро держав ся чепурненько, ходив рівним міряним кроком, голив ся чисто і воскував свої хороші вуса. Находивши ся по світі, Лавро при своїв собі гладкого поведеня, особливе між жіноцтвом закутяньским він уходив за найгладшого кавалэра. Лавро став крутити ся коло дівчат і вдовиць, хоч практичний эго розум казав давати першеньство вдовицям.

Той то Лавро кинув оком на Костиху, Дмитрову матір. Она ще не була стара, бо скінчила доперва сорокову весну, виглядала не зле, а при тім добра хата і несогірший грунтець манили дуже такого підтоптаного козарлюгу.

З-разу здибав ся Лавро з Костихою на улици і привитав ся з нею чемненько та сказав їй кілька солодких слівець, відтак став підходити аж до воріт та й так завязалась знакомість, а Костиха залюбила ся в Лаврі по саму шию. Далї-далї стала запрошувати Лавра до хати, частувати, посилала дівчину за горівкою, а вкінци порадила ся таки зладити весіля.

Спостерегли то сусїди і пійшла по селу сплетня. Костиха старала ся укрити свої любощі в тайнї, а особливе перед Дмитром, по котрім можна було сподївати ся, що запротестуэ. Тому Лавро, йдучи до Костихи вибирав такі години, коли знав, що Дмитро не забігне до хати і эго не побачить.

Але всьому буваэ конець. Люде стали о тім балакати голоснїйше, а відтак де-хто проговорив ся перед Дмитром.

— Дмитре! чому ти лїпше не пильнуэш мами? Незадовго будеш мати тата....

Дмитро з-разу не зрозумів, о що ходить, але як эму пояснили і сказали, що до мами забігаэ Лавро, він запалав таким гнївом, що мало вістунови зубів не вибив. Таку вістку уважав він за просту обиду своэї матери, бо эму й на гадку не прийшло, щоби той висмівуваний Гаврусь, котрого прозивали безязиким, посмів сягати так високо.

Але дарма! Закутяне сміяли ся з Гавруся і не любили эго, за те Закутянки вважали эго за гладкого чоловіка, що знав світової маэри лїпше ніж першій-лїпший шляхтич від плуга та ціпа.

Дмитро, коли почув таку новину, побіг зараз до матери.

— Мамуню! чи то правда, що люде говорять, буцім-то до вас забігаэ Лавро?

— А як би правда, то що? — питаэ Костиха, котра хоч була таким питанэм заскочена несподівано, хотіла раз тую справу полагодити.

— Як то що? Та що з того буде?

— Він буде зо мною женити ся та й уже! Ми так умовили ся....

— А я нічого о тім не знав! Та як так може бути, щоби таке робило ся по-за мої плечі?

— Чи ти гадав, що я буду у тебе дозволу просити? Я своя господиня і твоя мама... я маю свою волю.

Дмитро запаленів від злости.

Та Костиха була хитра баба, не хотіла всього ставити на вістрю ножа від разу а воліла всьо полагодити по доброму.

— Слухай сину! розміркуй добре, що тобі буду казати, а признаэш мені, що моя правда. Другі в старшім віку виходять за-муж... мені доперва 35 літ. Як я віддавала ся, мені було 16 років, ну, а тобі тепер 19, то акурат так виходить. Ти в службі, а я сама на господарстві і не можу собі з дитиною ради дати (Костиха пробувала при тих словах заплакати). Тепер прийде на господарство чоловік розумний, бувалий і роботящій, то зараз всьо пійде своїм ладом...

— Ото мама роботящого собі найшли! Таж то нероба, що эго порядний господар за наймита не приймив би!

— Е, то ще не рація. Яко наймитови эму може й не схоче ся робити, але на своїм буде инакше, бо то для себе. А силу маэ... хлоп здоровий... бо таки правда, нічо эму не бракуэ....

— Але бійте ся Бога! ціле село буде з нас сміяти ся.....

— Я собі з того ніраз нічого робити не буду! Нехай смі ють ся, аби нам було добре...

— Чекайте-ж, мамуню! Як би ви віддали ся, я би не міг виреклямувати ся від війска, а хоч-би й не те, то коли я оженю ся, де я пійду з жінкою, як тут буде вітчим?

— Ого-го! чим ти журиш ся? Не бій ся! Вуйко знаэ ся з панами і певно тебе з війска увільнить, а як засядеш на вуйковім, то тобі й не схоче ся впроваджуватись до такої мізерної хатини... Вже, сину, хоч що говори, а я таки так зроблю, бо я

без него не можу жити...

Костиха мала на Дмитра великий вплив ще з дитинячих літ, длятого то й тепер Дмитро не посмів остро виступати про ти матери. Та ще підлещувала эму згадку, що він засяде колись на вуйковім і стане великим паном. Дмитро здвигнув лише плечима і пійшов до вуйка.

Шевко їздив того дня до міста, тож Дмитро аж не знав, як эго діждати ся, щоби виговорити перед ним своэ горе. Скоро лише вуйко приїхав, Дмитро вибіг аж на ворота.

— А що ти, Дмитре, так скривив ся?

— Ой вуйку, біда моя!

— Що ся стало? говори!

— Скажу в хаті...

Війшли до хати і тут Дмитро розповів всьо дочиста.

Шевко вислухав уважно та й каже:

— Здуріла баба та й годі! Видно, що чоловік дуріэ, як ся волос сіэ і як сивіэ... Але ти, Дмитре, міг би сам собі пора дити...

— Та як?

— Буком!

— Таж то мама!...

— Е, маму лиши, а паничеви випари спину, щоб эму від хотіло ся весіля... Потому я з мамою поговорю сам...

Дмитрови така рада подобалась і чудував ся собі, чому він сам не попав на таку гадку... Тепер роздумував, як би то виконати. Він наглядав пильно свою хату. Через те навіть занедбував ся в роботі.

Вуйко спостеріг се.

— Ей бо, Дмитре, то шкода часу! так нічого не зробиш. Твоя хата з тамтого боку потока, з-відси не побачиш нічого, а хоч-би ти по цілих днях сидів дома, то нічого з того, бо він власне не прийде тогді, як ти э. Але зроби так: скажи мамі, ще нині в вечер, що завтра їдеш скоро день до міста. Я замість те бе вишлю Гринька, а ти скриэш ся, ну, та й тогді роби, як знаэш...

Дмитро пійшов таки того вечера до матери.

— Чи не маэте, мамуню, якого діла до міста, бо я завтра їду скоро світьь Вуйко посилаэ мене.

— Та купи мені.. наперсток, бо той дуже подіравив ся,

не можу навіть латки до сорочки пришити.

— А який купити? жовтий, чи білий, і як за великий?

Костиха зраділа, що Дмитро цілий день не буде дома, та й так лиш на вітер сказала про наперсток, хоч їй зовсім не було треба.

— Купи Дмитрусю жовтий, такій, знаэш, середний... Ось тобі дві шістки... або ні! на, маэш риньского... може собі що купиш... Ти так працюэш тяжко та й на нас всїх стараэш ся, а ніколи собі нічого не купиш... Може собі купиш файку, або хустку на шию. А тепер, дитино, йди спати, бо завтра треба встати рано, то щоб тебе головка не боліла... Шануй, Дмитрусю, здоровлэ, бо то найдорозший скарб...

Дмитро лиш посміхав ся від такої речи своэї матери.

Я вже тепер ледви на ногах стою, а очи аж злипають ся.. Нині рано вуйко збудив, ще було темно, та тілько наробив ся, що рук собі не чую... Зараз іду спати... Доброї ночи!

Костиха по відході Дмитра скоренько дала Лаврови знати, що може приходити безпечно, бо Дмитра не буде.

Лише змеркло ся, прийшов Лавро. Костиха післала за горівкою.

— А що там, сем, ваш клюк робить?

— Та казав, що буде зле, як ми поженемо ся, але то вже моя річ, щоби так було, як я схочу.

— Шон ґут! Най ми поберемось, то я так эго виабрихтую, що пізнаэ, по чому локоть.... Затрацена мерга, корпо ді омалэ детта!

Коли собі так любенько розмовляли, попиваючи горілочку і закусуючи пиріжками, Дмитро не пійшов до дому, лише засів у буряні під плотом. Скоро побачив Лавра, хотів таки зараз кинутись на него, але ще повздержав ся. Він був подразнений, серце товклось, наче-б хто молотком товк у груди. Від так хотів війти до хати і там эму справити свати, але й сего не зробив. У хаті Костиха певно станула би в обороні Лавра, а з матерію дертись якось ніяково. Отже рішив ся ждати на дворі, поки Лавро не вийде з хати. Але Лаврови анї снило ся виходити тепер, коли чув себе так безпечним.

Дмитра взяла нетерплячка. Він ждав так під плотом зо дві години, аж эму ноги потерпли.

— Е, я тут до рана не буду сидіти.... Треба эго викликати на двір... але як?

Дмитро вихопив собі доброго колика з плота і став ходити довкола хати. Відтак підійшов під вікно і гукнув:

— Горить! гей! Утікайте!

В хаті заворушились. Они не знали з котрого кінця горить, бо не бачили нігде світла. Кинулись бігти на двір. Лавро вийшов першій, бо Костаха метнулась збудити доньку.

Як іно Лавро вийшов за поріг, Дмитро замкнув сінні двері на защіпку.

—Що то за алярм? — питаэ Лавро.

— Почекай, татуню! я тобі такий алярм зроблю, що деся тому будеш заказувати, як вдовам голови завертати!

В тій хвили держав уже Лавра за чуприну, перевернув під ноги спиною до гори, придавив колінами за карк і став бити коликом, куди попало. Лавро, видно, не був силач, а тепер і кричати не міг, бо лицем запоров у болото. Костиха кричала в хаті, дівчина собі, і термосили двері.

— Не бійте ся мамуню, не горить ніде! Я тут... не бійте ся! — і бив дальше, аж лускіт ішов.

Костиха зміркувала, кого бють.

— Ой, Дмитре! ти проклята дитино! за що ж ти эго так караэш? Таж він тобі буде татом...

— Я длятого эго тепер бю, бо потому якось не випадаэ тата бити, — говорив Дмитро і молотив дальше. — Маэш зло дію! ти пройдисвіте, волоцюго! А як ще раз тебе тут прихоплю, то убю на смерть!... Тепер марш!

Дмитро зліз з Лавра, підніс эго обіруч до гори проти себе і майже виніс до перелаза та бебевхнув ним на улицю як приколотком соломи.

Лавро стогнав тяжко, підніс ся на-силу і пійшов в чотири боки по під плоти до дому. Він не посмів і словом обізвати ся, бо Дмитро готов підбічи та побэ ще дужше.

Дмитро, сапаючи тяжко, відчинив сінні двері і випустив маму, що дерла ся на двір.

— Де він? де Лавро?

— А то був Лавро? Я навіть не знав... я гадав, що то злодій господарить коло нашої хати....

— Я-ж до тебе кликала, що то Лавро!

— Ба! мама вже тогди кликали, як я эго зачав бити, то трудно було переставати... він міг би мене вибити....

Костиха зміркувала, що Дмитро собі з неї жартуэ. Она ще більше розсердилась.

— Та яка мара тебе наднесла тепер?

— Та яка мара? Я сам прийшов.

— Таж мав эсь їхати до міста!

— Ну, я поїду завтра, а до рана ще далеко... Не бійте ся, мамо, буде наперсток... я не забув... Доброї вам ночи!

Дмитро пійшов до вуйка і поклав ся спати в стодолї.

Прокинув ся скоро день і став порати ся коло коней, ви бираючись в дорогу.

Вийшов вуйко.

— А де-ж Гринько? Ти прецінь не їдеш нинї...

— Та чому маю не їхати? Я вже по роботї...

— Коли?

— Ще вчера. Так эм, вуйку, випарив, що а! Буде лизати ся якій місяць...

— Добре справив ся! Ну, їдь до міста, а я мамі сам ще ска жу, щоби не дуріла.

Ще того дня побачив Шевко Костиху, як ішла селом.

— Сестро! ходїть но сюди, щось вам маю сказати!

Костиха догадала ся, що Шевко хоче їй сказати, але годї було не пійти.

— Ну, коли весїлэ, сестро? Може й за старосту попроси-те?

— Та я, панэ брацэ, гадаю в осени... та й певно, що буду просити, коли не погордите та не відкажете.

— Ти, бабо, на правду дуріэш! Чи ти собі зміркувала сво їм дурним розумом, що з того вийде? Я тобі зараз скажу. Лавро не дасть собою так помітувати, як покійний Кость. Во зьме тебе за косу і будеш в гіркий черепок плакати. Потому — то знаний пяниця, буде з хати виносити всьо, що під руку попаде, та таскати в коршму, а за кілька лїт пійдете обоэ з торбою. Раджу завчасу купити собі лїру і вчити ся дїдівських пісень. Далї — Дмитро пійде до війска, бо вже-ж на господарстві буде чоловік, то реклямувати не можна, а як верне, то твого Гавруся пражити буде на кождім кроцї, поки вас обоэ не викине на улицю, бо се эго хата... розуміэш? Эго, а не твоя,

бо я для него эї поставив та й щоби ти мала де старі кости по гріти, але не для твоїх кавалэрів, таких безязиких волоцюг, як той Лавро....

— Я маю і свого поля досить, то вистане для нас двоїх...

— Коли ти дурна коза! Дмитро як схоче, — а я постараю ся о те, що схоче, — то тебе за тиждень по весілю з хати викине і сам буде господарити, бо инакше я эго з війска не увільню, а тогдї поставте собі з Гаврусем шатро на опустї, там, де звичайно ставлять зайшлі цигани. Буде вам добре, як голубятам у гнїздочку: ти будеш ворожити, а він най учить ся зав часу коней красти — а може вже уміэ?...

— От не сміяли би-сьте ся з мене бідної! Я вже й так маю з себе досить... Вчера той гунцвот Дмитро так эго тяжко скарав...

— Дуже файно зробив! хвалю эго за то і кажу тобі, що ледви чи дожиэ твій Гаврусь з цїлими ребрами до вінця...

Костиха відійшла хоч не покидала тої гадки, що мусить віддати ся за Лавра.

Иншої гадки був трепер Лавро. Він ледви заволїк ся до дому і зараз післав по стару Білецку, щоби эму що порадила. Стара оглянула тїло Лаврове, поприкладала масти цїлющої та й каже:

— Не ходи Грицю на вечерницї, бо бють...

Таким способом вилїчив ся Лавро не лише з побоїв, але і з любощів. Він був би не лише не пійшов до Костихи, хоч она переказувала до него, але навіть не хотїв на ню подивити ся, коли прийшла эго відвідати.

— Марш цум тайфель! ферфлюхте баґаж! Твій синок так мене тяжко сплейзерував... не хочу тебе знаць!

Тепер Костиха стямила ся, а по кількох днях тихого плачу забула на своэ весїлэ.

— Слухай Дмитре! — каже одного дня Шевко, — тобі, небоже, пора до дому, та пильнуй мами, щоби знов якій кавалїр не підібрав ся. Треба й о твоїм війску подумати, бо яко наймита тебе не виреклямують. Зачинай господарити сам. Я о тобі не забуду і будемо собі взаїмно помагати. Далї-далї треба буде подумати й о жінцї...

Таке предложенэ було Дмитрови не на руку, бо оно віддалювало эго від задушевного пляну остати на вуйковім го-

сподарстві а відтак взяти якусь таку невидану богачку, якої в Закутю нема.

— Та менї ще час женити ся, — каже смерненько Дмитро — а у вуйка менї так добре, що певно й на своїм лїпше не буде... От вуйко вже далї зачнуть старіти ся, то все я таки догля нув би всего лїпше, нїж наймит та й вірнїйше...

— О твоїй вірности, Дмитре — сказав на те Шевко — я знаю, і я тобі того не забуду, лише будь дальше такій, як до тепер. Але ти не для мене жиэш, а для себе. Годї тобі вислугу ватись для мене — треба й о собі подумати. А ми прецїнь за море не розходимось. Як би менї чого до тебе було треба, то закличу та й прийдеш. Тобі треба конче в дома бути, бо добре, що ти одного кавалїра відправив, але як трафить ся такий другий, що буде міцнїйший від тебе, що тогдї зробиш? А може й так трафити ся, бо твоя мама ще собі нїчого, а такій кусок дуже ласий. Влїзе тобі вітчим у хату, розтратить всьо, пропэ... А вже грунтець заокруглив ся, эсть де що і в оборі і в коморі... шкода би..

Дмитро не перечив ся дальше. Він рішив ся не спускати з вуйка ока і підлещуватись эму дальше, удавати безінтересов ного, а свою гадку вкрити на самім днї душі, щоб і в снї не зра дитись.

Шевко дав эму на початок пару коней.

— За виратуванэ Олюньки — сказав — належить ся тобі оден кінь, а другого даю тобі за твою щирість до мене. Віз му сиш собі сам справити, а поки-що позичу свого, як буде треба.

Дмитро осїв на своїм і став господарити. У вуйка навчив ся пильности, ощадности і всякої господарскої роботи, а що був сильний як медвідь і тверезий, то все эму йшло легко як по маслї.

Костиха розстала ся тепер з думкою віддавати ся. Тепер не було навіть нагоди зробити яке-небудь знакомство, бо Дмитро пильнував эї як ока в голові. Не удержалась теж при года Лавра в тайнї, а всякій вдовець чи молодець волїв би пій ти до Днїстра утопити ся, нїж посягнути за Костихою. Костиха, хоч мала великій вплив на свого сина, то однак на тій одній точцї бояла ся переконювати сина.

XIII.

У Лукашового Андрія пійшло від тої болючої події всьо иншим ладом. Ганна віддала тепер керму всього господарства в руки чоловіка, котрий, захопивши собі власть і посмакувавши в ній, був би ні за що не хотів зійти до своэї попередної ролї.

Тепер всім було лекше жити. Ганна нераз пробувала панувати, але Андрій гримнув зараз на ню і баба не знала куди дївати ся. Впрочім Андрій був лагідної вдачі і не надуживав свого пановання.

Олюньцї полекшало. Тепер она мала за кого сховати ся в потребі, бо вуйко любив эї і нераз на Ганну посварив, коли побачив, що знущаэ ся над дївчиною. О тім, щоби Олюнька пасла худобу, і бесїди вже не було. Олюнька робила в поли, в огородї з вуйною, зимою пряла. Вуйна не перестала ненавидїти эї, а що не могла инакше вилляти на ню своэї злости, то мстила ся тим, що нїчого эї не вчила, що жінка повинна вміти, бо инакше нїколи не буде доброю господинею.

З Олюньки стала дївчина гарна на цїле село. Почали за нею і хлопцї заглядати, але Ганна, де лиш могла, відганяла їх і відстрашувала. Она тим матерям, що мали дорослих хлопців, розповідала на ухо різні, несотворені річи на Олюньку. Она як огню бояла ся тої хвилї коли би Олюнька мала вийти замуж, бо тогдї не лиш віддавай грунт і уступай ся з хати, але ще й рахуй ся з того, чого нема. Тих рахунків она найбільше стра хала ся. Впрочім она знала, що колись оно скінчити ся мусить, але коби хоч не тепер, коби хоч трохи дальше тую неминучу конечність відтягнути, хоч би дївчина за той час і посивіла....

На тім всім Андрій нїчого не розумів ся і длятого не перешкаджав жінцї. Эму й на гадку не приходило, щоби колись мало бути инакше, як э тепер.

Парубки подовідувались від своїх матерей про різні хи би Олюньчині і стали собі розказувати на ухо, а вкінци всї до відали ся, що Олюнька така дївка, що бодай нікому не довелось женити ся з нею. Олюньці було се зовсїм байдуже. Она нїгде не ходила. Заэдно була при роботї, а в недїлю або сьвято коли другі дївчата ідуть на музику, Олюнька сяде та читаэ книжку або виспівуэ пісні з молитовника. З-за того то она й не могла довідати ся, що про неї по селї говорили.

Але був хтось в Закутю, що думав заэдно о подружю Олюньки. Шевка не покидала тая гадка, що Олюнька лиш для Дмитра пара.

— То видиш, Мариню — мовляв він до своэї жінки — крас шої пари не було й не може бути. Олюнька з доброго шляхот ського роду, дївчина честна, роботяща, по музиках не ходить — ну, і хороша як панї! А Дмитро хлопець лепскій і я все кажу, що в нїм пливе добра шляхотська кров... Я їх мушу злучити, аби не знаю що!

Шевкова не перечила чоловікови, бо й сама бачила, що пара буде дібрана, а бодай так їй здавало ся.

— То акурат так, як би ми обоэ! — мовив дальше Шевко. — Дмитро не дасть собі в кашу дмухати, а Олюнька спокійна і смирна, а так повинно бути, бо се по божому. И маэточок у у неї э — э коралї, у мене сотка і двацять пять морґів доброго грунту...

— Оно всьо добре — замітила жінка, — але я незнаю, чи то ще не завчасу? Він ще молодий, а она ще таки дитина та й не знать, чи чого навчила ся....

— Ти все зі своїм! — перебив Шевко, — чому не мала би навчити ся? Або то святі горцї ліплять? Впрочім як не навчила ся, то вже хиба й не навчить ся у вуйни. Скорше вже при Костисї доучить ся того, чого не вміэ. Або-ж то Олюнька пійде на самостійну господиню? Дмитро не викине мами, а при старій навчить ся таки скорше, ніж там.... Кажеш, що молоді, а я своэ говорю, що не кай ся рано встати, а молодо оженити ся. Коли-ж віддавати ся? як коса посивіэ? Моя покійна мама, як віддавала ся, мала пятнайцять літ, а прецїнь жила девятьде сять. Олюнька маэ тепер шіснацять — сама пора!

Шевкови тая гадка так дуже подобала ся, що задумав таки зараз виконати эї. Думав ще кілька днів над тим, а вкінци

післав за Костихою.

— Чуэте сестро! не час би то вже Дмитра женити?

— Або я знаю? Може би й час....

— А з ким? — питаэ Шевко.

— Треба би когось пошукати... та чей-же не з ким-будь...

— Певно, що так, але для Дмитра лиш одна тут пара....

— Не знаю, кого ви думаэте, панэ брацэ!

— А Олюнька Лукашова? що?

— Може би й Олюнька, але треба би то добре розгадати.

— Що тут довго гадати? Ось дивіть: Дівчина ладна на все село, і добра, о тім всї люде знають, та й маэток э ладний. Буде вас слухати, як рідну маму, бо она в добрій руцї була, та й будете мати спокійну годину на старість... Знаэте, сестро, пій діть ви самі до Ганни і розпитайте, як там? Вам бабам найлїпше такі діла удають ся. Погадайте о тім, що Дмитро став би від разу заможним господарем...

Костиха заки пійшла на обзорини, порадила ся з сином. Дмитро сказав:

— Як би то, мамо, радив хто иншій, а не вуйко, я би на Олюньку й не подивив ся, але з вуйком годї перечитись. Хоче так, най буде так! Як би хотїв мене і з старою бабою оженити, то й так було би добре. Я вже того певний, що він всьо запише менї, а нікому другому. Я знаю, що они з братом-ксьондзом поперечили ся страх! Сам я чув під дверми, як сварили ся, і вуйко сказав, що эго дітям не дасть нїчого.... волить першому-лїпшому шляхтичеви записати. А хто-ж э у него першій і лїпший шляхтич, як не я? Поводив ся зо мною як з власним сином... ну, і всьо до того йде, що я буду на Шевковім.... Таки, мамо, зберіть ся і йдіть до Ганни розвідати...

Костиха була хитра баба і не хотїла поки-що перед Ганною показувати, що она на-правду щось думаэ з Дмитром. Она хотїла лише так, буцїм-то припадком кинути слово та розглянути ся близше по хатї.

Костиха вибрала ся нїби-то в поле улицею попри хату Андріїв.

Ганна саме в ту пору порала ся з чимось перед хатою, як Костиха надійшла улицею.

— Дзїнь добрий вам, панї Энджейова!

— Дзїнь добрий і вам, панї Костьова! — відповіла Ганна,

оглянувшись, хто до неї говорить.

— Як там сего року у вас в огороді показуэ? — заговорила Костиха. — Виджу, файні у вас бураки....

— От собі, нічого.

Костиха тимчасом приблизилась до воріт, оперлась на них руками та й почала розказувати:

— У мене, чуэте, така біда, що страх! Якесь лихо стало ся корові, ніраз не хоче молока давати! Вже що я не робила... і чари зганяла і підкурювала бзовим цьвітом... нічо не помагаэ!

— А де ходить пасти ся? — спитала Ганна.

— Та на толоку... там, де й другі.

— Най би вже й на толоку, аби тилько не гонити на міст, до тої чарівниці Решетилихи, лише долиною, яругою, бо та відьма молоко відбираэ.. То вже не одному таке трафило ся я сама торік дослідила того. Тому я би не позволила ні за що туди гонити мої корови...

— Е, та що вам, пані Энджейова! Ви маэте ким послужити ся, то можна вам гнати, куди хочете, а у мене одна дівчина, то жене, куди може.

— А у мене так багато челяди, чи що? Що ви говорите?

— Не ображайте Пана Бога! — каже Костиха. — У вас троэ своїх дітей та й Олюнька...

Ганна махнула рукою, буцім-то хотіла сказати, що з Олюньки не великій для неї пожиток.

Бесіда перервала ся, та Костиха не була тому рада.

— Ви, пані Энджейова, будете десь далї Олюньку віддавати....

— Віддала би ся, як би якій кавалїр трафив ся, але тепер тяжко... Кождий шукаэ чогось ліпшого та й вибираэ.

— Е, та ще би Олюнька не знайшла файного кавалїра? — замітила Костиха, — таж она богачка на ціле село...

— Правда, що ніби то богачка, але то ще не всьо, чого до щастя потреба..

Ганна зробила таку таэмничу міну, мов-би она Бог зна що мала сказати на Олюньку.

Костиха зацікавилась і стала допитувати дальше:

— Та що би їй бракувало? Дівчина вродлива, навіть красна, спокійна, ніде не ходить....

— То всьо мало! А як би я вам стала розказувати, то би

на воловій шкірі не посписував... Та прошу близше!

Костиха відхилила ворота і війшла на подвірэ.

— Ну дивіть ся! — сказала она, — хто би ся того сподівав? А мені радили, щоб эї мій Дмитро сватав...

— Ваш Дмитро? Бійте ся Бога! Она Дмитра не варта.... Для него не такої жінки треба, бо то хлопець файний, робітний... эго шкода!

— Але прецінь скажіть, пані, бо я повинна знати, коли йде о мою дитину... Мушу эго перестеречи, бо эму також дівчина в око впала.

— Ой, бійте ся Бога! не губіть дитини! А то би-сьте собі ящірку взяли до хати! она би вас незадовго так взяла за лоб, що ну! — говорила з-тиха Ганна. — Поки ще була під моэю рукою, то тримала язик за зубами, а тепер, кажу вам, як виросла і пійшла ніби-то під руку мого чоловіка, гірка моя година! Перед людьми ніби то смирненька, як ягня, а коли ніхто не дивить ся, го го! А нехлюя, нероба, сама з під себе не вимете й не винесе. А такій вам туман! нічого-нічого не навчить ся. Прошу вас, дівка як тополя, тілько літ учу эї а она вам не вміэ горця умити, голки в руку взяти... Я би эї охотно з хати дала, відрекла би-м ся всего, але що-ж? ніхто не хоче брати, а я би собі на совісти мала, як би-м кождого не перестерегла...

— Та то нераз така відміна трафить ся, — притакнула Костиха.

— Ой, правду ви сказали, що хиба якась відміна, а не людска дитина... Я би й мому ворогови не радила брати эї, не то вам...

— И мені так здаэ ся, що шкода заходу... Бувайте здорові!

Костиха пустила ся до воріт.

— Идіть з Богом та бійте ся Бога, пильнуйте дитину, щоби собі голови не завертав, бо гірка буде эго година...

Костиха була вже за воротами, та аж росла з радости, що так легко удало ся їй вивідати всьо, що їй треба було знати. Тепер, як розкаже Шевкови, той певно не буде налягати, щоби Дмитро женив ся з Олюнькою. Костисї все здавало ся, що Олюнька за мала пара для Дмитра. Она тому подружю не була рада, тож і хотіла конче вірити в слова Ганни і вірила. Як би не те, вона би зараз пізнала, що Ганна бреше.

Шевко був у хаті, коли Костиха прийшла до него.

— Панэ брацэ, шкода заходу!

— З чим?

— Та з тими сватами до Олюньки.

— А ви вже там були?

— Йду простісінько з-відтам. Я так буцімто не за тим зайшла до Ганни і розпитала всьо дочиста.

— Хиба Ганна не хоче?

— Та о тім і бесіди не було, але она мені на Олюньку наговорила таке, що я би ні за що в світі не позволила, аби Дмитро з нею женив ся. Та то вам така ящірка, нероба, нехлюя, неук....

— А я вам кажу, що Ганна бреше! — відрубав Шевко. — Я Олюньку ліпше знаю, ніж хто другій. Она була й у нас дві неділї. То така спокійна дівчина і зовсім не лінива. Але з того всього, що мені говорите, я виджу, що Ганна не хоче эї віддати за-муж, і я знаю чому. Їй, видите, трудно прийде ся грунтець віддавати, длятого й відганяэ женихів. Я чув уже трохи о тім, що она людей відстрашуэ від Олюньки, але нічого не казав, бо се мені трохи на руку. Гадаю: не буде других, то лекше прийде Дмитрови, а они обоэ як би сотворені для себе...

— Ганна каже, що она вам не вміэ ніякої роботи господарскої....

— Коли так, то дивую ся, що Ганна така без чола, що може до такого признавати ся! А хто-ж тому винен? Не сором же то для неї, що за тілько літ нічого эї не навчила?

— Она каже, що Олюнька такій дурний пень, що нічого навчити ся не хоче...

— О! знов неправда! Як би она була така тумановата, то би й читати не навчила ся, а се-ж більша штука, ніж шити. А прецінь учитель дуже эї хвалив, казав: она у мене перед всіми дітьми... Я лиш дивую ся, що ви, сестро, така розумна жінка, а так легко дали себе вивести в поле. Нема що казати, Ганна хитра баба, але зо мною она не потрафить!

— Я чогось, панэ брацэ, бою ся....

— А я вам кажу: не бійте ся нічого! Всьо буде добре і будете мати добру невістку. Скажім навіть, що она на-правду нічого не вміэ, ну то що? Або ви эї не научите? Лиш припильнуйте эї щиро, а побачите що за пів року буде з неї така госпо

диня, аж любо!... Тепер я сам возьму ся до того. В тім уже моя буде голова!

Костиха пійшла до дому.

Шевко рішив ся поминути Ганну, а обговорити діло з Андріэм. Зараз прикликав до себе Гринька наймита.

— Гриньку! пійдеш до Лукашевого Андрія, та так, щоб Андріэха не знала і не бачила тебе, і проси эго до мене. А кажи виразно, щоби жінка о тім нічого не знала. Розумів?

— Розумів! чому ні?

Гринько ишов улицею по-при хату Андрія, оглядаючись на всї боки осторожно, щоби не побачила эго Ганна. Она сама в тій порі робила щось в огороді з Олюнькою. Гринько схилив ся таки по під пліт і зайшов перед хату, де вже Ганна не могла эго видіти Андрій ладив щось коло воза на подвірю.

— Панэ Энджею! — каже Гринько з-тиха, — пан Шевко просили вас чогось зараз до себе, та так, щоб ваша жінка не знала.

— Добре, я прийду незадовго.

Гринько скрутив у другу улицю і щез межи плотами.

Андрій покинув сокиру, надягнув полотнянку і перейшов через перелаз. Ганна побачила эго, але не мала сьмілости питати ся, куди йде. Андрій, щоб не звертати на себе уваги жінки, каже:

— А уважайте там на хату! Я йду до коваля, щоби менї зладив сворень до воза...

Андрій був цікавий, чого эго Шевко кличе, і эму анї на гадку не прийшло, щоби се тикало ся сватів.

Шевко попросив эго до ізби.

— Я вас, панэ Энджею, просив сюди за-для Олюньки. Я хочу эї сватати, ну, а що ви эї опікун, то я хотів перше з вами по-тихо поговорити.

— А за кого-ж?

— За Костевого Дмитра.

— Або я знаю, чи то буде добре?

— Чому би не мало бути добре? Тому хлопцеви нічого закинути не можна, бо то вам парубок на своїм місци. Був тілько літ у мене і я эго випробував на всї боки та й можу кождому заручити, що в нім пливе добра шляхотська кров... От нічого довго думати! Зроблю в осени весілэ та й Олюнька пійде до хати Дмитра.

— Менї здаэ ся, що она ще молода, — замітив Андрій, — та то їй що-лиш на сїмнацятий рік пійшло...

— Так? на сїмнацятий? А я гадав, що їй ще лиш на шісна цятий... Коли так, то ще лїпше.

— Та все ще молода... і я ще не гадаю эї віддавати.

— Ну, як хочете! Але я Дмитра сеї осени мушу оженити... з війска він уже увільнений. Нї, то нї! треба деінде шукати. Але я мислив, що оно для вас буде лїпше. Ось дивіть: Взяв би Олюньку до своэї хати, а вас би лишив таки в эї хатї та й рахунків не жадав би, як опіка скінчить ся. Мали би-сьте святий спокій раз на все. А так не знаю, що буде. Трафить ся хтось Олюнцї, хтось порядний. Ви їй не батько, тож не будете могли запеpечити їй пійти замуж, бо як ви не позволите, то суд позволить. А хоч-би чекала, аж буде мати 24 роки, тогдї і без позволеня віддасть ся, як схоче і за кого схоче. Даймо на то, що той хтось не буде мати своэї хати і до Олюньки пристане. Тогдї забирай ся вуйку хоч-би й серед зими! фора з несвого двора!.... знаэте?... з чужого воза і серед болота злази! Отже розгадайте добре, заки скажете: нї! Я би остаточно й сам тої штуки потрафив, що би виэднав в судї для Олюньки позволенэ пійти за Дмитра... але тогдї Дмитро міг би бути твердшій і може би схотїв Олюньчину хату знов якому Іоганови винаняти. Погадайте добре! Я, видите, в тім нїякого інтересу свого не маю, але лише хотїв би-м Дмитрови долю забезпечити, бо то мій свояк і добра дитина. Для него міг би я і в містї жінку знайти, але я волю шляхтянку. А може Олюньцї з того буде яка кривда? Борони Боже! я за Дмитра ручу, що то добрий хлопець... Разуміте язици?...

— Та я, панэ Якубэ, против Дмитра нїчого не можу мати... Певно, що хлопець добрий і господарний....

— А видите! самі кажете... Ну, як же?

— Та дай Боже в добрий час!

Подали собі руки.

— Але я би гадав, панэ Энджею, щоби ви ще нїчого не говорили перед жінкою... Баби готові нам псувати, а ви самі видите, що то добрий інтерес для вас. В недїлю я прийду сватати.

Андрій попращав ся і пійшов до дому. Було эму трохи прикро, що треба буде віддати грунт та й двоэ робучих рук

убуде. Але до того мусїло колись прийти: як не тепер, то в четвер — думав собі Андрій, як переступав перелаз.

Ганнї, розуміэ ся, не сказав о тім анї слова. Так само Ганна не говорила эму нїколи о тім, щоби хто коли старав ся о Олюньку.

В недїлю по обідї появив ся Шевко в новій капотї з Дмитром та ще одним поважним шляхтичем в хатї Андрія.

Ганна, як побачила Дмитра, догадала ся зараз, чого ті гостї хотять. Она хотїла зараз утечи з хати і сховати ся під шопою, але Шевко придержав эї в порозї.

— Ов! Щось вам, панї Энджейова, не дуже милї гостї, коли утїкаэте... Та почекайте трохи та прийміть нас хоч добрим словом, коли не вином-медом...

Нїчого було робити. Ганна вернула ся від порога. Андрій попросив гостей сїдати.

— Може вже догадали ся, чого ми прийшли до вас з кавалїром, коли у вас э панна...

— Та певно, що догадали ся, — каже Андрій, — ми дуже вам радї.

— Та чого говориш, коли не знаэш, о яку тут панну ходить, — каже Ганна, котрій саме тепер прийшло на гадку, чи не дало би ся своэї доньки за Дмитра віддати.

— Ну, коли так, то я скажу виразнїйше, — обзиваэ ся Шевко. — Ми прийшли з паном Дмитром Полошиньским до панни Гелэни Лукашової в свати.

Олюнька, як почула тії слова, хотїла утечи з хати. Друїду скоро сьвіт. Вуйко посилаэ мене.

— Ото ладно! та так утїкати перед шляхтою? Почекай трошки!

Олюнька вернула ся і залїзла в кут за запічком, цїла червона як рожа.

— Дякую за честь, панове шляхта! а я Олюньки не маю ще до відданя, она ще дитина! — каже зі злостію Ганна.

— Як лиш длятого, — каже з натиском Шевко, — то нема страху, щоби эї не засватати.

Тепер обізвав ся Андрій. Він зміркував, що Ганна буде перечити ся, а эму хотїло ся показати перед шляхтою, що тепер він пан у хатї а не Ганна.

— То, панове, всьо жарти, що моя жінка говорить. Тут

лише моэ слово буде мати вальор, бо я Олюнці опікун. Отже я позваляю і годжу ся на то, щоби Дмитро взяв Олюньку, як лиш она сама схоче.....

— Ну, певно, що так! — каже сват. — На милуваня нема силуваня.

Андрій звернув ся до Олюньки:

— Що-ж Олюнько? пійдеш за Дмитра?

Олюнька не обзивала ся, лише відвернена до печи лицем шпортала пальцем в запічку.

— Та бодай подиви ся на него, бо не будеш знати, котрий! — каже Шевко підходячи до дівчини. Він взяв эї за плечі та повернув нею на середину хати. — Відтак в церкві могли би тобі підміняти, та замість файного Дмитра підставити якого каліку....

Олюнька поглянула з підлібя на Дмитра і усьміхнула ся. Але в эї чорнім оці показала ся сльоза.

— Ну, говори! хочеш Дмитра, чи ні?

— Хочу, — відповіла несьміло Олюнька, не підводячи голови.

— А пійдеш за него з доброї волї? — питаэ дальше Шевко.

— Пійду..

— От і ладно! Видно, що розумна дівчина, коли таким гарним шляхтичем не помітуэ. Отже памятайте панове добре, що шляхетно уроджена Гелэна Лукашова годить ся вийти за-муж за шляхетне уродженого Дмитра Полошиньского. Дай Боже щастя на довгій вік! Тепер поцілуйте ся!

Дмитро кинув ся на Олюньку, взяв эї справно за шию і цілував, куди попало.

Шевко лиш підморгував на свого товариша свата.

— Де ти, Дмитре, навчив ся так гладко дівчат цілувати?... Видите, панэ брацэ, цілуэ як з книжки... Вірте-ж тепер тим вітрогонам в їх смирність! Показуэ, що дівчини боїть ся як огню а дайте эму волю, то цілуэ, аж лускаэ...

Андрій шепнув щось Ганні. Она пійшла до комори, принесла хліб, масло, а сина післала за горівкою.

— Ба! де-ж хустка? — питаэ Шевко.

Ганна пійшла до скрині і виняла нову хустку, певно не для Олюньки приладжену. Показала Олюньці, куди маэ хустку

перевязати.

Посадили молодят за стіл. Гості посідали.

— Дуже добре зробило ся — каже Шевко, — так я люблю. По що то довгого мявканя, як коти на даху?... Раз-два! та й по заручинах!

Першу чарку підніс Шевко.

— Коли вже так ладно стало ся, то най Бог благословить, з роси, з води, аби-сьте були богаті, щасливі і веселі, як свята землиця в Петрівку! Любіть ся щиро, то й біда вам нічого не зробить. За ваше здоровлэ! віват!

Дмитро випив до Олюньки. Она взяла чарку, поцілувала вуйка, вуйну і сватів в руку, випила трошки та поставила чарку на столї.

— Ну, коли-ж зробимо весілэ? — питаэ Шевко.

— Та хиба аж в осени.

— Певно, що в осени, бо і робота тепер, і нема нічого приладженого. Приданим займе ся вже моя жінка, бо э на то у мене сотка, що лишив покійний Лукаш, царство эму небесне! Але треба і волю эго сповнити. Весілэ буде тихе, без музик. Возьмуть слюб, поснідають у мене та й до роботи... Що то варті ті всї гуки-пуки та й пяниченэ через три днї або й більше?....

Гості перекусили і стали пращати ся. Дмитро поцілував Олюньку на пращанэ. Она вже не соромилась і поцілувала эго теж. Шевко іно моргнув своїми довгими вусами і посьміхав ся.

— На відході каже до Ганни:

— Мене не згадуйте лихим словом, пані Энджейова! Всьо вам пояснить ваш чоловік — менї не випадаэ. Тодї пізнаэте, що так буде найліпше, як лише може бути.

Але Ганна була лиха як чорт, хоч нічого не говорила, бо Андрій підтягнув собі трохи з тої оказії. Она бояла ся, щоб не повторило ся колишне... бодай не згадувати!

XIV.

Костиха приймила вість о довершених заручинах рівно душно. Олюнька не припала їй до вподоби. Она гадала, що Дмитро повинен би оженити ся що-найменьше з попівною. Та що-ж було робити, коли таку пару вибрав эму Шевко, а Шевка трудно було дразнити. До того Дмитро ніраз не опирав ся воли вуйка; эму було се цілком рівнодушно, з ким вуйко каже женити ся, а коли-б вуйко колись зробув инакше, ніж як собі то Дмитро уложив, тогді і попівна эму ніна-що.

Стали лагодити ся до весіля. Шевкова поїхала сама до міста, накупила сукна, різних півсуконків, полотна, перкалю, піря на подушки, купила нову скриню хорошо в цьвіти помальовану. Сорочки і спідниці дала пошити між шляхтянки швачки, хоч сама всьо поміряла і покраяла. Шевко купив білих баранів дрібненьких густих на кожух і два великі лиси на ковнір. Вижидали Іоська, щоби то всьо пошив, як треба.

Іосько був мандуючий кравець з третього села, що половину року проходив помежи люди з своїм молодшим братом Янкелем і заробляв голкою. Він ходив по дворах, по священиках і по заможнійшій шляхті. Эго всюди так хапали, що треба було эго бодай на місяць наперед замовляти. А хапали эго так длятого, бо робив добре, знав знаменито краяти, міцно шити а при тім не украв, як то уміли другі мандруючі краці. Був се дотепний та й веселий жидок і міг заложити ся що цілий місяць потрафить говорити одну казку за другою, цікаву, смішну, або таку страшну, що слухаючим волося дубом ставало. То оповіданэ казок нічого Іоськови не мішало в роботі. Він мав таку славу між шляхтою, що хто мав капоту зшід Іоськової голки, міг сміло уважати ся за першого елэґанта в селі. Іосько, прийшовши де на роботу, сидів так довго, поки

всего не покінчив. Аби не утік, то в горячій час, н. пр. перед Великоднем або Різдвом ховали эму чоботи під ключ. За той час харчував ся Іосько в коршмі, а впрочім живив ся яйцями печеними. Іосько набрав в тім не аби-якої вправи; він завивав сире яйце в мокре клоче і загребував в жаріюче вуглэ. Одну лиш мав Іосько слабу сторону. Він всього дуже бояв ся — бояв ся розбійників, а ще більше собак...

Того Іоська спровадив Шевко до себе. Він мав пошити для Олюньки два шляхотські кафтаники, один зимовий на ваті, другій літний, сукману і футро жіноче сукном крите з лисячим широким ковніром. Кромі того мав ушити для Дмитра нову суконну капоту і камізельку.

Шевко доглядав Іоська, як брав міру і як краяв сукно. Він на тім добре розумів ся, а жидови таки не довірював. Він мовив:

— Де ви виділи кравця, щоби не украв бодай кавалочка? Він би не витримав, хоч-би на сукні дідько хвіст положив...

Прикликали Олюньку під міру. Шевко робив свої уваги.

— Тілько не роби дуже тісне, бо то не на місяць ані на рік а вона ще виросте і погрубіэ...

Олюнька тепер дуже змінила ся і виладніла. В эї голові не могло то помістити ся, що она незадовго вирве ся з під опіки своэї вуйни і стане сама господинею. А мимо того она бояла ся тої незнаної будучности, як і кожда дівчина перед весілэм, котра лиш поважнійше дивить ся на світ і житэ.

Коли Шевко запитав ся про эї волю при сватах, она не знала, що казати, але потішала ся тим, що коли Шевко эї сватаэ, то мусить бути добре, бо він не може їй зла бажати, а покійний Луць казав эго слухати.

Зараз того дня, як відбулись заручини, Олюнька, скоро іно гості відійшли, побігла на цвинтар і довго молила ся на гробі свого дорогого дідуся. Відтак посиділа ще на могилї, поки не зайшло сонце, та аж тогдї вернула до хати, як худоба з пасовиска вертала, куди йде, не виділа тих людей, що эї на дорозї стрічали, і нї до кого слова не промовила.

В ночи не могла спати. В голові снувалась усячина як по млиньскім колесї вода. Олюнька не могла взагалї зміркувати: чи то на правду, чи тілько сон. Доперва по других півнях заснула, але не мала спокійного сну. Їй станули перед очи свати,

а на постелї лежав умираючий дїдусь. Він хотїв щось сказати на слова Шевка, махав руками, підносив голову, але не промовив нї слова. Эму заперло дух і в горлї харчало. Відтак здавало ся їй, що то не Шевко сватом, але дїдусь сидить на лаві. Олюнька припала до него, обняла за шию і стала цїлувати в лице та по руках і питала ся, чи вона добре зробила, що згодилась вийти за Дмитра. Але дїдусь не відповів нїчого і сидїв засумований та лиш по головцї гладив эї рукою. Она пробудила ся і стала шептати молитви за дїдуся, але того сну не могла собі витолкувати нї на зле нї на добре.

Від дня заручин Ганна наче-б забула за Олюньку. Она майже не говорила до неї нїчого, хоч поводила ся з нею добре. Часом лише договорювала їй:

— Тепер вже вуйни не потребуэш, бо незадовго будеш своэю панею, шляхтянкою...

Олюнька приймала докори рівнодушно, бо вже привикла ще до чого гіршого.

Дали на заповіди і назначили день вінчаня. Оно відбулось в недїлю. Гостей було мало — самі свої.

Просто з церкви запросив Шевко всїх до себе. Шевкова приладила обід, котрий протягнув ся досить довго. Молодята сидїли на першім місци. Музик не було зовсїм. Над вечером стали гостї розходитись до дому. Осталась лише Костиха і молоді.

— Слухай, сестро, — каже Шевко, — памятай бути для неї рідною мамою та не забувавй, що она сирота і нїколи не зазнала доброї долї. Ти знаэш, яке зїлэнько Ганна, і як она з Олюнькою обходила ся. Нехай бідна хоч тепер віджиэ під твоїм оком...

— Ой певно, панэ брацэ, що кривди їй не зроблю. Она буде менї дочкою, коби лиш хотїла слухати.

Олюнька лишила ся ночувати у Шевка. Дмитро з мамою пійшли до дому.

— Що-ж ви, мамо, на те скажете? — питаэ Дмитро.

— Оно покаже ся, але як би то мало бути, що казала Ганна про Олюньку, то гіркий нам буде з нею світ...

— Та не знати, чого би мав бути гіркий світ? Коли она пащекувала Ганнї, то менї або вам певно не буде, бо возьму та й вибю. Робити також мусить, бо не дам їсти — та й що? Але

все-таки з весною відберу грунт, куплю ще пару коней і загосподарую, як сам знаю. Таки правду казати — маэток ладний, а коли я вуйка послухав і оженив ся там, де він хотів, то мені то в-троэ верне ся, бо вуйко тепер на певно мені запише. А то го разом буде більше, ніж я би не знат де оженив ся та й не знать якій посаг узяв. І то всьо буде моэ власне, не чуже...

Костиха пізнала з тої бесіди, що Дмитро ніраз не любив своэї жінки, а оженив ся з нею лиш так, аби витревати до кінця в роли глибокого послуху для свого вуйка та й відтак загорнути эго маэток. Она з того тішила ся, бо так їй було вигід нійше. Не потребуэ дуже няньчитись з Олюнькою, учити эї, по водити ся з нею як з дитиною своэю, бо Дмитро певно не буде від неї того вимагати і до драчі межи ними за-для Олюньки певно не прийде. Але з тої бесіди показав ся Дмитро грубим матеріялістом, котрому всякі инчі чувства були зовсім чужі, незнані.

— А ти любиш эї? спитала Костиха для певности.

— Ледви... Може колись полюбю, але тепер она мені така сама, як би й яка стара баба, з котрою би вуйко казав ожени ти ся. Мені лиш одно на голові: стати ще більшим богачем, як вуйко, торгувати кіньми, волами і мати гроші.

Костиха погадала собі, що певно не буде сина намовляти, щоби любив жінку.

— От розумна моя дитина! бодай ти сто літ прожив за то слово! І я так кажу, що гроші головна річ... За гроші дістанеш усього на світі і можеш мати десять жінок, як захочеш.

— А мені на чорта тілько жінок! — каже Дмитро, як уже входили до хати, — або я Турок чи що? З одною не знаю, як вийду, і як би Олюнька не мала того, що маэ, а вуйко не був таким богачем, тогді она побачила би мене коло себе, як своэ ухо.

Тої розмови мамуні з Дмитром не чув ніхто, ані Шевко, ні Олюнька.

Она бідна не стямила ся ще з тих вражінь, які сегодня пережила. Шевкова не відступала эї кроком. Шевко, догадуючись, що жінка буде Олюнці давати які ради і науки, вийшов кудись, лишив їх самих в ізбі.

— Хвала Богу, моя дитино, що вже твоя недоля скінчила ся! Все оно инакше на своїм жити... Най тебе Бог благословить, моя дитино, так як собі на то заслугуэш!

Шевкова обіймила Олюньку за шию і поцілувала в чоло.

— А як тобі гарно в тім чипку! От славна шляхтянка! Той твій Дмитро знав, що робить, та й хиба би дурень був, щоби такої ладної жінки не любив... Коби мені Бог був таку дочку дав, я би не знала де эї посадити.

В очах Шевкої показали ся сльози, она зітхнула. Хотіла відігнати від себе сумні гадки і запитала Олюньку:

— А ти Дмитра любиш?

— Люблю, — сказала Олюнька та й сховала своэ личко на грудях Шевкової.

— Люби эго щиро! Він добрий чоловік і варт того. Любіть ся, а Бог буде вас благословити.

Балакали довго в ніч. Шевко вернув.

— А йдете ви баби спати? га? — каже ніби то сердито. — Але перепрашаю! я забув, що то молода пані Полишиньска, а я, старий, побачивши чипок, гадав, що то яка стара баба сюди прийшла. От раз шляхтянка! — сказав до Олюньки піднісши эї бороду легко в гору — пара з вас файна, ані слова!

Шевкова відвела Олюньку до алькира.

— Спи солодко, моя доню, а завтра вже будеш спати у своїй хаті... Добраніч!

Олюнька поцілувала эї в руку.

— Ну, що? правда, що я добре зробив? — каже Шевко до жінки, коли остали ся самі. — Такої другої пари в Закутю нема... хиба ми двоэ... правда, стара?

Він поцілував жінку.

— Певно, що ти добре зробив, але чи не за поспішно? Най би були ліпше пізнали ся... А то Дмитро майже не знаэ эї, бо і по заручинах не хотів туда ніколи зайти...

— Е! ви жінки все своэ... Не знать на що здало ся то мявканэ молодят? Поберуть ся, то й полюблять ся, та й годі! Ми прецінь знаэмо добре, яке одно і друге... обоэ добрі. Ану-ж би тимчасом хто другій підсунув ся та й хопив нам дівку з під носа? Дмитро там не заходив, бо він взагалі до дівчат неохочій, але я знаю, що з таких молодців найліпші чоловіки бувають.

— Різно буваэ на сьвіті... Але мені здаэ ся, що Дмитро дуже захланний на маэток...

— Ну, то маэ маэток та й вже заспокоїть ся.

— Але я все таки бою ся, щоби він з Олюнькою не пово-

див ся за грубо. Оно таке бідне, прибите, таке заголюкане, що аж жаль дивити ся, з нею обходити би ся лагідно, як з дитиною...

— Най но би з нею обходив ся зле або ударив эї, то злапаю за гичку і так вимолочу, що аж пірэ буде летіти! Бігме, що так!

— Я не кажу, щоби зараз мав эї бити, сего було би трохи за богато, але она така, що эї можна більше болючо вибити словами, ніж різкою.

— Ти Мариню, говориш як дитина. Трудно ж знов, щоби з нею цятькати ся... Але не сміэ эї навіть злого слова сказати, бо не знаю, що я би эму зробив!

— От най Бог боронить, щоби до того прийшло, аби аж ти між них мішав ся. Гіркий то вже сьвіт, як між чоловіка а жінку мусять пальці тикати другі люде.

На тім розговір скінчив ся і полягали спати.

Костиха зараз з першого дня рада була дізнати ся: чи правда се, що на Олюньку наговорила вуйна. Але трудно було зараз о всім дізнати ся, бо годі вже з першого дня починати сварку з невісткою, аби переконати ся, чи она вміэ відгризати ся.

Костиха зачала від чого иншого. Она заправила зараз першого дня Олюньку до роботи в хаті. То була найслабша сторона, з котрої можна було пізнати Олюньчині хиби. Она уміла з того або мало що, або й нічого. А Костиха відбувала з нею формальний іспит. Казала їй брати то одну, то другу роботу. Скінчила на шитю. Іспит випав зле. Костиха не дала того Олюньці пізнати, але затямила собі всьо добре і Олюнька упала в эї очах дуже низько.

Коли Дмитро вернув з поля, Костиха вийшла проти него і повела эго за собою до огорода.

— Нещаслива наша годинонька, сину! А то тебе Шевко убрав! Та то така нездара, що эї би хиба жидівка за наймичку взяла. Нічого тобі не вміэ зробитити, хоч на сьміх!

— Та може ще навчить ся, — каже Дмитро.

— Навчить ся? тепер, як стала замужною? Ого! пиши: пропало! Того треба учити ся дівчині, як їй десятий рік мине, але не замужній шляхтянці... Наша мала Мариня сто раз більше знаэ, ніж та стара гойда!

— Ет! Робіть собі, що хочете... Ще би-м не мав роботи, та

тим собі голову сушив...

— Зле, сину, говориш! Ти собі повинен тим голову сушити, бо тут ходить о твою шкіру, о твоэ житэ. А що буде, як мене не стане, а Мариня віддасть ся? Не буде тобі кому сорочки вшити, ні випрати та їсти зварити. А ще, не дай Боже як би знайшли ся у тебе діти. Засмердів би-сь ся з цілою хатою!

— Не бійте ся, мамо! у нас дітей не буде...

— Ото-то! Як би діти, пропав би-сь в гною і в болоті..

Війшли обоэ до хати. Олюнька сиділа на лаві і щось пробувала шити. Робота йшла їй незручно, голка не хотіла в руці держати ся, нитка путалась і мотала ся. Костиха трунула Дмитра значучо ліктем і показала головою на Олюньку. Дмитро усьміхнув ся згірдно, але не сказав нічого. Навіть не привитав ся з жінкою.

— Давайте мамо їсти! я дуже голоден.

Костиха стала ставляти миску на стіл. Она хотіла вже сказати, що най би эму жінка подала, що наварила, але здержала ся. Їй видало ся ще завчасно таке говорити.

Олюнька сіла враз до стола, та показало ся, що для неї не було здалої ложки, бо було лиш три всього в хаті.

— От! моя невісточка навіть о ложку не постарала ся! — каже ніби жартом Костиха. — Нині ще мусиш їсти, якою можна, а завтра купить ся.

Она виймила з полиці стару вищерблену ложку і подала невістці.

Олюнька не сказала нічого. Она не догадувала ся, яким духом дише до неї Костиха.

По обіді Дмитро пійшов у поле до роботи, а Костиха остала ся з Олюнькою дома. І знов Дмитро, вернувши з поля, не сказав Олюньці й слова.

Ішли спати. Костиха положила ся з Маринкою на постели. Дмитро ліг на лаві. Олюньці казала Костиха спати на запічку, бо на печи було ще горячо.

— Ти тут будеш спати! Повинно би тобі бути добре, а в зимі положиш ся на печи... там буде тепленько.

Запічок пуб вузкій і твердий, а о подушці Костиха забула...

Почало ся нове житэ для Олюньки, але оно не було ніраз ліпше від передущого. День в-день одна й така сама робо

та: то в поле йти з чоловіком, то дома з Костихою. Як були в поли, Дмитро нічого з нею не говорив, нічого ся не питав, хиба заговорив о тім, що тикало ся роботи, а більше нічого. Він поводив ся так, як би Олюньки коло него зовсім не було. А тимчасом люде, коли Дмитро йшов з Олюнькою в поле, ставали на дорозї і дивили ся на них.

— А то щаслива пара! аж любо подивити ся!... От бідна сирота! не зазнала гаразду дитиною, та най їй хоч тепер буде добре.

Люде завидували Олюньцї доброї долї.

В дома Костиха і не гадала дечого эї навчити, обходила ся з нею як з наймичкою, котра не вміэ ніякої роботи та чекаэ лише, щоби добути свого часу, а потому: з Богом!

З часом почала Костиха воркотїти, відтак стала таки вигадувати на невістку в голос та прозивати деколи помийницею.

Олюнька зносила всьо терпеливо. Она зміркувала, що нї Дмитро нї мама не люблять эї, то й не сподївалась від них щирого слова. Костиха эї лаяла, а їй бачилось, що то вуйна Ганна перекинула ся в Костиху. Лаяна з маленької дитини, поштуркувана і попихана, привикла до того і перед нїким анї одним словом не була би пожалувала ся. Лише коли оставала ся сама, давала свому горю волю — плакала тихо, утирала сльози і робила свою роботу дальше.

Она хотїла мати хоч одну щиру душу коло себе, котра би эї любила. Обернула ся до Маринї, чоловікової сестри, але й тут не знайшла нї крихітки серця. Мариня, коли надивила ся що днини, як мама і Дмитро поводять ся з Олюнькою, стала й собі послугувати ся та помітувати нею і нїраз не гадала обернути ся до неї з добрим словом.

Олюнька замкнула ся сама в собі. Цїла эї розрада була, коли в недїлю пійшла до церкви, а по обідї сїла в хатї і читала свій молитовник. Тогдї звичайно не було нікого в хатї. Дмитро йшов до сусїдів побалакати, Костиха виходила з Маринею теж. Тогдї Олюнька давала волю своїм гірким думкам і сльозам та плакала, аж очи випливали. В сльозах тих топила своэ горе. Нераз кортїло эї пійти на цвинтар на могилу дїдуся, але саме тепер настала болотниста зимна осїнь, а цвинтар був далеко за селом.

Олюньці ставало що-раз гірше. Не минуло ще три місяці від весіля, а вже Костиха давала їй їсти окремо, як наймичці. Пійшло з того, що Олюнька молоко процідила не так, як треба. Костиха визвірила ся на ню, споганила эї послідними словами, вкінци, як сідали до обіду, сказала, що з такою нехлюэю мерзко їй їсти, і дала їй в мисчині окремо.

Дмитро ніраз не мішав ся до того, що эго мама вирабляла з жінкою. Эго се нічо не обходило. Хочби одно слово обізвав ся за нею, то ні! Олюнька проковтувала сльози, але не обороняла ся ні словечком.

По одній такій домашній бучи післали Олюньку за чимось до Шевка. Костиха з-першу ніколи эї там не посилала. Она бояла ся, щоби, Шевко не випитував Олюньку, як їй живе ся, а она щоби з де-чим не виговорилась. Але тепер Костиха так з тим зжила ся, що їй здавало ся, буцім оно так мусить і повинно бути, буцім Олюнька на те сотворена, щоби на ню заэдно гулюкати, сварити та помітувати нею. Тепер післала эї до Шевка, забувши, що она може эї зрадити.

Олюнька плакала через дорогу. Аж перед хатою обтерла сльози.

Шевкова дуже утішила ся нею, приймила эї радо.

— А то горда шляхтянка! навіть не покаже ся на поріг! — і стала эї цілувати. — Та чого бо ти, моя доню, така червона на лици, а очи аж кровію набігли? Чи не хора, або, не дай Боже, не плакала чого?

— Я, тітко, не плакала... се від вітру так очи почервоніли і зайшли сльозами...

Олюнька хотіла осьміхнути ся, хоч серце краяло ся. Она ужила цілої своэї сили, щоб не розплакати ся перед Шевковою, бо ні за що в сьвіті не хотіла зруджувати своэї долі перед людьми.

Шевкова повірила. То, що лице помарніло, приписувала инчій причині... Се вже було три місяці по весілю...

— Ну, а як же тобі живе ся?

— От, як в господарстві при роботі...

Олюнька поладила орудку, за котрою післала эї Костиха, і забирала вертати.

— Та посидь ще, Олюнько, і скажи де-що, — задержувала эї Шевкова. — От незадовго верне "мій" та утішить ся тобою..

Олюнька бояла ся здибатись із Шевком. Перед ним могла з де-чим виговоритись, а она того дуже бояла ся, бо тогдї доперва Костиха видерла би їй очи.

— Ой не можу, тїточко, не можу! тепер дуже пильна робота, і мамі борзо треба, — лепетала Олюнька і спішила ся відходити.

— А що тепер робите? — питала Шевкова, як Олюнька була вже на порозї.

— Дмитро молотить, а ми лущимо фасолю.

— Та зайди ще коли до нас, Олюнько! — кликнула Шевкова за нею в слїд.

Костиха по відходї Олюньки зміркувала ся, що не треба було эї пускати до Шевка, щоби з чим не виговорилась, але вже було за пізно эї завертати. Тепер, як Олюнька вернула, хотїла Костиха довідати ся, чи она не пожалувала ся з чим перед Шевками.

— А ти менї, небого, нїде не виноси з хати, що тут говорить ся, бо буде з тобою зле!

— Або я що виношу?

Костиха не мала сьмілости висказати ся прямо, чого она боїть ся. Треба було инакше о тім довідати ся.

— Зайди но, Дмитре, нинї до Шевка і довідай ся, чи наша красуня не набрехала чого на мене, — каже Костиха, увійшовши до Дмитра до стодоли.

— Та чого я там пійду? щоби вуйко мене поганьбив?

— За що тебе маэ ганьбити? або ти їй коли зле слово сказав, чи що? Можеш і забожити ся на то.

Дмитро винайшов собі якусь орудку і зайшов до Шевка. Эго привитали радо.

— Щось ти, Дмитре, занадто з жінкою пестиш ся!... не можна тебе нїколи побачити.

— Та от, як то при роботї... нема коли.

— А що там Олюнька? Як живете з собою?

— Добре, Богу дякувати! Олюнька ще не привикла до господарскої роботи, але навчить ся...

— Чому би не мала навчити ся? або до того треба такої великої фільософії?

Дмитро зміркував, що Олюнька не пожалувала ся тут нї на що. Він був з того рад, бо не хотїв нї крихти утратити у вуйка доброї слави.

Шевкам анї через голову не могло перейти, аби Олюнька була така нещаслива, якою она була дїйстне. Вправдї Шевкова говорила чоловікови, що Олюнька помарнїла на лици, але обоэ приписували се иньшій причинї і зовсїм не прикладали до сего ваги.

Дмитро зміркував з бесїди з Шевками, що Олюнька не зрадилась нї словом, і то розповів мамі. Костиха була з сего рада, але оно нїраз не поправило Олюньчиної долї.

Костиха, коли пізнала, що Олюнька "твердої натури", стала з нею обходити ся ще гірше, як перше. Для неї було тепер безпечнїйше, бо вже не бояла ся, що Шевко знати-ме о тім і постоїть за Олюнькою.

Она від тепер поводила ся з невісткою безвзглядно. Эї лютила тая ангельска покора і терпеливість, з якою Олюнька зносила всї пакости, що їй в хатї робили. Може бути, що як би Олюнька хоч раз була їй добре відгризла ся, она була би трохи змінила своэ поведенэ, хоч-би длятого, щоби в хатї не було криків і ґвавтів, але Олюнька, привикла від ранної молодости до нелюдяного обходу, помітуваня і лайки, анї думала обізвати ся за собою. Дійшло до того, що Костиха рада була позбути ся невістки з хати.

— Десь другі люде умирають, а тебе не може дїдько взяти! Видно, що лихе не згине... Та якій менї пожиток з тебе? Завязалась сьвіт моїй дитинї та й всїм нам з-за такої ледащицї гірка година...

І дальше обходила ся з Олюнькою гірше нїж з послїдною наймичкою. Она стала для неї вже й страву гіршу варити, а бідна Олюнька не мала на свою оборону нїчого більше, хиба сльози, котрі нїчого не помагали...

Дмитро анї гадав обстати за жінкою, хоч то зневажуванэ эї творило ся таки в эго очах. Він при тім поводив ся так, як би мама собаку з хати виганяла.

Костиха вживала невістки до найтяжшої роботи. Посилала эї серед найбільшої заверухи до ріки прати шматэ та не дала їй навіть в що гаразд одягнути ся. Олюньку поколювало від того в грудях і она тяжко кашляла по ночах на своїм запічку. Але се нїраз не змягчило Костихи. Она не лиш не старала ся де-що на то порадити, але ще проклинала невістку, що не даэ їй в ночи спокійно спати.

Положенэ Олюньки було страшне, безвихідне, ще гірше ніж у вуйни. Там усе она мала ще надію, що колись эї біда скінчить ся; там постояв за нею деколи вуйко, та й Шевко мав эї на оці; тут ніхто не знав о эї гіркій доли, бо з-верха виглядало так ладно, що аж люде їй завидували, а она ні защо в сьвіті не була би перед ніким пожалувала ся... І так мало тревати все, все... аж до смерти. Она не надіялась приэднати Дмитра для себе, хоч-би й Костихи не стало. Она пізнала эго грубу, безсердечну вдачу... Таж він з нею ніколи навіть не поговорив...

Раз каже Костиха до сина:

— Коли той непотріб мені вже раз з очей щезне?

— Та як щезне, коли я з нею слюб взяв? Впрочім, що би мені з того прийшло, як би она, даймо на то, утікла від мене, як би мала де? Була би хиба нова біда, бо Шевко доміркував би ся всього, а тогді всі мої надії пропали як сіль на воді...

— Але добре би було, — каже Костиха, — як би она де щезла. То було би щастэ для тебе, для нас всіх. Дітей, хвала Богу, нема, узяв би-сь по ній четвертину, а то також щось варта, ну — і міг би-сь эще раз оженити ся... Часом, сину, — доповіла она усьміхаючись — і на жінці можна де-що зискати...

Костиха очевидно дуже охотно пестила ся любенькими гадками: як би то добре було, аби Олюньку дідько взяв... чим скорше.

Дмитрови, що був чоловіком захланним і хотів конечно без труду збогатити ся, тая гадка, що Костиха эму піддала, залізла цвяхом в голову.

Як би то тої біди позбути ся, так, щоби вийти з гонором? — міркував Дмитро цілими днями.

— Добре ви, мамо, казали, щоби не було у нас дітей. З дітьми вдівцеви тяжше женити ся, а так, коли-б Олюнька сковязла, я би був ще як кавалір, бо й знаку по тім не зістане, що я був з нею жонатий.

Але Олюнька мучилась як грішна душа, а умирати не хотіла.

XV.

Тої зими Шевко перестудив ся і тяжко занедужав. Привезли лікаря з міста. Він пустив хорому кров, поставив пявки, але запаленэ легких було так сильне, що зовсім не робив надії на подужанэ.

— Той чоловік сильний, маэ богато крови, а такі люде ледви виходять з сеї слабости...

Шевко вижидав смерти з резиґнаціэю і приладив ся на всьо. До хорого прибіг Дмитро, та аж потерпав зі страху, що би вуйко не умер без завіщаня, бо тогді цілу спадщину забрав би брат яко найблизшій свояк, а эму не дісталось би нічого.

В хаті Шевка счинив ся смуток. Эго любили всї, і наймити. Всї посходили ся до хати і обступили хорого. Післали до міста хлопця на кони по ліки, що приписав лікар. Шевкова не хотїла завдавати хорому більше жалю, та аж душила ся від сліз, щоби не показати по собі, що плаче. Дмитро стояв опершись о ліжко і собі хлипав! Та лише він сам знав, за чим плаче, чого эму жаль і чого боїть ся...

Шевко казав прикликати кількох поважнїйших сусїдів і став говорити завіщанэ. Він сказав притомно і виразно, що лишаэ жінцї доживотэ всьо, а по эї смерти маэ всьо дістати ся Дмитрови. Для челяди поробив лише малі відкази.

Дмитро слухав того, та аж топнїв з радости. Не міг лише діждати ся того, коли писар скінчить своэ писанэ, щоби часом де-чого не пропустив. Але писанэ йшло повільнїйше, ніж собі того неписьменни. і нетерпеливий Дмитро бажав. Він частував писаря в мисли всїми лихами за те, що эму робота йде не спірно. "Ану-ж вуйко сконаэ, заки підпише, а тогді всьо пропало! А бодай тобі, нездаро, руки покрутило!" Та в тій хвили пригадав собі, що було би ще гірше, як би так стало ся, і зараз свій проклін відкликав. Він мінив ся на лици з великої

нетерпячки, то блїд то червонїв, і не міг устояти на своїм місци, переступав з ноги на ногу. Але нїхто того не зауважив, бо всї були звернені до хорого.

Хорий закашляв ся. Кашель був тяжкий і болючій, аж хорий посинїв на лици. "Ого, вже умираэ! всьо пропало! Ой Боже мій, не бери эго ще, най підпише!.... А бодай би-сь, ти писарю проклятий, сїм лїт конав! на що тобі до того брати ся, коли не вміэш?... свинї тобі пасти, а не письмо робити!... Ого! вуйко вже не дихаэ... ой! ой!... Та нї! лекше эму, славаж Тобі Господи! аби ще хоч пів годинки витримав... може за той час той ледащо набацькаэ, що зачав... Ну, він проклятий тепер ще ніс утираэ! Може ще схочеш табаки понюхати?... Ая! бігме нюхаэ табаку і знов ніс утираэ, а бодай тобі відпав! Якійсь чорт тую табаку видумав на мою гризоту!.. Ну, тепер чей-же вже конець! но, прецїнь скінчив... О! він ще придивляэ ся... та якого біса придивляти ся? Не бій ся! дїдько язиком не злизав, що ти цїлу годину паскудив... А тепер піском засипуэ... скарана моя година! На що засипати? чому то люде не видумають писати чимсь таким, щоби від разу було сухе?... О! вуйко знов кашляэ... ще эго кольки зіпрут і згине, певно згине, а я буду мусїв дивити ся, як менї другі заберуть всьо з перед носа... Ну, прецїнь раз! вже сунеш ся медведю до підпису... та рушай ся! ти!..."

Писар підставив під письмо якусь дощинку, наблизив ся до хорого і прочитав у голос, що було написане.

— Ви чули, панэ Якубэ, що я читав?

— Чув — відповів Шевко слабим голосом.

— А чи така ваша послїдна воля?

— Така.

— Ну підпишіть!

Писар встромив перо в слабу руку Шевка і той начеркнув на папери великій хрестик.

Дмитро відітхнув глибоко. "Слава-ж Тобі Господи! а менї здавало ся, що з того нїчого вже не буде..." Тепер Дмитро приступив до вуйка і став цїлувати эго по руках. Він плакав... розуміэ ся сльозами радости. Відтак закрив собі долонями очи і метнув ся з хати. Радість трохи не розсадила эго.

— Бідний хлопчисько! як він мене дуже любить! — каже Шевко до шляхти, що стояла коло него.

Дмитро не йшов до дому, а летів немов на крилах, так бодай эму здавало ся. Війшов до хати в шапці, випрямив ся, а з лиця сіяла така радість, як би сьвіт здобув.

— А як вуйко маэ ся? — питаэ Костиха.

— Записав мені всьо!... ино-що списали "тастамент"..

Костиха моргнула на Дмитра, щоби міркував ся, бо Олюнька слухала. Але Дмитро не зважав на те і хотів дальше говорити.

Костиха гримнула на Олюньку:

— Та рушай трохи за двері! провітриш ся.. Не все мусиш слухати, що тут говорить ся..

Олюнька не сказала ні слова і вийшла з хати. Їй самій не мило було сидіти між тими людьми та слухати такої нелюдської мови. Она жалувала за Шевком, хоч се був для неї чужій чоловік, они-ж ніби то свояки, а тішать ся эго смертію.

— Ну, як же? говори! — наставала на сина врадувана Костиха.

— Та як? Цілком просто: записав доживітэ жінці, а по эї смерти всьо моэ!

Костиха похитала головою:

— Нема, сину, чим так дуже тішити ся... Се орел під облаками. Шевкова ще здорова баба і Бог знаэ, як довго буде ще жити..

— Але може і за тиждень клапнути... все э надія!

— Дуже далека...

Тепер Дмитро зміркував, що справді нема так дуже чим радувати ся, бо Шевкова може жити довго. Він трохи охолонув з першої радости. Костиха зміркувала, що Дмитро похню пив ніс і хотіла эго потішити.

— Та оно правда, що надія э, і оно би все не утікло... вуйна не вічна... Але тепер инша біда: де то опудало своэ подіэш? Она вічно буде тягнути ся за тобою, як гріх смертельний... Ототу щоби де біда взяла, то було би файно! Тогді ти був би вільний і за тебе пійшла би найперша богачка, бо все-ж, хоч оно з-разу не так богато, эсть надія, що як Шевкова клапне, ти будеш богачем на три села...

— Що мені з нею робити? — сказав Дмитро і посіпав ся за ухом.

Тимчасом Олюнька не втерпіла, щоб не пійти до Шевка

відвідати эго. Побігла найблизшою дорогою огородами і станула під хатою. Хотіла видихати ся з утоми і стала обмітати сніг з чобіт. Відтак війшла несьміло до хати і привитала ся з Шевковою, цілуючи эї руку.

Глянула на Шевка, та аж насташилась, такій був змінений! Она знала эго яко чоловіка здорового, а тепер лежав немічний, аж очи в голову сховали ся. Олюнці станули сльози в очах. Она Шевка любила, бо він нагадував їй дідуся та й за нею побивав ся. А що эї так нещасливо висватав, то він сему зовсім не винен.. ніхто не міг сподівати ся, що так буде.

Шевко, побачивши Олюньку, усьміхнув ся і прикликав эї рукою до себе. Олюнька хлипаючи зблизила ся до хорого і стала цілувати эго по руках.

— Не плач, моя дитино! без Божої волї нічого менї не ста не ся... А що там Дмитро? дуже ще за мною побиваэ ся, чи вже успокоїв ся трохи?

Олюнька не відповіла нічого. Їй стало так соромно, що за эї чоловіка таке говорять, що не лиш обізвати ся, але й очей на Шевка піднести не сміла.

Лїкар, що був у Шевка рано, обіцяв ся ще заглянути до него вечером, коли вертати буде з третього села від хорого, до котрого за одним заходом поїхав. Уже було пізно в вечір, як на обійстю задзвонив дзвінок від саней.

Олюнька, що цїлий час сиділа у Шевка, хотїла саме тепер відходити. Але Шевкова задержала эї.

— Пожди трохи, почуэш, що доктор скаже тепер...

Олюнька присїла знов на стільци.

Лїкар скинув з себе кожух у сїнех і затираючи руки війшов до ізби, де лежав хорий. Він грів ся поки-що коло печи, щоби з зимном до хорого не приступати. В хатї стало тихо. Лїкар приступив до хорого, посмотрив живчика, попукав по грудях, приложив ухо до грудей і плечей, казав хорому глибоко віддихати, пукав знов, та вкінци іно плечима здвигав. Опісля усьміхаючись обернув ся до Шевкової:

— На що ви менї, панї-матко, хорого підміняли?

— Як то? — питаэ Шевкова, не розуміючи.

— Та так! Я лишив рано такого хорого, що не був-эм певний, чи эго ще живого застану, а тепер натомість знаходжу чоловіка, котрий буде здоров і ще довго пожиэ. Вся небезпеч

ність минула і на то маэте моэ слово!

— Боже мій! якій Ти для мене ласкавий! — промовила Шевкова і клякнула перед образами. Она більше плакала ніж молила ся, але то вже були сльози радости. До неї прилучила ся і Олюнька. Она також стала молити ся перед образами на вколїшках. Лїкар не перебивав їм молитви. Він був дуже радий, що эму така штука удала ся. Се був досьвідчений в своїй штуцї чоловік, а не тямив, чи эму таке коли вже лучило ся.

— То вам кажу, — говорив до Шевка, — що то чудо невидане. Рано... я вам того не говорив... було з вами дуже зле, а тепер хвала Богу, за один день так поправило ся!

Шевкова тимчасом поставила на столї хлїб, масло і горячу воду з араком та стала лїкаря припрошувати. Лїкар був голодний і змерз, тож радо приймив запросини.

Тепер Олюнька попращала ся і пійшла до дому, щоби чим скорше донести своїм радісну вістку. Вона й не подумала о тім, що тою вісткою зробить свому чоловікови і эго мамі велику прикрість. Війшла в хату врадувана, як ще нїколи, і каже:

— Вуйкови, хвала Богу, полекшало!

В Костиху і Дмитра наче грім вдарив. Одно поглянуло на другого і подумали: "якій чорт эму поміг, коли рано лїкар казав, що на-певно не вийде?"

— А хто тобі то казав? — спитала Олюньку.

— Я там була, як вступив лїкар, що кудась за-дня їздив, і він сказав, що вуйкови дуже поліпшило ся... вже буде жити.

Олюнька говорила ті слова з такою веселою усьмішкою, эї очи так хорошо сьвітили ся, що аж любо було на ню поглянути.

Дмитро був лютий. Він почастував в мисли того лїкаря всїми хоробами, а Олюньцї був би язик видер за те, що эму таку новину принесла.

— Іди, Дмитре, подиви ся сам! — каже Костиха — тая дурна сама не знаэ, що говорить...

Костисї здавало ся, що може Олюнька умисно так говорить, аби їх настрашити, бо спостерегла перед тим, як они тїшили ся сподїваною смертію вуйка. Костиха уважала в тій хвили Олюньку за дуже злосливу людину.

Дмитро зібрав ся зараз й пійшов до вуйка. Эму не могло в голові помістити ся, щоби вуйко так скоро міг подужати

коли вже одною ногою був на тамтім сьвіті. "Хиба сам чорт вмішав ся, щоби мені пакість робити! та як же? Я тремтів зо страху, щоби не вмер, заки не підпише тестаменту, а тут лікар каже, що подужаэ... А може той лікар лиш так вуйні сказав, щоби більше грошей взяти? Докторам нема що богато вірити..." Так потішав ся Дмитро. Але все-таки чим близше наближав ся до хати Шевка, тим менше мав надії, а війшовши в сіни, таки зовсім стратив эї, коли побачив, як вуйна саме тогді переходила з ізби до пекарні врадувана і привитала эго усьмішкою.

Годі було Дмитрови удавати тепер сумного. Він, як входив у хату, розвеселив лице, на скілько эму лише сил стало.

— Я щось так прочував, що вуйко з того вийдуть... От, хвала Богу, най они жиють ще довгі літа!...

Лікаря вже не було в хаті. Він зарядив, що маэ ся дальше робити, і поїхав до дому. Дмитрови здавало ся, що як би був эго тут застав, то би роздавив эго як жабу.

— Богу дякую за се! — каже хорий, — хоч ніраз не настрашив ся умирати. Мені хиба було моэї старої жаль, бо она не дала би собі ради з тим господарством,

— Таж я би вуйни не покинув! — озвав ся Дмитро.

— Я знаю, що ні, але все оно би не так ішло, як треба, бо хоч ти добра дитина і я о тім знаю, але ти мусиш і о своэ дбати... Що найгірше — говорив Шевко, — тото робленэ тестаменту. Таке оно якесь прикре, що бодай Бог боронив! — і я собі постановив більше тестаментів не робити, хиба би-м мусів. Але до того певно не прийде, бо я знаю, що ти добрий хлопець... Хиба би-сь Олюньку перестав любити — мовив Шевко усьміхаючись (він навіть на гадці не мав, щоби коли до того прийшло) — тогді, небоже, не дав би-м нічого...

Дмитро аж затряс ся від тих слів, хоч не показав того по собі. Він зміркував, з котрого боку грозить эму найбільша небезпечність, і коли-б вуйко відгадав эго душу та довідав ся, що у него в хаті робить ся, певно на куски подер би зроблений тестамент...

Дмитро хотів чим скорше уступити ся вуйкови з очей. Він не сьмів до него лиця обернути, щоб часом вуйко не відгадав чого, а при тім эго страх тягло до дому. Дмитро подабав

в тій хвили на чоловіка, котрий пригадуэ собі, що в дома лишив тліючу головню в соломі і леда хвиля може бухнути огонь... Треба було грозячу небезпечність чим скорше усунути, а Дмитро не знав, як до того брати ся. Але, будь-щобудь, треба іти з відси до дому.

Дмитро спитав політично:

— Чи вуйкови не треба чого від мене тепер?

— Ні, не треба! Іди сину до дому, бо Олюнька дуже стужить ся за тобою...

Дмитро поцілував Шевків у руки і вийшов за двері. З-відси через огороди побіг до дому.

При Олюньці годі було з мамою говорити о тім, що почув від вуйка. Треба було конечно Олюньку з хати виправити.

— Чи ти нині поїла коней- — питаэ Дмитро жінку на-вгад, як вийшов в хату.

— Ні, — каже Олюнька, — я гадала, що ти напоїв.

— Він напоїв! о! яка розумна! — відзиваэ ся Костиха, — а їсти би-сь їла, аж живіт тріщить... ти неробо!... Гони мені зараз коні до води! — крикнула Костиха.

— Таж там уже ніч! — каже Олюнька з острахом.

— Зараз мені гони! — кричала Костиха, — не бій ся! дідько тебе не хопить! на дворі сьвітить місячок.

Нічого було робити. Олюнька пійшла до стайні, щоби повести коней до ріки.

По эї відході Дмитро приступив до мами і каже з-тиха:

— Зле, мамуню! Вуйко буде жити... але казав, що вже не буде зміняти "тастаменту", хиба би, каже, треба було, як би, каже, я перестав Олюньку любити. Мене від того аж заморозило. Ото! як би він знав, що в мені сидить.. най Бог заступить! Він то опудало чогось дуже любить і за нею побиваэ ся, мов би то эго власна дитина...

—О, маэ за чим! — обізвала ся Костиха.

— Що кому до вподоби, але так э. І знаэте, мамуню, що як би Олюнька в де-чім проговорила ся, то страх що би то було!...

— Она не скаже нічого, коли до тепер не сказала...

— Хто то може знати? Як їй так будете допікати, то може не витримаэ і пійде пожалувати ся...

— А ніби ти їй менше допікаэш? Таж ти також не промовиш до неї доброго слова...

— А хто-ж мені так порадив, як не ви? Не наказували ви мені, що най Бог заступить, аби у нас були діти?

— Я ще й тепер тобі скажу, що най Бог заступить, бо бисте ся обоэ засмерділи...

— Отже видите, що я не можу инакше.

— Я також не можу инакше. Трудно від мене вимагати якихсь любощів, коли я эї не терплю як пса. Тая нероба завязала тобі світ...

— Буде зле мамуню! она так не видержить довго і колись терпеливість урве ся...

Костиха задумала ся.

— І так може бути... Треба би на то щось порадити.

— Може знайде ся якась рада, — каже Дмитро — але яка

— Хиба би эї де дідько взяв з-відси, бо иншої ради я не бачу.

Дмитро не спав цілу ніч. Він перекидав собою з боку на бік, вздихав і охав.

Від того дня Дмитро дуже змінив ся. Він був роздразнений і задуманий. Ніяка робота эго не брала ся і нічого не говорив з мамою. За Олюнькою наглядав пильно, щоби часом до вуйка не забігла. Коли мама своїм звичаэм гримала на Олюньку, він ставав дуже нетерпеливий, хоч не говорив нічого. Сам забігав до вуйка дуже часто і тут скуплював всї свої сили, щоби показати себе веселим і радим з того, що вуйко приходить до здоровля.

Шевко дійстне з дня на день ставав здоровійшим. Эго зелїзна вдача поборювала тяжку хоробу.

За кілька днів мороз попустив цілком. Сніг став топніти на ріці пустили леди. Се було по Йордані, а в тій порі часто так буваэ.

До того схопила ся сильна буря. Від полудня дув сильний вітер і закидав дрібненьким дощем та гнав ся від села до ріки. Эще не змеркло ся добре, як Дмитро вернув від Шевка.

— Олюнька! ану гнати коні до води! Та возьми з собою коновки і принеси за одним заходом води до дому!

— Та там вже нема полонки, леди поломило і вода прибра

ла, — каже несьміло Олюнька.

— Гони, коли кажу! — закричав скажено Дмитро, а голос эго був якійсь, храпавий, наче-б ворони краканэ.

Він тряс ся на цілім тілї. Руки эго так дрожали, що не міг уздечки коневи на голову заложити, коли помагав Олюнцї виводити коней.

— Та воду я принесу з кирницї — каже Олюнька.

— Принесеш з ріки, бо з кирницї до праня нездала...

Олюнька закинула коромисло з коновками на плече, конї взяла за поводи і чалапкаючи по топнїючім снїгу пійшла до Днїстра... Зимний вітер віяв у плечї Олюньцї і гудів та свистів між сухими галузями верб, піднимав такий страшний галас, наче-б з самого пекла вирвав ся.

Дмитро покрутив ся по обійстю, потому забіг до сусїда, хвильку посидів, закурив люльку і вийшов. Сусїд нїчого по нїм не завважав.

Олюнька не вернула більше нїколи — пропала...

XVII.

Другої днини, скоро рано, Дмитро пійшов до Шевка і став розпитувати, чи не ночувала там эго жінка, бо эї десь від вчера вечера нема. З тим самим зайшов відтак до вуйни Ганни, по сусїдах, але нїхто не знав, не чував про Олюньку. Вже аж перед полуднем прийшов знов до Шевка, сїв на лаві з роспукою, застогнав тяжко, закрив очи долонею і каже:

— Нема вже моэї Олюнечки!

Шевко, що зачав вже проходжуватись по хатї, був тою вісткою дуже прибитий і не міг зміркувати, де би Олюнька так нагло могла подїти ся. Він знав эї від дитини і не смів навіть погадати о тім, аби Олюнька від чоловіка утїкла, — они-ж так дуже любили ся! Нїчого иньшого, лише Олюньцї мусїло приключити ся якесь нещастэ.

— То дивно! що то могло з нею стати ся? — говорив якби сам до себе. — Утечи певно не втїкла, хиба би вдуріла; а вовк эї також не зїв, бо-ж то не дитина, та й в селї вовків нема.. Але не впадай, Дмитре, в роспуку, не гризи ся, бо хто знаэ що ще покаже ся... Успокій ся та й поговорім о тім всїм поволи, з розвагою...

Шевко ходив по хатї і міркував довго потираючи собі чоло рукою. Вкінци сїв на постели.

— Коли ти эї, Дмитре, у послїдне видїв?

— Як я йшов вчера над вечером до вуйка, то ще була, а як я вернув до дому, эї вже не було.

Дмитро говорив ті слова поволи і з великою увагою. Се розуміэ ся була перша відповідь, що він давав про Олюньку. Він хотїв добре собі эї затямити, щоби так само відповісти і після, як би эго ще питали ся.

— А мама що казала, як ти эї питав ся за Олюнькою?

— Мама казала, що Олюнька пігнала конї до ріки поїти.

— В таку завируху? На що-ж мама на то позволила?

— Та Олюнька сама пійшла, так що мама не виділа, коли.

— Ну, а де-ж конї?

— Та конї самі прийшли до дому.

— Господи святий! хиба утопила ся? Там, кажуть, лїд пустив на ріцї... А чому-ж ти від разу такого не сказав?... Га, в нещастю кождий чоловік може голову втратити.. Та тут треба було зараз пійти над ріку.. може якій слїд остав ся.

— Менї й до голови не прийшло, щоби она втопила ся.

— А де-ж могла подїти ся?... Та біжи зараз над ріку, може який слїд знайдеш! Біжи скоро!

Дмитро вибіг з хати.

— Що ти, Мариню, на то говориш? — питаэ Шевко жінки, коли Дмитро вийшов з хати.

— Нещастэ та й годї! Я того всього якось не розумію. Щоби Олюнька сама в таку непогоду гнала коней до ріки, се не може в моїй голові помістити ся. Таж там навіть полонки нема, то й коней поїти небезпечно.. Я того всього не розумію. Олюнька якась була така марна, блїда і посумнїла послїдними часами...

— Та знаэш добре, чого вона була блїда, але щоби жінка в такім станї вдуріла і йшла топити ся, я того не чув ще, як жию!

— Не конче мусїла топити ся, — поправила Шевкова, може лиш так припадком зсунулась до води...

— Але все-ж треба на то божевільного, щоби в таку паскуду пігнав коней до ріки, коли до кирницї не так далеко.. З нею вже що стало ся, то стало ся... менї здаэ ся, що она вже не жиэ... але менї Дмитра дуже жаль. Бідний хлопець! він эї

так дуже любив... Буде за нею побивати ся, плакати. Гіркий эму тепер сьвіт, ні вдовець, ні молодець...

— Е! не бій ся! забуде з часом та й оженить ся.

— Ба! коби то так легко можна оженити ся! Тепер треба вичекати довго та й до суду подавати... З тим великі короводи, і то буде літа цілі тягнути ся. От, тямиш. Лесьової Магди чоловік, що десь на війні загинув, та не знали де... кілько то наїздила ся та наплатила ся, заки позволили їй віддати ся?

Шевкова похитала головою.

— Бідна дитина! Ціле своэ житэ гаразду не зазнала та й так марно пійшла зі сьвіта..

Шевковій станули в очах сльози.

Дмитро не пійшов над ріку, лише просто до дому.

— А що? — питаэ Костиха.

— Нема нігде... Слухайте, мамо! памятайте, щоби-сьмо однаково говорили, як будуть нас питати, бо ще хто знаэ, що з того може бути? Я казав Шевкови, що як я пійшов до него, то Олюнька сама повела коней до ріки, а потому коні вернули самі. Так треба й вам говорити.

— Ей! чи не утікла она куди?

— Ледви! Шевко каже, що може утопила ся, як поїла коней...

— Дав би то Бог, але мені не здаэ ся. Вчера було досить видно на дворі, трохи місячок сьвітив, то як би була виділа, що злий доступ до води, була би не лізла... Але як би втопила ся на правду, тогді мали би-сьмо раз на все святий спокій, що сьмо тої почвари з хати позбули ся...

Дмитро пійшов до Шевка і сказав, що жадного сліду не знайшов, бо через ніч дощ змив стежку геть до-чиста.

— Хиба оден Бог святий знаэ, що то могло стати ся! — каже Шевко, — а мені таки здаэ ся, що мусіла втопити ся. Пійшла небога неосторожно до води, поховзла ся, а може ще вітер эї потрутив та й пійшла під кригу... А вода велика?

— Буде більше половини берегів.

— О! то на правду велика!

— Я, вуйку, таки поїду до Чортилич ворожки поспитати... може она мені що скаже...

— Дурний ти з твоэю ворожкою! Она знаэ тільки, що й я або ти. От наплите тобі дурниць та й гроші видурить... По мо-

эму, ліпше би дати знати шандарам, щоби за нею розпитували ся в тих селах, що над рікою... може де тіло піймають...

— А я таки поїду! нехай вже знаю, яка мене доля жде.

І Дмитро став страшно плакати, закрив собі лице долонями і товк головою до стіни з великої роспуки.

— Та бо не будь, Дмитре, бабою! Вже їдь собі і до ворожки, коли наважив ся, але не розбивай голови, бо то тобі ніраз нічого не поможе!

— Я ніколи їй марного слова не сказав, а она мені таку гризоту зробила! — голосив Дмитро.

— Ледви, чи она тому що винна... Припадок нещасливий та й годі!

Дмитро хлипав ще довго, а відтак попращав ся і вийшов.

Другої днини рано Дмитро запряг коні і поїхав до ворожки.

По цілім Закутю рознесла ся вість, що Олюнька десь пропала. Люди всіляко о тім толкували. Довідались о тім і Ганна і Андрій. Андрій ходив як затроэний і не знав, як собі то толкувати. Він жалував за Олюнькою, бо любив эї.

Але всї були тої гадки, що Олюнька пійшла з водою, як поїла коней, бо утїкати не мала де і не було чого. Таж они з Дмитром так файно собі жили, аж любо було на них поглянути!.... Ніхто не чув, щоби їй Дмитро лихе слово сказав, та й она перед ніким не жалувала ся. Нещастэ та й годі! Воно вже нераз таке лучило ся, що хтось утопив ся...

Дмитра не було два днї в дома, як поїхав до ворожки. Коли-ж вернув, став розказувати людям, що ворожка в Чортиличах дуже розумна. Она вгадала всьо до-чиста. Сказала эму, що жінка жиэ на певно, але сховала ся в чужім селї, такім, де дві ріки розходять ся а дві сходять ся. До того села най іде. Перед селом подибле собаку. Най іде за нею, а она заведе эго просто на то подвірэ, де эго жінка сховала ся. Казала эму також, що в эго огородї під одною сливкою э закопані гроші. Але хто би хотїв умисне тих грошей добути, то би эго геть по крутило. Лише хто би копав під тою сливкою, то би эму нічого не стало ся.

Люди стали міркувати над тою ворожбою. Ніхто, навіть

з бувалих людей, не міг собі нагадати такого села, де би дві ріки сходили ся, а дві розходили. А вже за грішми ніхто би був не копав за ніщо в сьвіті.

— Треба за таким селом пошукати! — рішила шляхта.

Шевко ворожбу таку висьміяв:

— Як ти, Дмитре, можеш вірити в такі нісенітниці, що тобі якась баба наговорила? Шукай вітра в поли! Коли она така розумна, то чому не сказала від разу, як тоэ село називаэ ся? От, дурний! слухав, що хитра баба наговорила! А що-до тих грошей, та таки бреше. Слухай, Дмитре! Як би ворожка знала, де лежать які гроші, то она би їх перша випорпала і була би страх богата... От, шельма морочить людям голови!

Але Дмитро, хоч сам не вірив в то вороженэ, хотів таки пошукати за таким селом, де дві ріки сходять ся а дві розходять ся, і запрягши коні їздив через цілий тиждень по околици. Він хотів показати, що дуже эму на тім задежить, аби жінку відшукати...

— Я эму й не надто дивую ся, — мовляв було Шевко. — Любив эї дуже, та й хоче доложити всїх сил, щоби эї відшукати...

Дмитро вернув з своэї мандрівки, але такого села не найшов.

З того часу минуло шість неділь. Всякі змаганя відшукати Олюньки були даремні, бо і жандармерія, о всім повідомлена, не могла нічого розпитати. Дмитро все ще удавав сумного, а люди стали забувати.

Костиха була дуже рада, що Олюньку вже раз — дідько взяв. Тепер мали розвязані руки.

— Тобі би, сину, розглянути ся десь за жінкою! — каже Костиха. — Тепер чей-же Шевко не буде так мішати ся, коли эму першій раз не пощастило ся...

—Е, мамо! так скоро не можна. Що би люде сказали? А особливо вуйко дивив би ся криво. Я нібито так розбиваю ся за першою жінкою, а тут уже шукаю другої, поки ще місце не застигло... Треба ще трохи удавати заплаканого, — каже Дмитро і зареготав ся.

— Але-ж бо ти, Дмитре, уміэш удавати, уміэш! Я би так, бігме, не потрафила...

— Бо инакше годі! Як би я показував перед людьми утіху з того, що Олюнька пропала, то що би люде сказали? Господи! ще би говорили, що я эї сам утопив...

Дмитро знов засміяв ся.

— А Боженьку мій! а хто-ж би міг таке на тебе погадати, моя дитино! я би тому сама очи видрапала!

— Я маю сьвідків, де я був тогді, і нічого мені не може стати ся! — кричав Дмитро, наче-б эго справді хто помовляв. Або то так трудно самому втопити ся? Поховзла ся та й пійшла в воду! А може дідько до неї приступив та й сама скочила з берега... Хто то може знати?

— Та вже чи так стало ся чи як, одно добре, що мені поперед очи не снуэ ся! — закінчила розмову Костиха.

XVIII.

— Панэ Цибульский! Може би ми пійшли нині на ріку з волоком? га?

Так говорив знакомий уже нам Базьо до свого сусіда Цибульского, що також ловлею риб займав ся.

— Може! Я вже давно не був над рікою і не знаю, як там показуэ.

— Я був нині. Вода чиста як сльоза і цілком спокійна.. леди вже відплили.

— Як так, то варто пійти. Тепер Великий піст, то можна буде добре продати... було би на сіль.

— І я так кажу, — говорив Базьо, — але з крошнею нема що йти. Тепер повинна бути риба грубша, то що крошнею зробиш? Волоком то й сума витягнеш!

— А коли пійдемо?

— Хиба як змеркне ся. Ніч не дуже то буде темна, бо тепер місяць цілу ніч сьвітить.

— Добре, добре! я зайду до вас.

Вечером того дня вибрали ся Базьо і Цибульский на ри бу. Умовились, що затягнуть волок коло "стежки" і дійдуть до села. Коло тої "стежки" вода була спокійна, бо туди ніхто не гонив худоби до пійла.

Базьо виліз на під і здіймив волок свій, що від осени там спочивав. Оглянули оба при світлі, чи нема де діри, звинули волок і взяли довгі дручки, котрими мали рибу з пі-під вер

болозів виганяти, взяли кварту горівки, хліба, солонини і сірників та кілька віхтів соломи.

Базів вихованок, котрого Базьо виратував підчас повени з Дністра, сидів за той час на постели і бавив ся якимись патичками. Була се гарна дитина з білим як лен волосэм. Він придивляв ся тій роботі.

— А де ви, тату, йдете?

— Йду на рибу.

— А що мені принесете?

— Принесу тобі рибу, лише щоби-сь мені за той час не плакав, бо прийде "дика баба" і возьме тебе...

— Ні, не буду плакати... я пійду спати...

Базьо дав малому трохи молока і кусник хліба, загасив сьвітло, оглянув ся по хаті, а відтак вийшли оба з Цибульским. Базьо замкнув хату і ключ встромив за стріху. Дитина ніраз не плакала, що Базьо лишив эї саму в хаті і погасив сьвітло. Она вже привикла до таких нічних екскурзій свого опікуна.

Ніч була досить темна, бо місяць ще не зійшов, а небо врило ся сірими облаками. Ім не першина було так ходити, бо оба були досвідні рибаки і найбільше нічною порою вибирали ся до своэї роботи.

Цибульский ішов передом. Був се чоловік середного росту і сухорлявий, а відзначав ся між пишнівскою шляхтою сим що носив усе довге, рівно в кружок підстрижене волосэ. За ним поступав на своїх коротеньких, трохи закривлених від себе ногах грубий Базьо. Оба несли звинений на держаках волок, підпирали ся довгими дручками і покурювали люльки. В воздусі була така тишина, що кождий з них чув битэ власної крови.

На визначене місце треба було йти з годину.

— Знаэте, панэ Базилі! мені тепер прийшла на гадку Лукашева Олюнька. Не знати, що з нею стало ся?,

— Та що стало ся? Утопила ся та й уже!

— А мені здаэ ся, що ні. Як би втопила ся, то вже би эї певно вода десь винесла.

— Не конче! Могла заплинути де під корч, то і цілий рік полежить, поки риба эї не зїсть. Я знов гадаю, що як би не уто

пила ся, то вже би конче був якийсь знак про неї, а то ні слиху ні диху... пропала як сіль на воді!

Оба рибаки станули на означенім місци. Потягнули горівки з фляшки і закусили хлїбом.

Розвинули волок. Один мусїв перейти на другій бік.

Базьови було байдуже і серед зими по воді бристи. Він взяв чоботи на шию, підобрав штани, взяв в одну руку волок за держак а в другу дручок і спустив ся з берега у воду. Він пробував дручком дно ріки і тягнув за собою волок. На другім боці узув чоботи і поправив волока.

Тепер треба було поступати поволи і горнути волок серединою ріки.

— "Форвертс!" закомандував Базьо.

Рибаки рушили проти води, йдучи берегами. Они ударяли дручками по підбережних верболозах, щоби виполошити рибу з корчів і нагнати эї до волока.

Треба було подивити ся, чи що не зловило ся.

— Завертайте до мене, панэ Цибульский!

Цибульский стягнув чоботи, підібрав ся і став обережно пробуючи друком прямувати на другій бік.

— А то зимна вода. аж кости ломить! — каже Цибульский коли вилазив на другій беріг.

Базьо хопив за наставлений эму дручок і поміг Цибульскому вилїзти на беріг. Цибульский сїв зараз і став надягати чоботи. Базьо наганяв до поспіху:

— Скорше звивайте ся, бо риба утече!

— Вже тепер не втече, коли волок стягнений.

— Ну, тепер враз на беріг!

Стали тягнути волок.

— Чекайте, чекайте! до чогось зачепив ся... Осторожно, щоби не роздерти! — говорив Базьо. — Ну, тепер відчепив ся. Далї!

Притягнули до берега.

Стали що сили витягати волок на беріг.

— Тепер раз-два-три!

Стали що сили витягати волок на беріг.

— Ов! щось тяжке... Може груда леду попалась до воло-

ка... Ану подивім ся!

Волок уже був на березї.

— Господи! та то якийсь чоловік! — каже Цибульский, що першій придивив ся.

Базьо випустив волок з рук, запалив віхоть соломи і став приглядати ся при світлї.

— Панэ Цибульский! таж то Олюнька!

— Та бігме Олюнька!

Стали хутко розвивати волок на березї. Вже й не зважали на зловлену рибу, що підскакувала на березї, а декотра пірнула таки в воду.

На березї лежала справдї Олюнька. Була одягнена в зимовий кафтаник, в спідницю і чоботи. З голови зсунулась хустка геть на шию. Олюнька була синя на лици — звичайно утоплена. Одного ока не було, і уха риби понадкусували. Волосэ з половини голови облїзло геть; лишила ся ще эї чорна довга коса, що розвинулась і лежала на эї грудех як гадина.

Оба рибаки присвічували соломою і стояли над трупом та приглядались эму. На їх лицях малював ся переполох.

— Що будемо робити? — питаэ Цибульский, коли нестало чим сьвітити.

— Треба дати знати до села.

— Ходїмо!

— Е! та оба не пійдемо. Може за той час забічи вовк або пес якій та покусати тїло. Я гадаю, най оден лишить ся тут, а другій най біжить до села.

— Я би тут не лишив ся за жадні гроші! — каже Цибульский.

— То я лишу ся, а ви йдїть!

Базьо став зараз збирати сухе бадилэ і рубати тернину сокирчиною, що мав з собою. Цибульский збирав ся йти.

— Ага! панэ Цибульский! лишіть менї фляшину, бо буде скучно.

Цибульский подав Базьови горівку і хлїб, а сам пійшов поспішно до села.

Тимчасом Базьо розложив огонь, приніс з недалекого стіжка цїлий оберемок сїна, постелив коло огню і поклав ся. Олюнька лежала звернена до него лицем. Базьо, покурюючи

люльку, став пильно приглядати ся їй при сьвітлї поломени. На эї лици малювала ся безнадійна роспука. Губи були скривлені і отворені, як би тілько-що кричала, заки бідна эї душа вийшла з тїла.

Базьо заэдно докладав нарубаної тернини до огню; эму було при сьвітлї розраднїйше. Від трупа не міг відвернути очей та порушував своїми мітластими вусами.

В воздусї була мертвеча тишина. Огонь тріскотїв весело, кидаючи іскрами. На тім широкім просторі над спокійно і тихо пливучим Днїстром під сїрим нічним небом лежала нежива сирота Олюнька, а биля неї сидїв сумовитий старий рибак.

"Щось то мусїло межи ними бути, що аж таку смерть собі найшла... Але щоб она сама на себе руки наложила! в то менї чогось не хоче ся вірити. Та деж би? Така молода, красна, богата і така богобоязлива. То не може бути!..."

Тимчасом Цибульский зайшов проти села, перебрив ріку і пійшов просто до префекта. Тут була злюща собака і эї з ланьцуха спустили на ніч. Цибульский перейшов перелаз і мусїв пильно обганяти ся дручком, бо пес насїв ся на него з усеї сили і лаяв, що голос пійшов аж селом. Від того обізвались собаки по цїлому селї і счинив ся галас як проти вовка. Цибульский дібрав ся нарештї до вікна і запукав.

— А хто там? — питають з хати.

— Вставайте, панэ префекцэ! то я... Цибульский.

— А чого вам треба?

— Ми пійшли сеї ночи з Базьом на рибу в ночи та й витягли з води Лукашову Олюньку.

В хатї заметушились. Префект став будити своїх. Забли сло сьвітло. Старший префектів син отворив двері і війшов з коцюбою відганяти собаку. Пес лаяв ся скажено і забігав з ріжних боків коло Цибульского, щоб эго хопити хоч раз за литку.

— А підеш мурин! марш! ти пся кров!... Прошу до хати!

Цибульский війшов до хати, держачи дручок позад себе.

— Добрий день чи добрий вечір! вже сам не знаю...

Поки-що префект обув чоботи, задягнув кожух і шукав шапки.

— Та що ви кажете, панэ Цибульский? Свэнтій Антоні! а то ти бідна сирота, аж в Дністрі знайшла долю! Кажіть: як то було?... Ага! Андрусю! — звернув ся префект до сина, — іди зараз збуди Яцьового Яся, ассесора, най сюда приходить!

Поки Андрусь одягав ся, Цибульский каже:

— Та ми ишли на рибу з Базьом. Затягнули волок против "стежки" і тягнули сюди до села, звичайно як рибу ловить ся. Потому тягнемо на беріг, а тут щось не пускаэ. Ми гадали, що волок зачепив ся о якій корч, та й тягнемо уважно. Волок рушив ся, але все ще тяжкій. Ми до берега. Заперли-сьмо ся оба що сили... ба! Я дивлю ся, а то чоловік! Базьо засьвітив соломою і зараз ми пізнали, що то Олюнька.. Бідна вже одного ока не маэ та й уха щось понадгризало...

— Що з нею могло стати ся?..

— Господь знаэ!

— Ви оба прийшли?

— Ні, Базьо лишив ся там коло тіла. Могли би пси поїсти, та й о вовка або лиса за рікою не трудно.

— Дуже добре ви зробили! Треба післати по комісію до суду, а як би пси тіло розволікли, то і комісія ні на що не здала ся... Она, хоч самоубійниця, а все то християньске тіло.

— Ей! мені, панэ префекцэ, здаэ ся, що она сама собі того не зробила...

— То ся дасть видіти... Доктори пізнають вам зараз.

Надійшов Яців Ясьо, перший асесор. По дорозі Андрусь розповідав эму, що стало ся.

— Дзінь добрий, панэ префекцэ! Ну, що будемо робити?

— Пійдемо збудити Дмитра, най запряже фіру і поїде ся по трупа. А далеко то? — питаэ Цибульского.

— Може буде сто кроків від стежки сюди... Але труп лежить за рікою.

— Ну ходімо!

Війшли всі три з хати префекта і пійшли просто до хати Дмитра.

На дворі сьвітив місяць.

Всі три перейшли перелаз і станули під вікном. Префект запукав в раму.

Дмитро спав на лаві під вікном. Він зараз схопив ся і заглянув у вікно.

— Хто там пукаэ?

— Я, префект... Отвирайте зараз!

— Та чого вам треба в ночи?

— Отвирайте! скажу вам в хаті.. то справа урядова!

Дмитро ще не стямив ся добре зі сну і не міг гаразд змі ркувати, чого хотять від него. Поки пійшов відчинити двері, Костиха засьвітила.

Префект. асесор і Цибульский війшли до хати.

— Панэ Дмитше! запрягайте зараз коні, поїдете по жінку.

— По яку жінку? — питаэ ще заспаний Дмитро.

— Та я не знаю, чи богато ви мали жінок... Я лише за одну знаю — за Олюньку.

— Але Олюньки нема! — каже настрашений Дмитро.

— Э! знайшла ся... От пан Цибульский витягнули эї сеї ночи з води.

— Дмитрови що-раз більше морозило спину зі страху та корчило в животї. Він не знав, що казати.

— А де-ж она? — питаэ Костиха.

— Там, де эї витягнули.. за рікою. Треба эї сюди привезти.

— Я... я... за жадні гроші не міг би на ню подивити ся! — каже Дмитро.

— За гроші не подивите ся, але таки так... Приказую вам запрягати коні і зараз їхати! А то що? аби я ще форшпанами вашу жінку возив?

— Не можу! ой, бігме не можу! — просив ся Дмитро, складаючи руки перед префектом.

— Мусите! — гримнув префект і тупнув ногою.

Дмитро став плакати, трясти ся, а далї метнув ся з хати і сховав ся кудись.

— Здурів чоловік, чи що! — каже асесор. — Що будемо робити?

— Та що з дурним порадиш? — відповідаэ префект. — Ходім до эго тїточного брата Антося, най він їде.

Пійшли.

Дмитро, босий, без шапки і свитини утїк до стайнї і сховав ся під жолоб.

Коли префект з людьми відійшов, Костиха війшла на обійстэ і стала кликати сина:

— Дмитре! Дмитрусю! вже пійшли... ходи до хати, бо замерзнеш...

Дмитро вбіг до хати. Він так виглядав, що страшно було на него глянути. Очи витріщив, лице скривило ся, волосэ наїжилось, а на цілім тілї тряс ся як в пропасници.

— Ой мамо! мамуню! ратуйте мене! Я згину... они сюда ще раз прийдуть і скажуть їхати, а я не можу... ой-ой, не можу...

— Не бій ся! я тебе сховаю... Лїзь під перину!

Дмитро скочив на постіль і з головою накрив ся периною.

За хвилю вернув префект, але вже до хати не заходив. Асесор і Цибульский помагали Антосьови ладити воза і запрягати коней. Антося збудив префект і казав, що він яко найблизшій свояк мусить їхати по братову, бо Дмитро кудись утїк.

Антосьо виїхав з обійстя; з ним поїхав Цибульский. Префект і асесор зайшли поки-що до хати і ждали, поки верне фіра. По дорозї збудили писаря, щоби зладив письмо до суду, котре треба було рано вислати.

Дмитрова фіра мусїла обїхати аж на міст, заки дістала ся за ріку. З далека побачили огонь і до него прямо їхали.

Базьо почув, як віз тарахкотїв, встав з свого леговиска, приткнув руку до очей і дивив ся, хто їде.

— А то ви, панэ Цибульский?

— А я!

— Підїхали. Антосьо приглянув ся при сьвітлї трупови, похитав головою і зітхнув тяжко та перехрестив ся. Постелили на возї сїна і стали тащити Олюньку. Двох взяло эї за плечі, оден за ноги, і так поклали эї на віз. Конї стали форкати і стричи ухами; зачули трупа. Цибульский сїв на віз Базьо поклав коло Олюньки волок, а сам пійшов коротшою дорогою до села.

Фіра приїхала до села доперва над раном. Префект стояв уже серед села з асесором і дожидав. Казав утоплену завезти на обійстэ Дмитра і сам тамтуди пійшов огородами.

Тимчасом Костиха, як фіра поїхала і на обійстю стало тихо, хотїла Дмитра успокоїти.

— Мав би ти, сину, розум! та чого так страхати ся, як ма-

ла дитина? Не бій ся, она вже не встане... От добре, що эї знайшли, та вже на певно знаэмо, що чорт эї взяв... Тепер маэш сьвіт вільний і зараз по Великодни пошукай собі яку жіночку. Я тобі сама вишукаю. Тепер вже на-безпечно можеш оженити ся і ніхто тобі того за зле не возьме. А так треба було Бог знакілько чекати, поки би эї знайшли... З того тобі би лише тішити ся... Не хочеш эї видіти, ну то не будеш — эї повезуть тепер до громадської канцелярії, а потому поховають — та й спокій голові...

Дмитро на тую потіху не відповів ні слова. Одно хиба эму подобало ся з материної бесіди, що не буде потребувати видіти Олюньки, бо эї повезуть до канцелярії громадської. Дмитро одягнув ся...

Відчинились двері і війшов префект.

— А но, зладьте стіл в хаті, щоби було де трупа положити, заки приїде комісія...

В Дмитра наче громом ударило. Він бояв ся глянути на Олюньку, але неменше і настрашив ся комісії. Він не зазув уже чобота, що держав в руках; таки в однім чоботі приступив до префекта і став эго крізь плач просити, щоби Олюньку поклали бодай в шопі.

— Та де-ж утоплену в хаті класти? Бійте ся Бога, панэ префекцэ! змилуйте ся... Я би до хати не міг ніколи більше ввійти та страви до губи взяти.

Дмитро а за ним і Костиха зложили перед префектом руки як до молитви.

— Та най уже буде і в шопі! — пристав вкінци префект.

Поки-що Дмитро затягнув другій чобіт і метнув ся з хати, щоб не бачити, як Олюньку будуть знимати з воза.

Заїхала фіра на подвірэ. В шопі поставили дві порожні бочки, поклали на них дві дошки, що ними возять гній, і занесли туди Олюньку. Поклали горілиць і зложили руки на грудях.

Сумно і страшно було подивити ся на тую так марно зівялу цьвітку. Олюнька, що кілька тижднів лежала в воді під ледом, не дуже змінила ся і можна було эї пізнати з лиця зараз, хоч одно око було вибите а уха понадгризані. З цілої колишньої краси эї осталась эї довга чорна коса, що тепер лежа

ла коло неї на дошці і звисала в низ.

Люде, що посходили ся, клякали в шопі і тихо молили ся. Зайшов і Шевко з жінкою. Они зараз рано довідались, що стало ся. Шевко насупив брови і не говорив нічого. Шевкова утирала хусткою сльози.

Префект казав накрити трупа простиралом і замкнути шопу, заки приїде комісія.

Вістка про знайденэ Олюньки рознеслась блискавкою по селї. Кожде було цікаве щось докладнійше довідатись, то люде не давали спокою нї Цибульскому нї Базьови. Они оба з початку оповідали по кілька разів, аж в горлї їм засохло, але відтак було їм того за богато і позамикали ся в хатах.

Було вже з полудня, як приїхала в село судова комісія. Приїхав судия слїдчій з писарем та двома лїкарями. Префект повів їх на Дмитрове обійстэ.

Отворили шопу і зняли з Олюньки простирало.

— Хто-ж эї найблизшій, щоби сюди прийшов і пізнав эї? — спитав судия.

— Та Дмитро Костїв, — каже префект.

Дмитро сидїв за той час в хатї. Заткав очи долонями і нї до кого слова не хотїв промовити. Костиха вговорювала эго, аж плакала, але нїчо не помагало. Дмитро сидїв як заклятий.

Тепер увійшов до хати префект, а за ним кількох шляхтичів.

— Дмитре! пан судия кличе.. ходїть сюди!

Дмитро, як почув тії слова, затряс ся цїлим тїлом, підвів у гору голову, але не відповідав нїчого, нї з місця не рушав ся.

Префект хопив эго з шляхтою за плечі і вивели на силу з хати під шопу. Підвели эго до Олюньки. Дмитро опирав ся, як міг, а тепер затулив собі очи і не хотїв глянути на трупа.

— Е! во! то мусить бути! — сказав сердито префект і відірвав Дмитрови долонї від очей. — Подиви ся, чи она?

Дмитро поглянув на Олюньку, скочив в-зад, наче-б эму хто розпаленим зелїзом до очей тикнув, і закричав несамовито:

— Она, она! Олюнька! ґвавту! пустїть мене!

По тих словах Дмитро видер ся з рук шляхти, побіг як

божевільний до хати і присів на запічку в самім куті. Тепер вже не затикав очей. Він дивив ся в якусь страшну темну даль. Цілий був блідий як труп, уста на пів отворені, з вишкіреними зубами, дрожав судорожно та цілий тряс ся.

По утечи Дмитра судия слідчій поглянув значучо на лікарів, але не сказав нічого.

Казали здоймити з Олюньки одежу. Оден лікар виймив ніж і почалась робота. Другій лікар наглядав пильно за роботою свого товариша. Судия за той час проходжував ся з кута в кут і курив папіроску одну за другою.

На обійстю глотив ся нарід з усіх сторін. Одні загляда ли другим через голови, ставали на пальцях, вилазили на плоти, де хто міг. Бо ж то не мала річ — бачити, як чоловіка ріжуть...

А поки-що на обійстю збили теслї домовину, цілком просту, з негладжених дощок, старих, які попали ся під руку...

Лікарі покінчили свою роботу і поскладали порізане тіло в домовину та пійшли до хати писати протокол. Оден лікар каже:

— Гарна була дівчина, нічо казати! Шкода, що так моло до зійшла зі сьвіта...

— Та де то, прошу пана, дівчина? — відозвав ся префект — та вона вже більше трех місяців була замужна..

— Замужна? То не може бути!

— А! як же не може бути, коли так эсть? — каже префект з повагою, — отсе эї чоловік.

Префект показав на Дмитра, що сидів непорушно на запічку в куті.

Лікар глянув на Дмитра.

— То сей панич такій мудрий? Тепер я й не чудую ся, що она від такого мужа утопила ся...

На тілї Олюньки не знайшли сліду якого-небудь насильства, отже лікарі орекли, що тут було самоубійство.

Судия став далї питати Дмитра, але той не відповідав нї словом. Виглядав так, ніби нічого не розуміэ.

Лікар приступив до Дмитра і взяв эго за руку. Дмитро трутив эго від себе. Лікар придивив ся эму близше і сказав до судії:

— Ледви, чи він вас розуміэ, пане судійо...

Судія став питати Костиху і она розповіла все так, як Дмитро був эї навчив.

Випитали ще Базя і Цибульского, списали все до протоколу, і комісія поїхала до міста.

Коли се діяло ся, забили віко домовини і поклали эї на віз. Антосьо поганяв кіньми і повіз братову на цвинтар. Священика не треба, бо се самоубійниця, отже християньского похорону не може бути; навіть хреста не було. Шевко хотів бодай свяченою водою покропити, але води у Костихи не було. Повезли так. А мимо того за домовиною Олюньки йшло ціле Закутэ. Всї эї любили і сердечно жалували, жінки плакали.

Сумно виглядав Олюньчин похорон. По такій великій громаді людей, що йшли за домовиною, можна було думати, що то умерла якась знатна особа. А то бідна сирота, утоплениця, нага, покраяна лїкарским ножем, зложена в простій скрини з старих дощок заледви кілками позбиваних, на простім возї без полукішка, на якім звичайно гній возять... Нема нї хоругов нї хреста... не чути християньского сьпіву...

Бідна Олюнька! Ціле житэ перейшло їй по тернинї, нї одної рожі, нї одної веселої години... Та й смерть не лїпша межи кригами розбурханого Днїстра... а похорон страшний! навіть жебрака так не ховають...

Привезли Олюньку на цвинтар пишнівскій і закопали під самим плотом у кутику. Она певно була би собі бажала лежати коло дїдуся... Годї! самоубійників ховають в кутику під плотом.

Бідна Олюнька! Она за житя так дуже любила сей цвинтар. Любила тут пересиджувати цїлими годинами, думати, летїти мислями аж під самі хмари, і ще дальше — в незнану країну, де эї дїдусь... Любила слухати, як тут лїтом пташки щебечуть...

Тепер сповнились эї бажаня... хоч раз сповнили ся! Тепер эї душа з дїдусем і розповідаэ эму, яке тяжке горе мусїла перебути, заки до него дістала ся. Від тепер над эї бідною могилкою від ранної весни що днини пташки щебетати будуть... все, все.

Щаслива тепер Олюнька!

XIX.

По похороні Олюньки на обійстю Дмитра стало пусто. Ніхто туди й заглянути не хотів. Шевки пійшли з похоронів просто до дому.

Ті люде, що були в хаті, як комісія списувала протокол, і чули, що говорив лікар, рознесли то по селу.

Публична гадка обернула ся проти Дмитра. Эго і так не дуже то в селї любили; тепер забули зовсім на эго добрі прикмети, що їх мав, і ніхто не сказав про Дмитра доброго слова.

Дмитро просидів на запічку цілу ніч. Костиха з дочкою хотіли эго положити до постелї, але дарма. Він не обзивав ся ні до кого і відтручував кождого, хто эго лиш доторкнув ся.

Рано післала Костиха дочку по Шевка. Дмитро і Шевка не пізнав. Эго очи палали як огонь, хоч були без мисли, без житя. Щоки почервоніли як бурак. Шевко взяв Дмитра за голову рукою — голова аж горіла.

— Тут щось зле, сестро! він цілий горячий як розпалене зелїзо... Треба післати за доктором...

Післали таки Шевковими кіньми за лікарем.

Лікар приїхав, оглянув Дмитра і похитав головою. При тім треба було Дмитра на-силу держати, бо всїх відтручував від себе.

— А що? — питаэ Шевко лікаря.

— Ще не знаю... либонь чи не тиф... Прошу сюди не заходити, бо небезпечно. Але і для него небезпечно, — каже лікар показуючи на Дмитра. — Він ледви вийде з того. Горячка така що найсильнїйший чоловік не витримаэ...

Костиха не могла всидїти в хатї. Їй аж мурашки лазили по-за спину, щоби не заразила ся від Дмитра і не умерла.

— Ой Антосю! я така змучена, що ледви на ногах стою, і голова болить... Я би так трохи спочила...

— Та лїзьте, тїтко, на піч і спіть! — каже Антосьо.

— Дитино моя! я би тут не могла заснути... Я пійду до твоэї мами...

— Та йдїть!

Костиха війшла, а коло хорого Дмитра лишив ся сам Антось.

Дмитро аж до вечера лежав спокійно і дивив ся заэдно в одно місце.

Над вечером став хорий непокоїти ся. Він розкидав руками, копав ногоми і воркотів щось. Эго палила страшна горячка. Нарешті Дмитро сів на постели. Эго очи палали як два жаріючі вуглї.

— Ага! вже знаю... Мушу пійти і пійду... Даймо на то... ха ха ха!

Він пекольно зареготав ся. В эго сміху сичало щось і свистїло.

Антось аж примерз до лави, так настрашив ся.

Дмитро плїв дальше:

— Може би сокирою?... Нї, буде кров... сокира нездала... і мотуз нездалий... всьо нездале... Треба щось иншого вигадати... Олюнька! йди менї зараз конї поїти!... зараз!... чуэш?... Місячок сьвітить і ясно...

— Дмитре! Дмитрусю! що ти, брате, говориш? — відізвав ся Антосьо, наблизившись до постелї.

— Хто то говорить? — спитав Дмитро, хопив Антося за руку і вдивляв ся в него, не пізнаючи.

— Та то я, Антосьо, твій брат... не пізнаэш мене?

— Пізнаю... Знаэш? буде моэ весїлэ... я тепер богач буду.. По Олюньцї, даймо на то, четвертина, по Шевку всьо... розумі эш? Богач на цїле село... А які конї. корови!... я пан.. розумі-эш? В дворі таких коней нї коров нема... і Олюньки нема.. Она мусить щезнути, мусить зараз... таки зараз... Лїд пустив, вода велика... місячок сьвітить... а вітер! чортячий вітер!... то дуже добре... Сокира нездала... мотуз також нездалий... Олюнька! гайда з кіньми!... коновки возьми!... Певно, тепер найлїпше... я зараз пійду... зараз пійду.

Дмитро схопив ся з постелї і хотїв іти до дверей.

Антось схопив эго з заду.

— Дмитрусю! брате мій! не йди, прошу тебе!

— Чому не йти? А я пійду! Тепер пора йти... вітер такій сильний, шумить аж страшно... свого слова не почуэш... вода велика... криги несе... тепер...

Дмитро дер ся отворити двері.

Антось притримував эго з цїлої сили.

— Не йди, Дмитрусю! там зимно...

— Саме добре... Тепер або ніколи...

— Завтра пійдеш, за дня...

— Дурний! за дня не можна... люде би мене виділи.. Тепер! — закрикав Дмитро, люто видираючись Антосеви.

Антось був сильний і таки поконав Дмитра. Затягнув до постелї і звалив эго там.

Дмитро сів знов на постели і дивив ся цікаво в вікно...

— О! видиш?

— Що?

— Олюнька! о! як з-під криги руки витягаэ до мене... Ага! не поратую, ні! пропадай! Ти менї сьвіт завязала... ха-ха-ха!... Ой, ґвалту! ратуйте! она лїзе до мене, не дайте мене! — і Дмитро став засувати ся на постіль в сам кут і задягати на себе покривало.

— Та бо успокій ся, Дмитре! — каже Антосьо, беручи эго за руку. — Тут нікого нема...

— Нема?... А Олюнька де?

— Та эї вчера поховали!

— А она чого сюда прийшла? Ага! поховали, порізали та й поховали... закопали, а она прийшла... о! прийшла! сидить на лаві, без ока, без ух яка страшна... Вижени эї з хати! возьми сокиру, забий эї, буду мати сьвіт вільний.. О! лїзе до мене, бере мене, бере... ґвалту! ратуйте!

Дмитро чепив ся з цїлої сили Антося за шию, трохи эго не удусив.

Антось не знав, що з собою робити. Эму здавало ся, що такої ночи не витримаэ, а тут нікого прикликати в ночи на поміч та й ніяк хорого відступити. Він на-силу віддер руки Дмитра від своэї шиї і повалив эго знов на постіль.

— Лежи спокійно, бо зараз закличу Олюньку, шоб тебе взяла! — погрозив Антось, хоч эму самому від того морозом повіяло за спиною.

Дмитро, як та мала дитина, котру вовком полохають, стишив ся на постели і лежав спокійно.

— Чи то правда, що на тамтім сьвітї э суд? — питаэ.

— Та певно, що эсть.. Лежи тихо, бо Олюнька прийде!

Антось спробувавши раз того способу, уживав эго даль

ше, щоби хорого успокоїти.

— Я жадного суду не бою ся... я маю маэток... і ще більше буду мати. Прошу! даймо на то... э своэ, до того четверти на по Олюньці і по Шевку всьо... пан!...

Антось зміркував, що Дмитро найспокійнійше говорить про маэток.

— Певно, що ти богатий, Дмитре, дуже богатий, ти пан! Своэ э, по Олюньці четвертина і Шевкове всьо...

— На Шевковім она маэ доживітэ.

— Маэ...

— Олюнька не маэ доживітя... Я собі пораджу з бабою.. а від чого-ж моя голова? Полонка э... Нема полонки, тепер добре... лід поплив з водою, вода велика, а вітер такий сильний тепер добре... я зараз іду... тепер іду...

Дмитро схопив ся і хотів злазити з постелї.

— Лежиш ти тихо?... бо Олюнька прийде!

— Не бою ся эї, нї! тої жаби зеленої! — кричав скажено Дмитро — останна їй година!

Він зірвав ся з ліжка, але Антось опять поконав эго і довго борикав ся з ним.

Так було аж до півночи. Дмитро заэдно плїв, кричав і схапував ся з постелї. Відтак знеміг ся дуже і лежав спокійно. Тїло эго було таке розжарене, що Антось не міг на нїм своэї руки вдержати.

Над раном Дмитро застогнав тяжко, протяжно, напружив ся так, що аж ліжко затріщало, і —перестав жити.

Костиха справила синови славний, богацкий похорон. По дорозї читали кілька эвангелій, була відправа в церкві, але людей було на похоронї дуже мало. Були Шевки, кілька шляхтичів-сусїдів і тії, що хотїли добре наїсти ся та напити ся на поминках.

Що-до того, то Олюньчин похорон був богато красчій.

Дмитра не злюбили всї і не конче хотїли за ним на цвинтар чалапати по болотї.

XX.

Другої днини по похоронї Дмитра прийшов від сторони Вибулова жандарм в Закутэ. Видно було, що эму чогось

спішно, бо перескакував калужі болота, а сам був оболочений по саму шию. Се був чоловік знакомий в Закутю між шляхтою бо сам був шляхтичем з третього села.

Жандарм зайшов прямо до префекта, де того дня зібралась була рада громадська.

— Добрий день панове! Фе! як погано на дворі! така зла дорога, а я эще від вчера в службі...

— Та звичайно, в тій порі не може бути сухо, — каже префект. — Та було собі заказати форшпан в селї!

— О то би споміг ся! Заки би тії конята з болота витягли, я би десять раз скорше пішки зайшов...

— Та сїдайте, прошу!

Жандарм присів на лавцї, здіймив з себе капелюх, обтер хусткою з чола піт, а карабін поставив у кутику. Він уважав себе тут між своїми людьми.

— Ви, панове, за той час кінчіть радити, бо я з паном префектом маю нинї одну важну роботу в Закутю.

— О! а то що таке? — спитало нараз кілька голосів.

— А за тую Олюньку Лукашеву! Знаэте, що з нею стало ся?

— Та як не знати? Утопила ся, відтак эї знайшли та й поховали...

— Ба! А знаэте, хто эї втопив?

— Та як знати? — каже префект. — Комісія сказала, що сама втопила ся...

— Слухайте панове! Коли то та Олюнька пропала? чи перед Йорданом, чи по Йорданї?

— Акурат три днї по водосьвятю... Так, так! — каже префект — сего року не можна було на рiцї води святити, як звичайно, бо вже лїд пускав. Йордан був в понедїлок, а то стало ся в четвер.

— А як тогдї було на дворі?

— Заверуха така, що страх! Вітер аж стріхи здирав та просто від полудня до ріки.

— А було місячно?

— От, як з-поміж хмар, — обізвав ся оден з радних. — Часом, як хмару вітер рушив, то заяснїло трохи, а потому знов було млаво; але темно не було, — каже той радний. — Я того

вечера вертав з торгу з міста, то добре памятаю. Трохи не загинув, заки до дому дібрав ся...

Жандарм дивив ся дальше в свій записник.

— А скажіть мені, панове, як називаэ ся эї чоловік на імя?

— Таж Дмитро!

— Ну, тепер мені ясно. Дмитро утопив жінку, — каже жандарм. — Ходіть, панове, я эго зараз мушу взяти.. Панэ префекцэ! закажіть мені форшпан!

Шляхта не могла отямити ся з зачудованя, бо нікому таке й на гадку не прийшло. Шляхта дивилась оден на другого з перераженя і ніхто не міг слова промовити. Щоби такій порядний і працьовитий шляхтич, як Дмитро, поважив ся на таке злочиньство... то хиба не може бути!

— Ну ходіть, панэ префекцэ! — каже жандарм. Він заложив на голову капелюх, поправив ремінні перехрестники і взяв з кута карабін. — Мені дуже пильно! Пташка я либонь тепер застану в гніздочку та й зараз эму пацьорочки на рученята, щоб не полетів... А то мені штука вдала ся! буде "бельобунґ," бігме! — говорив розрадуваний жандарм — ходім!

Префект отямив ся перший.

— Ви эго, панэ Садловський, не возьмете.

— Смійте ся з того! Я не таких великанів та силачів брав! що ви говорите! Або мені першина? Я маю свій спосіб! — горячив ся жандарм.

— А эго таки не возьмите!

— Чому?

— Бо ми эго перед двома днями поховали.

— Бійте ся Бога! то не може бути!

Жандармови на тую вість трохи карабін не випав з рук.

— А о! най скажуть панове шляхта..

Жандарм подивив ся не довірчиво на присутних а они лише головами похитали на знак, що префект говорить правду.

— Шкода моэї роботи! — каже жандарм сідаючи на лавку. — Тепер по правді нема чого спішити ся: можна спічнути.

Він здіймив знов капелюх, поклав на стіл і розіпняв плащ.

— А то мені — каже — збитка зробив! най эму там! Тако

то мені ще не трафило ся, щоби винувалець утік мені з-перед носа на тамтой сьвіт...

Тимчасом префектова поставила на столї горівку, хліб, ковбасу, і стала припрошувати гостя. Садловский був голодний і уплїтав з цїлої сили.

— Та скажіть, будьте ласкаві, з-відки ви о тім дізнали ся, що то Дмитро жінку втопив?

— А чому-ж би нї? Тепер, коли винувалець умер і процесу тут з ним не буде, можу вам всьо розказати.

Жандарм напив ся ще горівки і став оповідати:

Як ми — каже — дістали відомість о тім, що в Закутю пропала жінка, то натурально стали ми за тим слїдити. Та як тут що знайти? Аж нинї я був в Вибулові на патроли. Каже мені війт, що оден хорий чоловік хоче менї щось сказати.

— На що він хорий? — питаю?

— На пропасницю... вже щось шість недїль лежить.

— Чого я там пійду? — кажу — що я з хорими маю робити?

— Але — каже війт — щось дуже важного маэ вам сказати...

Ну, я йду. Приходжу. Чоловік лежить на постели такій мізерний, що йно тїнь чоловіка, шкіра та кости.

— А що менї маэш, чоловіче, сказати?

— Ой паноньку! Бог вас наднїс... Я сконати не можу, сам Бог не хоче, щоби я таку важну тайну забирав з собою до гробу...

Я зацїкавив ся.

— Що таке? кажіть!

— Ой паноньку! я видів власними очима, як якійсь чоловік в Пишнівцях жінку утопив в Днїстрі...

Ага! — гадаю. — я саме шукаю за тим...

— Говоріть, чоловіче, дальше!

— Я то видів та менї волося ще нинї дубом стаэ, коли згадаю, як то страшно...

— Ну, говоріть — кажу — як то було; лиш не брешіть....

— Ой паноньку! Я над гробом, Бог мене буде судити, як би я що збрехав хоч одно слово...

Хорий поправив ся на постели і говорив дальше.

— То було як-раз у четвер по Йордані. Я вертав з міста з торгу по-за ріку. Якось забавив ся в місті і мої сусіди поїхали всі. До Карлович то я присів ся з якимсь чоловіком, а з-відти треба було йти пішки. Хоч завируха була страшна, бо вітер такій віяв, що з ніг валив, і дощем кидав, але було місячно і видно було дорогу. Я присів ся проти пишнівського Закутя за рікою під корчем, щоби трохи спочити. Вітер віяв до мене просто з села. Я чув кождий шелест в Закутю, кожде слово, що хто говорив. Від Закутя надігнала якась жінка пару коней, вела їх за поводи і несла на коромеслах коновки. Я эї добре видів, бо саме місяць вийшов з по-за хмари і осьвітив эї цілу. Була одягнена по шляхотски. Як уже була недалеко ріки, надбіг за нею якійсь шляхтич — хлоп великій і ще не старий. Жінка обернулась до него з острахом:

— Як ти мене, Дмитре, настрашив! — каже она, — так ти скоро надлетів...

— Чого-ж мене страхаэш ся? або я вовк, чи що? — каже чоловік. — Поможу тобі води начерпати...

Так ішли мовчки аж над беріг. Тут станули. Чоловік каже:

— Ну, веди коні! чого стала?

— Та тут нема приступу, — каже жінка, — поведу там дальше.

— Тут веди! тут! — закричав чоловік, та так скажено, що я собі гадав, що він здурів.

В тім місци був беріг стрімкий і не можна було ніяк коней провести; кінь би сам тут не поліз. Чоловік той хопив жінку в півперек з заду:

— Тепер тобі остатна година вибила, ти, почваро! сьвіт ти мені завязала...

Я онімів з переляку. Жінка стала боронити ся, але де там? Хлописко, сильний як медвідь, держав эї проти себе як в клїщах. Жінка стала просити ся:

— Ой Дмитрусю! не губи мене, не губи! Буду тебе слухати, як пес свого пана, лиш не губи мене без сьвятої сповіди!.. Та що-ж я тобі завинила?... Дмитре! змилосерди ся наді мною! Боже мій, Боже! ой ратуйте, хто в Бога вірить...

— Я тебе поратую! — засичав той чоловік — пропадай!

— Бог би тебе скарав! Дмитре, ой Дмитре! — крикнув я з другого берега. — Що робиш, чоловіче? не губи душі!

Але мої слова заніс мені вітер прямо до мого власного рота. Сей безбожник підніс жінку над берегом у гору і бебехнув нею у воду. Она, падаючи, закричала "Дмитре"! і хотіла ратуватись, але пливуча крига ударила эї в голову і вода закрила. Чоловік той покидав за нею коновки у воду, коромесло, сів на коня і поґальопував до села. Я вже й не хотів за ним кричати, бо вітер не давав. Мене такий огорнув страх, волося зіжилось на голові, мороз пійшов по-за спину. А тут чисте поле укрите ледом. Я став утікати що-сили, аж пошпотався на якійсь корч і упав. Мені в голові шуміло. Я заэдно чув крик тої нещасливої жінки "Дмитре!" — чув шум тої води, що під эї тягаром розступила ся. Потому я стратив цілком память і не знаю, що діялось зі мною. Казали мені відтак, що оден сусід наш вертав з міста, знайшов мене на поли, взяв на фіру і привіз до дому. Я лежав без памяти так, не знаю, як довго. Тепер уже від двох неділь тямлю всьо добре та йно просив Бога, щоби чим скорше якому шандарови ту пригоду розказати, бо вмирати аж лячно було з такою тайною... А тепер най вже діэ ся воля Божа!

Я, розуміэ ся — каже жандарм — всьо собі списав та й біжу сюди, аж язик вивалив, а той лайдак уже небіщик!

Шляхта слухала цілого оповіданя з великою увагою.

— І хто би то був сего сподівав ся? — відзиваэсь оден шляхтич. — Такий працьовитий, статочний хлопець... і здавало ся, що добре жили з собою, а тут о! Гей! гей! якій нині сьвіт!

— Та то нераз так буваэ, — каже Шевко, що був на раді і слухав того оповіданя. — Нераз чоловік видаэ ся такій бого боязливий, що хоч межи образи эго постав, а нарешті покаже ся, що він давно заслужив собі на шибеницю... Але тут що иншого. Я того хлопця оглядав на всі боки і так помилив ся! Я все казав, що в нім добра шляхотська кров пливе, а то була вовча кров... і того мені найбільше жаль...

І Шевко встав, попращав ся та й пійшов оповісти жінці і признати ся, як він непростимо помилив ся.

Про Українських Козаків Татар та Турків — — — 0.25
Герой Капіталу — — — — — — — — — — — — — 0.30
Фільозофія Штуки — — — — — — — — — — — — 0.50
Куди Йдеш Господи — — — — — — — — — — — — 0.50
Коли зійшло сонце — — — — — — — — — — — — 0.30
На стрічу сонцю золотому — — — — — — — — — 0.50
Князь і Жебрак — — — — — — — — — — — — — 0.50
Народні Казки — — — — — — — — — — — — — 0.90
Великий Сонник — — — — — — — — — — — — — 0.40
Наука про народне господарство — — — — — — 0.50
Діявольска справа — — — — — — — — — — — — 0.25
Не любо не слухай — — — — — — — — — — — — 0.20
Сповідь бувшого Цара — — — — — — — — — — — 0.25
Казка про Івана Царевича та сірого вовка — — — 0.20
Казки Братів Грімів — — — — — — — — — — — — 0.25
Абу Казимові Капці — — — — — — — — — — — — 0.30
Козацька Пімста — — — — — — — — — — — — — 0.30
Борба сьвітів — — — — — — — — — — — — — — 0.40
Рай і Поступ — — — — — — — — — — — — — — 0.40
Як закладати Читальні — — — — — — — — — — — 0.10
Український Сьпіваник — — — — — — — — — — 0.40
Огнем і Мечем — — — — — — — — — — — — — 0.65
Огнем і Мечем — — том 2-гий — — — — — — — — 0.50
Хрунь і чорт — — — — — — — — — — — — — — 0.15
Початки Релігії — — — — — — — — — — — — — 0.25

КАТАЛЬОҐ ВИСИЛАЭМО ДАРОМ.

Адреса: —

UKRAINSKA KNYHARNIA

350 KINISTINO AVE. EDMONTON, ALBERTA.

Найбільша Українська Книгарня Західної Канади в Едмонтоні!

ВЕЛИКИЙ СКЛАД ҐРАМОФОНІВ І УКРАЇНСЬКИХ РЕКОРДІВ ПРОДАЭМО ПО НАЙМЕНЬШІЙ ЦІНІ. ТУТ ПОДАЭМО НАЧЕРК ЛИШЕ ДЕЯКИХ КНИЖОК.

З ЛАСКИ РОДИНИ 3. ТОМИ — — — — — — $ 1.50.
З ЛАСКИ РОДИНИ ЦІЛА В ОПРАВІ — — — — 1.75.
ДОМАШНИЙ ЛІКАР — — — — — — — — — — 0.75.
ВЕТЕРИНАР — — — — — — — — — — — — — 0.60.
НАУКА ПРО УПРАВУ ЗЕМЛІ. — Богато ілюстр. 1.00.
УКРАЇНСЬКИЙ КУХАР. — Як варити і печи. — 1.00.
МАРУСЯ І ИНЬШІ ОПОВІДАНЯ — — — — — 0.40.
ДЕ ЛЮБОВ ТАМ І БОГ — — — — — — — — 0.15.
СТРАШНІ ТАЙНИ МОНАСТИРСЬКИХ МУРІВ — 0.75
ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЭМ — — — — — — 0.25.
СМЕРТЬ ЗА ПРАВДУ — — — — — — — — 0.10.
СТРАШНИЙ МОНАХ РАСПУТІН і упадок рос. царату. Ілюстрована — — — — — — — — — 0.35
НЕЧИТАЛЬНИК — — — — — — — — — — 0.40.
ОЛЮНЬКА, в II. томах, том — — — — — 0.40.

І всякі иньші книжки як історії, повісти, новелї, оповіданя, казки, байки, сьміхованки, пісні, поезиї, колядники, біблії, молитвенники в красних оправах, тлумачі, калэндарі, образи і т. д.

Замовленя залагоджуэмо скоро.

ПИШІТЬ ПО КАТАЛЬОҐ.

Ukrainska Knyharnia

350 KINISTINO AVE. EDMONTON, ALTA.